

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਚੀ ਸਾਚਾ ਵੀਚਾਰੁ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼

(ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ)

ਕੱਤਕ-ਮੱਘਰ, ਨਾਨਕਸ਼ਾਹੀ ਪੜਦ

ਨਵੰਬਰ 2007

ਜਿਲਦ ੫੧

ਅੰਕ ੮

ਸੰਪਾਦਕ
ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਐਮ.ਸੀ.

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ
ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਿਮਾਣਾ
ਐਮ.ਏ., ਬੀ.ਐੱਫ.

ਚੰਦਾ

ਸਾਲਾਨਾ (ਦੇਸ਼)	੨੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ (ਦੇਸ਼)	੨੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਲਾਨਾ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦ ਰੁਪਏ
ਲਾਈਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼	੫੦੦੦ ਰੁਪਏ
ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ	੨ ਰੁਪਏ

ਚੰਦਾ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪਤਾ

ਸਕੱਤਰ

Secretary

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ

Dharam Parchar Committee

(ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)

(S.G.P.C.)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-੧੪੩੦੦੬

Amritsar-143006

ਫੋਨ : 0183-2553956-59 ਐਕਸ 304 ਫੈਕਸ : 0183-2553919

website : www.sgpc.net e-mail : gurmat_parkash@yahoo.co.in

ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾ ਪੁੱਜਣ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਫੋਨ ਨੰਬਰ

ਮਿਲਾ ਕੇ ਇੰਚਾਰਜ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਐਕਸ: 303 'ਤੇ ਜਾਂ

ਮੋ: 98148-98001 'ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ ਜੀ।

ਤਤਕਰਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ		੩
ਸੰਪਾਦਕੀ		੪
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ : ਨੂਰਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ	-ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨਸਾ	੮
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ	-ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ 'ਅਜੀਤ'	੧੪
ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਿਲਦੀ ਸਰਦਾਰੀ! (ਕਵਿਤਾ)	-ਭਾਈ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ 'ਸਾਰੰਦਾ ਵਾਦਕ'	੧੮
ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ	-ਸ. ਤਰਲਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਪਾਲਪੁਰ	੧੯
ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ	-ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ	੨੨
ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ...	-ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ	੨੬
ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਜਾਦਾ	-ਸ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ	੩੨
...ਬਾਬਾ ਤੇਰਾ ਨਨਕਾਣਾ	-ਸ. ਨਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ	੩੫
ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ	-ਸ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ	੪੦
ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਸਭ ਕਰੇ	-ਭਾਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੰਡੀਵਿੰਡ	੫੮
ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ 'ਸੇਵਾ' ਦਾ ਸੰਕਲਪ	-ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੁੱਗਰਾਂ	੬੭
ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ	-ਪ੍ਰਿੰ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ	੭੧
ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗੀ ਸਜਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ?	-ਸ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ	੭੪
ਮੈਂ ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਗਰਲਜ਼...	-ਬੀਬੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ	੭੯
ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਸੂਲ (ਕਵਿਤਾ)	-ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ	੮੨
ਸਾਚੇ ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਚੀ ਸੀਖ	-ਸ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ 'ਕੋਮਲ'	੮੩
ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ	-ਸ਼੍ਰੀ ਦਲਜੀਤ ਰਾਏ ਕਾਲੀਆ	੮੭
ਬਾਬਾਣੀਆ ਕਹਾਣੀਆ ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਰੇਨਿ-੨੫	-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਤਾਸਿੰਘਾ	੯੩
ਕਵਿਤਾਵਾਂ		੯੪
ਖ਼ਬਰਨਾਮਾ		੯੮
ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ		੧੦੫

ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਿਹਾੜੇ

* ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ	੧ ਮੱਘਰ	੧੪ ਨਵੰਬਰ
* ਜਨਮ ਭਗਤ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ	੮ ਮੱਘਰ	੨੧ ਨਵੰਬਰ
* ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ	੧੧ ਮੱਘਰ	੨੪ ਨਵੰਬਰ
* ਗੁਰਗੱਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੧ ਮੱਘਰ	੨੪ ਨਵੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਜੀ,		
ਭਾਈ ਦਿਆਲਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ	੧੧ ਮੱਘਰ	੨੪ ਨਵੰਬਰ
* ਜਨਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੫ ਮੱਘਰ	੨੮ ਨਵੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੯ ਮੱਘਰ	੨ ਦਸੰਬਰ
* ਸ਼ਹੀਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੨੭ ਮੱਘਰ	੧੦ ਦਸੰਬਰ
* ਜਨਮ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਜੀ	੨੯ ਮੱਘਰ	੧੨ ਦਸੰਬਰ
* ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ	੩੦ ਮੱਘਰ	੧੩ ਦਸੰਬਰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ।
 ਜਿਉ ਕਰਿ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਪਿ ਅੰਧੇਰੁ ਪਲੋਆ।
 ਸਿੰਘੁ ਬੁਕੇ ਮਿਰਗਾਵਲੀ ਭੰਨੀ ਜਾਇ ਨ ਧੀਰਿ ਧਰੋਆ।
 ਜਿਥੇ ਬਾਬਾ ਪੈਰੁ ਧਰਿ ਪੂਜਾ ਆਸਣੁ ਥਾਪਣਿ ਸੋਆ।
 ਸਿਧਾਸਣਿ ਸਭਿ ਜਗਤਿ ਦੇ ਨਾਨਕ ਆਦਿ ਮਤੇ ਜੇ ਕੋਆ।
 ਘਰਿ ਘਰਿ ਅੰਦਰਿ ਧਰਮਸਾਲ ਹੋਵੈ ਕੀਰਤਨੁ ਸਦਾ ਵਿਸੋਆ।
 ਬਾਬੇ ਤਾਰੇ ਚਾਰਿ ਚਕਿ ਨਉ ਖੰਡਿ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਸਚਾ ਢੋਆ।
 ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਲਿ ਵਿਚਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ॥

ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਅਨਿੰਨ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਰਬ ਪ੍ਰਥਮ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ‘ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ’ ਹੋਣ ਦੇ ਅਗੰਮੀ ਬਚਨ ਕੀਤੇ, ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਤੋਂ ਰਚੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੀ ਸਤਾਈਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮਾਤ-ਲੋਕ ‘ਚ ਆਗਮਨ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ’ਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੋਏ ਤਾਂ ਧੁੰਦ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਉਜਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹ ਪੈਣ ’ਤੇ ਤਾਰੇ ਲੁਕ-ਛਪ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹਨੇਰਾ ਦੌੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮੂਲਕ ਉਪਮਾ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਹੋਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ-ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਗਮਨ ’ਤੇ ਮਾਤ-ਲੋਕ ਦੀ ਬਦਲਾਵ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਗੱਜੇ ਤਾਂ ਹਿਰਨਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਦੌੜਦੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਖਲੋਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਨਹੀਂ ਧਰਦੇ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਗੱਦੀਆਂ ਸਨ ਹੁਣ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਸਰ ਥੱਲੇ ਹਨ ਭਾਵ ਸਿੱਧ ਮਤ/ਜੋਗ ਮਤ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸਾਰੂ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਇਆ ਗਿਆ। ਹਰ ਘਰ ਧਰਮ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਘਰ ਜਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਿਆ। ਕੀਰਤਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਮਾਨੋ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਵਿਸਾਖੀ ਪੁਰਬ ਹੋਵੇ! ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਚਹੂੰ ਕੁੰਟਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਨੌਂ ਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਸੱਚਾ ਆਸਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਕਲਯੁਗ ’ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਇਉਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਆਪਣਾ ਵਿਰਸਾ ਨਾ ਵਿਸਾਰੀਏ ! ਸੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀਏ !

ਦੋ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚਾਰਾਂ-ਖਿਆਲਾਂ, ਰੁਚੀਆਂ-ਝੁਕਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੋਚ ਜਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੱਖੋਂ ਫਰਕ ਇਕ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ/ਲਿਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੇ, ਅੱਗੇ ਜਾਂਦੇ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਵਧਦੀ ਗਤੀ 'ਚ ਰੋਕ-ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਸੋਚ 'ਚ ਉਸਾਰੂ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਰੇਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੇਵਲ ਅਤੀਤਮੁਖੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ 'ਚ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖਣ-ਜਾਂਚਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਤੱਕ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੋਵੇ। ਐਪਰ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਰੀਤਾਂ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਨਿਕਾਰ ਦੇਣਾ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦੀ ਬਿਨਾਅ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿੱਧੀ-ਸਪਾਟ ਨਾਂਹ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਹੱਕ 'ਚ ਨਹੀਂ।

ਬਜ਼ੁਰਗ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣੇ ਘਰ-ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਿੰਡ, ਪੱਤੀ ਅਤੇ ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਛੱਡਣ ਦੇਣ 'ਚ ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਹਿੱਸਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਗੁੰਮ-ਗੁਆਚ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਇਹ ਤੱਤ ਬਾਕੀ ਬਚਿਆ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿਸਕਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ 'ਚ ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿੱਸ ਪੈਣਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਦੂਸਰੀ ਧਿਰ ਉੱਪਰ ਉਸਾਰੂ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਾ ਵੀ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਦੋ-ਢਾਈ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਕਿਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ-ਭੈਣਾਂ ਸਿਰ ਢੱਕ ਲੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਜਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਦੀ ਦੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੁੜੀਏ! ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੀੜਾ ਲੈ। ਉਸ ਹਾਲਤ 'ਚ ਕੁੜੀ ਲੀੜਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਅਜੋਕੀ ਹਾਲਤ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੀੜਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਲਗਭਗ ਗੁਆ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਸੁਘੜ-ਸਿਆਣੇ ਵਿਅਕਤਿਤਵ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਜਾਂ

ਜਤਾਉਣ ਦਾ ਖਾਸਾ ਲੱਗਭਗ ਸੰਕੋਚ ਲਿਆ ਗਿਆ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿੰਡ, ਪੱਤੀ, ਗਲੀ-ਮੁਹੱਲੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਭਲਾਈ, ਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਵਕਾਰ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਘਾਟ ਹੈ।

ਬਜ਼ੁਰਗ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚਕਾਰ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਆਏ ਬਦਲਾਵ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਵਧ ਰਹੀ ਨਸ਼ੇਖੋਰੀ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਾਣਯੋਗ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਵੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਵੀ। ਉਹ ਹੱਕ ਅਤੇ ਫਰਜ਼ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਅੱਜ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿਸਕਦੇ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰ 'ਚ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਯਾਦ 'ਚ ਜੋ ਅਸਥਾਨ ਦੇਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਜਾਂ ਹੋਂਦ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹਨ ਜੋ ਉਸਾਰੂ ਅਤੇ ਮਾਰੂ ਦੋਨਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਇਕ ਉਸਾਰੂ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਯਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕੁਝ ਅਸਥਾਨ ਐਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਯਾਦ 'ਚ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਕੋਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕਾਰਜ ਨਿਭਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਪ-ਤੇਜ ਤੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਦਲਦਲ 'ਚ ਖੁਭਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਪਿੰਡ/ਇਲਾਕੇ ਨੇ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੇ ਉਸ ਕਾਰਜ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸਾਰ ਲਿਆ। ਉਥੇ ਖਾਸ ਦਿਨਾਂ 'ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਤਿਕਾਰ ਪੂਜਾ ਤਕ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਵੀ ਵਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਅਸਥਾਨ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਨਾ ਕੇਵਲ ਜਾਇਜ਼ ਸਗੋਂ ਹਿਤਕਾਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਮਾਰੂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਤੋਂ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਖੱਡ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਜਿਹੇ ਕੁਝ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਏ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਕ ਪੱਖ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਅਸਥਾਨ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਉਸਾਰੂ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸ਼ਾਤਰ ਲੋਕ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬਹੁਪੱਖੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਦਾ ਅਣਚਾਹਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਿਹਾਤੀ ਖੇਤਰ 'ਚ ਅੱਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬੰਦੇ ਜਿਹੜੀ ਗ਼ਲਤ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਆਪ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਕਬਜ਼ੇ ਅਧੀਨ ਲਿਆਂਦੇ ਅਸਥਾਨ ਜਾਂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਮੂਲ-ਮੁੱਢ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼

ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀ ਨੀਚ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਅੱਜ ਕਈ ਅਸਥਾਨ ਐਸੇ ਦੇਖਣ, ਸੁਣਨ, ਪੜ੍ਹਨ 'ਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ, ਕੈਨੀਆਂ ਆਦਿ 'ਭੇਟਾ' ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਐਸੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਨਸ਼ੇਖੋਰੀ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਦੇ ਰੁਝਾਨ 'ਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਸਾਰੂ ਜਾਂ ਮਾਰੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਏ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵਿਆਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੱਜ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਦੇਖਣ-ਸੁਣਨ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਅਸਥਾਨ ਭਾਵੇਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਅੱਜ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦੀ ਆੜ 'ਚ ਅਸ਼ਲੀਲ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਕ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਂਤੜੇ ਵਰਤ ਕੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭੀੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਦੇਸ਼ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਸਾ ਬਟੋਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋਛੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਦੇ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਸੁਆਰਥਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਅੱਜ ਮਾਫੀਆ ਗਿਰੋਹਾਂ ਦੀ ਤਰਜ਼ 'ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਆੜ 'ਚ ਸਾਡੇ ਗੌਰਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਮੂਹ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਫੀਆ ਗਿਰੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਹਾਨਤਮ ਅਖੰਟ ਖਜ਼ਾਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕਾਂ ਨੇ ਸਟੇਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਬੋਰਡ ਲਾਇਆ ਸੀ 'ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ'। ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਇਕ ਸਜੀ-ਧਜੀ ਮੁਟਿਆਰ ਕੰਨ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖੀ ਲੰਮੀ ਹੇਕ ਲਾ ਕੇ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ- ਗਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਸੁੰਵੀਆਂ... ..

ਉਸ ਦੀ ਦੂਸਰੀ/ਅਗਲੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਸੀ-

ਬਾਂਹ ਫੜ ਲੈ ... ..

ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਭਲੇ ਮਾਣਸੋ! ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਓ! ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਹਿਤ ਕੀਤੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੂਲੇ-ਲੰਗੜਿਆਂ, ਪਿੰਗਲਿਆਂ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਕੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ 'ਚ ਕੋਈ ਏਜੰਡਾ ਹੈ? ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਅਸ਼ਲੀਲ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਓ। ਜੇਕਰ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ, ਜਿਹੜੇ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਟ੍ਰਾਈਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਦਿਓ!” ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਚੁੱਪ ਸਨ। ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕਸੂਰ ਵੀ ਮੰਨਿਆ। ਪਰ ਸੁਆਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਛੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਪਾ ਕੇ ਅਸਲ ਲੀਹ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਲੋਂ ਵਜੋਂ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਸ ਰੂਪ 'ਚ ਸੁਆਰਥੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹਨੇਰਗਰਦੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਲੈਣਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੜੋ। ਜੇਕਰ ਲੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਤਾਂ ਉਠਾਓ। ਜੇਕਰ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਤਾਂ ਕਰੋ। ਇਸ ਤ੍ਰੈ-ਸੂਤਰੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ 'ਚ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਇਕ ਹੋਰ ਘਟਨਾ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਜੱਗ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਕੀਨ ਦੁਆਰਾ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਦਰਜ ਕਰਨੀ ਸਾਰਥਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਇਕ ਸੱਜਣ ਮਸਕੀਨ ਜੀ ਨੂੰ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਸਕੀਨ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ‘ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੈ? ਇਸ ਵਾਰ ਸੰਗਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਆਈ ਹੈ।’ ਉਸ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਕਿ ‘ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਾਇਕ ਆਇਆ ਹੋਇਐ, ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਓਧਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ।’ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਮਸਕੀਨ ਜੀ ਨੂੰ ਪਲਟਵਾਂ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਆਂ ਪਰ ਲੋਕ ਫਿਰ ਵੀ ਓਧਰ ਝੂਠ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਡਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਟੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ।’ ਮਸਕੀਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ‘ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ! ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਪੰਜ ਵਿਕਾਰ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਡੇਰਾ ਜਮਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ ਇਹ ਲੋਕ ਸਟੇਜਾਂ 'ਤੇ ਉਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੁਣਨ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਓਧਰ ਖਿੱਚੇ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਫਿਕਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਐਸੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੱਚ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਸੱਚ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਲੋੜ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰਨ ਦੀ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ। ਆਓ! ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਸਮਰਪਿਤ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰੀਏ, ਸੁਆਰਥਪ੍ਰਸਤਾਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਸੁਹਰਤ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰੀਏ। ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ!

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ : ਨੂਰਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ

—ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨਸਾ*

ਸਿੱਖ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਈ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਇਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਹੈ। ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਚੌਧਰੀ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਨਿੰਨ ਸੇਵਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ ਉਸੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਨਕਾਇਣ ਦਾ ਕਰਤਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ—

ਉੱਚੀ ਮਾੜੀ ਆਪਣੀ ਸੁੱਤਾ ਰਾਇ ਬੁਲਾਰ।

ਅੱਲ੍ਹਾ ਅਕਬਰ ਆਖ ਕੇ ਬਰੜਾਇਆ ਤ੍ਰੈ ਵਾਰ।

ਬੇਗਮ ਝੂਟ ਜਗਾਇਆ ਪੁੱਛਿਆ ਨਾਲ ਪਿਆਰ।

ਕੀ ਤਕਦਾ ਹਾਂ ਖਾਬ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰ।

ਅਸਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਤਾਰਾ ਇਕ ਬਲਕਾਰ।

ਤਲਵੰਡੀ 'ਤੇ ਡਿਗਿਆ ਚਮਕ ਅਜਾਇਬ ਮਾਰ।

ਵਗ ਪਿਆ ਵਿਚ ਬਾਰ ਦੇ ਨੂਰਾਂ ਦਾ ਦਰਿਆ।

ਰੁੜਿਆ ਜਾਵਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕੰਢਾ ਹੱਥ ਨਾ ਆਵੇ।

ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਰੂਪੀ ਤਾਰਾ ਪਿਤਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸੀ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਚਰਾਗੁ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਚਿਰਾਗ ਸਦਕੇ ਹੀ ਅੰਧਕਾਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਕਲਯੁੱਗ ਵਿਚ ਨਾਮ ਧਰਮ ਦੀ ਚਰਚਾ ਚੱਲੀ। ਸਾਰੇ ਭਵਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰੁਸਨਾਈ ਫੈਲ ਗਈ:

ਬਲਿਓ ਚਰਾਗੁ ਅੰਧਾਰ ਮਹਿ ਸਭ ਕਲਿ ਉਧਰੀ ਇਕ ਨਾਮ ਧਰਮ॥

ਪ੍ਰਗਟੁ ਸਗਲ ਹਰਿ ਭਵਨ ਮਹਿ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੮੭)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਇਕ ਕੋਨੇ ਵਿਚ

* ੫੬੩-ਸੀ, ਰੇਲ ਕੋਚ ਫੈਕਟਰੀ, ਕਪੂਰਥਲਾ। ਮੋਬਾ: ੯੮੧੪੯-੫੭੮੩੩

ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹਨੇਰਾ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰਫ਼ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਧੁੰਧ ਵੀ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕੁ ਪ੍ਰਗਟਿਆ ਮਿਟੀ ਧੁੰਧੁ ਜਗਿ ਚਾਨਣੁ ਹੋਆ।

ਜਿਉ ਕਰਿ ਸੂਰਜੁ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਰੇ ਛਪਿ ਅੰਧੇਰੁ ਪਲੋਆ।

(ਵਾਰ ੧;੨੭)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਨਾਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਧੁੰਧ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਰਾਗ ਬੋਧ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜਣ ਲੱਗੇ। ਜੋਗੀ-ਜੰਗਮ, ਇੰਦ੍ਰ, ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਬ੍ਰਾਹਮਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਸਨਾਤਨ ਆਦਿ ਸਭ ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ:

ਗਾਵਹਿ ਗੰਭੀਰ ਧੀਰ ਮਤਿ ਸਾਗਰ ਜੋਗੀ ਜੰਗਮ ਧਿਆਨੁ ਧਰੇ॥

ਗਾਵਹਿ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ ਆਤਮ ਰਸੁ ਜਿਨਿ ਜਾਣਿਓ॥

ਕਬਿ ਕਲ ਸੁਜਸੁ ਗਾਵਉ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਰਾਜੁ ਜੋਗੁ ਜਿਨਿ ਮਾਣਿਓ॥

(ਪੰਨਾ ੧੩੮੯)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਾਲਤ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਥੋਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਖੋਹ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਧਰਮ ਦੇ ਆਗੂ ਆਪਣਾ ਧੀਰਜ ਖੋਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਕਾਜ਼ੀ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਅਤੇ ਜੋਗੀ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ:

ਕਾਦੀ ਕੂੜੁ ਬੋਲਿ ਮਲੁ ਖਾਇ॥ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਨਾਵੈ ਜੀਆ ਘਾਇ॥

ਜੋਗੀ ਜੁਗਤਿ ਨ ਜਾਣੈ ਅੰਧੁ॥ ਤੀਨੇ ਓਜਾੜੇ ਕਾ ਬੰਧੁ॥

(ਪੰਨਾ ੬੬੨)

ਧਰਮ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਵਰਣ-ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਵਰਣ-ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਵਸਥਾ ਜਿਸ ਮਨੋਰਥ ਜਾਂ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਉਹ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਨਿਘਰਦੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਕੇ ਨੀਚ ਕਹੇ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਅਤੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:

ਨੀਚਾ ਅੰਦਰਿ ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਨੀਚੀ ਹੂ ਅਤਿ ਨੀਚੁ॥

ਨਾਨਕੁ ਤਿਨ ਕੈ ਸੰਗਿ ਸਾਥਿ ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਕੇ ਸਮਾਨਤਾ ਤੇ ਭਰਾਤਰੀ-ਭਾਵ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਾ, ਯੱਗਾਂ, ਉਚ-ਨੀਚ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਕਰਮਕਾਂਡ, ਪੂਜਾ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਸ਼ੰਕਿਆਂ, ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਆਚਾਰਾਂ-ਵਿਹਾਰਾਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਿਕਰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਇਸ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੋਧੀ ਵੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਸਮਾਂ ਅਜਿਹਾ ਆਇਆ ਕਿ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ ਨਿੱਘਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਧੋਗਤੀ ਦਾ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਣ ਲਈ ਮਾਨਵੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਲੀਕਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਥੱਲੇ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਸਾਰਥਿਕ ਜੀਵਨ-ਮਾਰਗ ਲਈ ਨਵੀਂ ਸੇਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰੱਬੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਵੀ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਜਹਾਦ ਕੀਤਾ। ਚੱਤ ਪੀਣੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਕਰੜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ:

ਰਾਜੇ ਸੀਹ ਮੁਕਦਮ ਕੁਤੇ॥ ਜਾਇ ਜਗਾਇਨਿ ਬੈਠੇ ਸੁਤੇ॥

ਚਾਕਰ ਨਹਦਾ ਪਾਇਨਿ ਘਾਉ॥ ਰਤੁ ਪਿਤੁ ਕੁਤਿਹੋ ਚਟਿ ਜਾਹੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੮੮)

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਨ੍ਹੇਪਣ ਦੀ ਦਾਸੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ‘ਅੱਲ੍ਹਾ ਹੂ’ ਦੀ ਗੂੰਜ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ

ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਜਾਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੰਪਤੀ। ਮੈਕਾਲਿਫ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰੋਜ਼ ਤੁਗਲਕ ਨੇ ਮਾਲਵਾ ਨਗਰ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟਿਆ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਬੇਚੈਨ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਦਰਦਨਾਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੋਦੀਖਾਨੇ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦੀਨ-ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇਕ ਲੰਮੇਰੀ ਸੰਸਾਰ-ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਕਮਰਕੱਸੇ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ-ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੈਵੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਸਤ ਲੋਕਾਈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਹਿਤ ਸੰਸਾਰ-ਯਾਤਰਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਕੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ।

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ॥

(ਵਾਰ ੧:੨੪)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਸਲਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਕੇਂਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ ਵਿਵਿਧ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਭਾਰਤੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮੀ ਧਰਮੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਆਧਾਰਾਂ ਤੇ ਅਭਿਆਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ-ਗ੍ਰਸਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆਚਾਰੀ ਖੰਡ ਅਤੇ ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਥਵਾ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ, ਕਰਮਾਤਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਨਿਰਾਰਥਕਤਾ ਦੱਸ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਅਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਸੰਜਮਮਈ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਲੋਕ ਉਧਾਰਣ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਉਤਸਵ 'ਤੇ ਇਕੱਤਰ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਅਨੇਕੇ ਨਾਟਕੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਦੇਂਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰਿਦੁਆਰ ਵਿਖੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਨਿਰਾਰਥਕਤਾ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਇਸ ਭਰਮ ਨੂੰ ਰਹੱਸਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਖੰਡਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੋਰਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਬਹੁਤ ਲੰਮੇਰੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ

ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਦਰੋਂ ਸੰਮਤ ੧੫੬੪ ਤੋਂ ੧੫੭੨ (੮ ਸਾਲ) ਸੰਨ ੧੫੦੭ ਤੋਂ ੧੫੧੫ ਈ. ਤਕ ਦੀ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੇ-ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਤੀਰਥਾਂ ਹਰਿਦੁਆਰ, ਗੋਰਖ ਮਤਾ, ਅਯੁੱਧਿਆ, ਪ੍ਰਯਾਗ, ਬਨਾਰਸ, ਗਯਾ, ਜਗਨਨਾਥਪੁਰੀ, ਮਦੁਰਾਈ, ਰਾਮੇਸ਼ਵਰਮ, ਸੋਮਨਾਥ, ਦਵਾਰਕਾ, ਪੁਸ਼ਕਰ, ਮਥਰਾ, ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਅਤੇ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੰਗਲਾ ਦੀਪ, ਸਿੱਕਮ, ਆਸਾਮ, ਬੰਗਾਲ, ਉਤੀਸਾ, ਦਰਾਵੜ ਦੇਸ਼ ਬੰਬਈ, ਔਰੰਗਾਬਾਦ, ਉਜੈਨ, ਕੱਛ, ਅਜਮੇਰ ਆਦਿ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੇ ਵਿਧੀਵਤ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਕੁ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਪਿੰਡ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਇਥੇ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਬਣ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਆ ਗਏ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਗਰ ਵਸਾਉਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹੇ ਪਰੰਤੂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਲਈ ਚੱਲ ਪਏ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੇ-ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਉਦਾਸੀ ਸੰਨ ੧੫੧੭ ਤੋਂ ੧੫੧੮ ਤਕ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਜੰਮੂ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਗਿਆਨ ਕੋਟ ਅਤੇ ਜੰਮੂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪਹਿਲਾਂ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਗਏ, ਫਿਰ ਮਟਨ ਵਿਚ ਅਮਰਨਾਥ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰ੍ਹੇ ਬਰਫਾਂ ਲੱਦੀ ਪਰਬਤ ਮਾਲਾ ਉੱਤੇ, ਜਿਥੇ ਕੁਝ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸੰਵਾਦ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:

-ਫਿਰ ਜਾਇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੁਮੇਰ ਪਰਿ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਆਈ।

(ਵਾਰ ੧;੨੮)

-ਸਬਦਿ ਜਿਤੀ ਸਿਧਿ ਮੰਡਲੀ...।

(ਵਾਰ ੧;੩੧)

ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ (ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਤੋਂ ੧੫੨੧) ਤਕ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਪੱਛਮ (ਮੱਧ ਪੂਰਬ) ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਚੱਲੇ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ:

ਬਾਬਾ ਫਿਰਿ ਮੱਕੇ ਗਇਆ ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਰੀ।

(ਵਾਰ ੧;੩੨)

ਓਪਰੀਆਂ ਧਰਤੀਆਂ ਓਪਰੇ ਲੋਕ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਆਪ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ

ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਕਸੂਰ, ਪਾਕਪਟਨ, ਤੁਲੰਭਾ, ਮੁਲਤਾਨ, ਬਹਾਵਲਪੁਰ, ਸ਼ੱਖਰ ਆਦਿ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮੁਸਲਿਮ ਹਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਾਫ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਮਕਰਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ। ਫਿਰ ਮੱਕੇ ਗਏ। ਮੱਕੇ ਹਾਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੋਇਆ। ਰੁਕਨਦੀਨ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੜਾਂਵ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਮਦੀਨੇ ਗਏ, ਫਿਰ ਬਸਰੇ ਤੇ ਬਸਰੇ ਤੋਂ ਕਰਬਲਾ, ਫਿਰ ਬਗਦਾਦ। ਇਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ:

ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਗਇਆ ਬਗਦਾਦਿ ਨੋ ਬਾਹਰਿ ਜਾਇ ਕੀਆ ਅਸਥਾਨਾ।

ਇਕੁ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪੁ ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ। (ਵਾਰ ੧;੩੫)

ਰਾਗ ਨੂੰ ਹਰਾਮ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ, ਸੱਤ ਜ਼ਿਮੀਂ, ਅਸਮਾਨ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ, ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸ’ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਫਿਰ ਬਗਦਾਦ ਤੋਂ ਇਸਫਰਾਨ, ਤਹਿਰਾਨ, ਮਸਤੱਕ ਬੁਖਾਰਾ ਤੇ ਸਮਰਕੰਦ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕਾਬੁਲ ਤੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰਾਵਲਪਿੰਡੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਪੁੱਜੇ। ਫਿਰ ਐਮਨਾਬਾਦ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ। ਇਸ ਉਦਾਸੀ ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ, ਰਹੁਰੀਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਐਮਨਾਬਾਦ ਬਾਬਰ ਦਾ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੀਤਾ।

ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਅੱਠ-ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਜਿਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨਿਤਨੇਮ, ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਉਣ ਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦੇ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਸਵਾਸ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲਏ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਗਿਆਨੁ ਗੋਸਟਿ ਚਰਚਾ ਸਦਾ ਅਨਹਦਿ ਸਬਦਿ ਉਠੇ ਧਨੁਕਾਰਾ। (ਵਾਰ ੧;੩੮)

ਇਥੇ ਹੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਆਏ। ਦੀਦਾਰ ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲੀ। ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਜੋਤ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਹੋ ਨਿਬੜੇ।

੭ ਸਤੰਬਰ, ਸੰਨ ੧੫੩੯ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣਾ ਜੋਤਿ ਰੂਪੀ ਨੂਰ ਭਾਈ ਲਹਿਣਾ ਜੀ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ) ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਕੇ ਅਕਾਲ ਸਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ:

ਸੂਰਜ ਕਿਰਣਿ ਮਿਲੇ ਜਲ ਕਾ ਜਲੁ ਹੁਆ ਰਾਮ॥

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲੀ ਸੰਪੂਰਨੁ ਥੀਆ ਰਾਮ॥

(ਪੰਨਾ ੮੪੬) ■

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ

-ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ 'ਅਜੀਤ'*

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਜਦੋਂ ੧੪੬੯ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਮਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਰਹੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਟਿਕਾਊਪਣ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ 'ਆਹ' ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਤਕ ਮਾਰਨ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ ਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਜਿਸ ਆਤਮਹੀਣਤਾ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ ਕੋਈ ਦਿਨਾਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਦੋ-ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਲਕਵਾ ਮਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਤੇ ਇਲਾਜ-ਮੁਲਾਹਿਜ਼ਾ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਦੂਰ ਹੋਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿਢਾਲ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਖੁਰਾਕ, ਸੇਵਾ, ਪ੍ਰੋਜ਼ਗਾਰੀ ਤੇ ਦੇਰ ਤਕ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਕ ਲੰਮੀ, ਲਗਭਗ ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਤੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰ ਤੇ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਪਈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਤੇ ਨਰੋਆ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਲਈ ਅਮਲ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤਾ।

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਫਾਰਸੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਕਾਰਨ ਆਪ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਪ

* 64-C/ U & V/B, Shalimar Bagh, Delhi-110088

ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਲ ਲੀਲਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ।

ਜੇ ਆਪ ਨੇ ਸੱਚਾ-ਸੋਚਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਭੁੱਖੇ-ਨੰਗੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਘਰ-ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਤੇ ਭੁੱਖੇ-ਨੰਗੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਤਿਆਗਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਭੁੱਖ-ਨੰਗ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵੇਖਣਾ ਜਿਹੜੇ ਮਿਹਨਤ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ-ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸ਼ੋਭਾ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਨੇਊ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅੰਗ 'ਤੇ ਚੋਟ ਨਹੀਂ ਮਾਰੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਪਰੋਂ ਜਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਖੰਡ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦਿਲੋਂ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ ਅਪਨਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਦੀ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਤੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੇ ਮਾਲੂ ਪੂੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਕੱਢ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਤੇ ਪਾਪ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਅੰਤਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ। ਕਾਰੂੰ ਨੂੰ ਇਕ ਸੂਈ ਦੇ ਕੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸੱਜਣ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਤਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਦਾਰੂ ਬੀਮਾਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬੀਮਾਰ ਆਤਮਾ ਜੋ ਮਰਨ ਕਿਨਾਰੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਸਾਹ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਪਰਤਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੋ-ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝ ਗਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਆਰੰਭੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਹੀ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ। ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਵਿਚ ਪਿਆਰ, ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੰਗਰ ਤੇ ਪੰਗਤ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟ ਗਿਆ। ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਇੱਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਵੱਡਾ ਰਿਹਾ, ਨਾ ਛੋਟਾ। ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ। ਸੇਵਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ; 'ਹਉਮੈ', 'ਮੈਂ' ਦੀ

ਭਾਵਨਾ ਮਿਟਣੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਬੀਮਾਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ‘ਹਉਮੈ’ ਵੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆਂ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਨੇ ‘ਹਉਮੈ’ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਵ ਜੋੜ ਲਈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਜਗੀ ਜੋਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਜੋਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਫੈਲਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਜੀਵਨ, ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਭਟਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਇਸ ਜੋਤ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਪੰਜਵੇਂ ਜਾਮੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੋਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਚੰਗਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਰਾਹ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੀ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਵੀ। ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਕਮਲ ਰੂਪੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਰਖਵਾ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਜਾਂ ਛੁਹਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਦੀ। ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਹੁੰ ਵਰਣਾਂ ਤੇ ਚਹੁੰ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਿਆਂ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਿਸੇ ਇਕ ਚੜ੍ਹਦੇ ਜਾਂ ਲਹਿੰਦੇ, ਉੱਤਰ ਜਾਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚਹੁੰ ਪਾਸੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਪਾਸਿਓਂ, ਜਿਸ ਦਰਵਾਜ਼ਿਓਂ (ਅਰਥਾਤ ਧਰਮ ਰਾਹੀਂ) ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਵੋ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਭਾਰ ਲਏਗਾ, ਪਰ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ, ਹਿਰਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਾਂਗ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੋਏ ਜਾ ਸਕਣਗੇ।

ਪੰਜ ਜੋਤਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ, ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਨਿਛਾਲ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਨਵ-ਜੀਵਨ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅਜੇ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਅਰੋਗ ਹੋਈ ਆਤਮਾ ਤੁਰਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਅਜੇ ਝੁਮਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਆਪਣੇ ਇਲਾਜ ਦਾ ਅਸਰ ਵੇਖਣ ਦਾ।

ਹੁਣ ਪਰਖ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਕਿਤਨਾ ਜੀਵਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੀ ਇਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਰੜਾ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ? ਕਿਉਂਕਿ ਢਾਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ੧੩੬ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਪੂਰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਇਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਲੂਣਾ ਦੇ ਸਕੇ, ਇਕ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਸਕੇ, ਅਚੰਭੇ ਵਿਚ ਪਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜਾ ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਚਮੁੱਚ ਇਕ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਅਨੂਰੇ ਦਾ ਭਟਕਣਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਵਾ-ਦਾਰੂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਵਰਗੇ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਤੜਪ ਉਠੇ ਸਨ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਰਾਹੀਂ ਟਕਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਜਿਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ, ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਜੋਤ ਸਮੇਂ ਆਰੰਭੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਰਥਾਤ ਬੀਮਾਰ ਆਤਮਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਸਗੋਂ ਨਿਰੋਗ ਹੋ ਕੇ ਨਵਜੀਵਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਖਲੋਏ ਤਾਂ ਜੋ ਇਕੱਲੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ-ਟੋਕ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਹਾਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਸਕੇ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਭਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣਾ ਮੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਸਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਉਸ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀਆਂ, ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਗ-ਮਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਿਰੋਗ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਤੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜੇ ਗਈਆਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਮੀਰੀ ਤੇ ਪੀਰੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹੀਅਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ। ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਸਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ, ਝੰਜੋੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, “ਹੁਣ ਕੋਸਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਜ਼ਾਲਮ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੱਦਾਂ ਬੰਨੇ ਟੱਪ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋੜ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ

ਦੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਹੋਰ ਅਗੇਰੇ ਨਾ ਵਧ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦਾ ਜੁਆਬ ਤਾਕਤ ਨਾਲ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੀ ਹੈ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ, ਜੋ ਸੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿੱਤਰ ਕੇ ਇਸ ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾ ਸਕੇ! ਠੱਲ੍ਹ ਸਕੇ!”

ਆਤਮਾਵਾਂ ਹੁਣ ਰੋਗੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਨਿਰੋਗ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਉਠੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਰੀਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ, ਪਰ ਆਤਮਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਮਿਟ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡੇ ਹਰ ਹੁਕਮ ’ਤੇ ਇਕ-ਇਕ ਆਤਮਾ, ਸਿੱਖ, ਆਪਣਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਜੁਲਮ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।”

ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ੇ ਜੀਵਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਿਲਦੀ ਸਰਦਾਰੀ!

—ਭਾਈ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ‘ਸਾਰੰਦਾ ਵਾਦਕ’*

ਲਹੂਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ ਤਾਰੀ, ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਿਲਦੀ ਸਰਦਾਰੀ।
ਪੁੰਗਰਦਾ ਅਣਖਾਂ ਦਾ ਬੂਟਾ, ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਪਾ ਕੇ ਯਾਰੀ।
ਮਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਸਿਰ ’ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਇਹ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਕਰ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ।
ਖੂਨ ਦੇ ਹਰ ਕਤਰੇ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਪੈਂਦੀ ਝਲਕਾਰੀ।
ਡੰਕਾ ਫ਼ਤਿਹ ਦਾ ਤਾਂ ਹੀ ਵੱਜਦਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੇਖੇ ਲਾਈਏ ਸਾਰੀ।
ਪੈਂਦਾ ਵੱਟ ਨਾ ਮੁੱਛ ਨੂੰ ਐਵੇਂ, ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਅਣਖ ਨਿਆਰੀ।
ਸੀਸ ਤਲੀ ’ਤੇ ਜੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲੜੀਏ, ਮੌਤ ਵੀ ਭੱਜਦੀ ਮਾਰੀ ਮਾਰੀ।
ਖੋਪਰ ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਤੋਂ ਲੁਹਾ ਕੇ, ਕਹੀਏ ਜਿੱਤ ਲਈ ਖੇਡ ਖਿਡਾਰੀ।
ਚਰਖੜੀਆਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਇਸ਼ਕ ਹੁਲਾਰੀ।
ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਕੇ ਵੀ, ਈਨ ਨਾ ਮੰਨੀਏ ਜੇ ਇਕ ਵਾਰੀ।
ਮੁੱਲ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ, ਆਪਣੀ ਕਰਕੇ ਜਾਨ ਪਿਆਰੀ।
‘ਕਾਦੀਆਨੀ’ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ, ਪੀਣਾ ਪੈਂਦਾ ਜਾਮ ਸੌ ਵਾਰੀ।

* ਮਕਾਨ ਨੰ: ੧੩੭, ਮੁਹੱਲਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਗਰ, ਕਾਦੀਆਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ-੧੪੩੫੧੬

ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣਿ ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ

-ਸ. ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਪਾਲਪੁਰ*

ਭਾਗਭਰੀ ਰਾਇਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਪਟਵਾਰੀ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਇਕ ਉਦਾਸ ਸਵੇਰ.... ਮਹਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨੂੰਹ, ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੁੱਛੜ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਲਾਈ, ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਨਿਗਾਹਾਂ ਗੱਡੀ, ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਇਕੱਲ ਦੇ ‘ਸੱਲ’ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ‘ਚ ਡੁੱਬੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ‘ਵੀਰ ਪਿਆਰ’ ‘ਚ ਬਿਹਬਲ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਲਾਡਲੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸੇ ਵੀ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨੂਰੀ ਮੁੱਖੜੇ ਵਾਲੇ ਵੀਰ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਮਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ, ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਮਾਂ, ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ‘ਚ ਰੋੜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅਟਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਰਾਣੀ ਸੁਲੱਖਣੀ, ਮੂਲ ਨਾਲੋਂ ਵਿਆਜ, ਫੁੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੋਮਲ ਨੰਨ੍ਹੇ-ਮੁੰਨੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਚਿੰਤਤ ਹੈ। ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਦੀਆਂ ਤ੍ਰੀਮਤਾਂ ਗ਼ਮਗੀਨ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ, ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਦਾਸ ਬਣਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

...ਤੇ ਇਕ ਤਰਫ਼ ‘ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ’ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹੀ ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਅੱਜ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ:

ਗੁਰਮੁਖਿ ਖੋਜਤ ਭਏ ਉਦਾਸੀ॥ ਦਰਸਨ ਕੈ ਤਾਈ ਭੇਖ ਨਿਵਾਸੀ॥ (ਪੰਨਾ ੯੩੯)

ਇਹ ‘ਉਦਾਸੀ’ ਜਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡਣਾ, ਬੋਧੀ ਭਿਖਸ਼ੂਆਂ, ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਲ ‘ਚ ਭਟਕਣ ਵਾਲੇ ਕਥਿਤ ਸਾਧਾਂ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਕੇਵਲ ਨਿੱਜ ਦੇ ਭਲੇ, ਮੁਕਤੀ ਜਾਂ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਏ। ਨਾ ਹੀ ਇਹ ‘ਦੋਰਾ’ ਸੈਰ-ਸਪਾਟੇ ਜਾਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ, ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਅ ਤ੍ਰਿਪਤਾਉਣ ਲਈ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਦੀਰਘ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਉਪਰੰਤ ਸਮੂਹ ‘ਧਰਤਿ ਲੁਕਾਈ’ ਦੀ ‘ਸੋਧ ਸੁਧਾਈ’ ਅਤੇ ਕਲਿਆਣ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਅਰੰਭੀ ਜਾਣੀ ਏ। ਕਿਉਂਕਿ ‘ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ’ ਨੇ ‘ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ’ ਸਗਲੀ ਧਰਤੀ ਜਲਤੀ ‘ਤੱਕ’ ਲਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢੀ ਲੈ ਕੇ ਹੱਕ ਗਵਾਉਂਦਿਆਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖਹਿ-ਖਹਿ ਮਰਦੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਚੇਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਘਨਘੋਰ ‘ਚ ‘ਗੁਰੂਆਂ’ ਦਾ ਨਾਚ ਹੁੰਦਾ ਤੱਕਿਆ ਹੈ। ਸੀਂਹ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਰਾਜੇ, ਗਿਆਨ ਬਿਨ ਅੰਧੀ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਨੋਚ ਰਹੇ ਅਤੇ ‘ਖਾਜ਼ ਹੋਇਆ ਮੁਰਦਾਰ ਗੁਸਾਈ’

* ਸਾਬਕਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਨਵਾਂਸ਼ਹਿਰ-੧੪੪੫੧੫

ਵਾਲਾ ਕਹਿਰ ਭਰਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਵੇਂ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਏ। ਚਾਹੇ ਪਾਸੇ ਪਾਪ ਦੀਆਂ ਹਨੇਰੀਆਂ ਐਸੀਆਂ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ‘ਕੂੜ ਦੀ ਮੱਸਿਆ’ ਵਿੱਚੋਂ ‘ਸੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾ’ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਿਆ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਿਹਾ।

ਸੋ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ, ਨਿਗੂਣੇ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਤੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ’ਚ ਫਸੀ, ਗਿਆਨ ਵਿਗੂਣੀ ਲੁਕਾਈ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਣ ਲਈ ਲਗਭਗ ਸਾਰਿਆਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਮੱਠਾਂ, ਮੰਦਰਾਂ ਤੇ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਮਿੱਥ ਲਿਆ। ਕੋਮਲ ਚਿੱਤ ਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ’ਚ ਰੱਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ, ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿਤੈਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਹੱਕ ਨਿਆਂ ਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਹੱਥੀਂ ਹੀ, ਧਰਮ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਅਜਿਹੀ ਹੇਠੀ ਤੇ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਹ ‘ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਰੀਤ’ ਚਲਾਈ।

....ਤੇ ਆਖਰ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਕਾਦਰ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਣ ਢੁਕਿਆ... ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਟੁਰਨ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਰਬਾਬ ਸੰਭਾਲੀ ਤੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਤੁਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂਹੇ, ਪਿਆਰੀ ਭੈਣ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਨੂੰ, ‘ਜਦੋਂ ਯਾਦ ਕਰੋਂ ਤਦੇ ਆਸਾਂ’ ਦਾ ਸੁਨੇਹੜਾ ਦਿੱਤਾ... ਮਿੱਠੇ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਪਲੋਸਿਆ, ਆਪਣੀ ਧਰਮ ਸੁਪਤਨੀ ‘ਸੁਲੱਖਣੀ’ ਨੂੰ ‘ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕੀਏ’ ਦੇ ਮਾਣ ਪੂਰਤ ਵਾਕ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਰੁਖਸਤ ਹੋ ਗਏ...।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਉਦਾਸੀਆਂ ਹੋਰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਜੀ ਹਰ ਜਾਤੀ, ਹਰ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ’ਚ ਵਿਚਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਕੀਤੇ, ਅਮਲਾਂ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਤੇ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦਾ ਇਕ ਨਵਾਂ-ਨਰੋਆ ਸਿਧਾਂਤ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਤਿੱਬਤ ਲੱਦਾਖ, ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪੁਰੀ ਤੇ ਲੰਕਾ, ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਚੀਨ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ (ਚੀਨ ’ਚ ਵਾਕਿਆ ‘ਨਾਨਕਿੰਗਾ’ ਸ਼ਹਿਰ ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ) ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਅਰਬ, ਇਰਾਕ, ਈਰਾਨ ਤੇ ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਆਦਿ ਦਾ ਸਾਲਾਂ-ਬੱਧੀ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਸੱਤ ਪਤਾਲ ਅਤੇ ਸੱਤ ਅਕਾਸ਼ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ‘ਪਾਤਾਲਾ ਪਾਤਾਲ ਲਖ ਆਗਾਸਾ ਆਗਾਸਾ’ ਦੱਸ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਦੂਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਤੱਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰ੍ਹੇਆਮ ‘ਜਾਬਰ’ ਕਹਿ ਕੇ ‘ਸਚ ਸੁਣਾਇਸੀ ਸਚ ਕੀ ਬੇਲਾ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲ ’ਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਕੌਡੇ ਜਿਹੇ ਆਦਮ-ਖਾਣੇ ਭੀਲਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਬਖਸ਼ੀ, ਸੱਜਣ ਜਿਹੇ ਠੱਗਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਕੇ, ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ‘ਸੱਜਣ’ ਬਣਨ ਲਈ

ਕਿਹਾ। ਮੱਕਾ, ਮਦੀਨਾ, ਅਰਬ, ਮੁਲਤਾਨ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ 'ਚ ਠੰਢ ਵਰਤਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ 'ਸ਼ਿਵ ਨਾਭ' ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਖਸ਼ਿਆ। 'ਫਿਰਿਆ ਮੱਕਾ ਕਲਾ ਦਿਖਾਰੀ' ਅਨੁਸਾਰ ਮੱਕੇ ਦੇ ਮਜ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਚੌਤਰਫੀਂ ਖੁਦਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਵਾਏ। ਜਗਨਨਾਥ ਪੁਰੀ 'ਚ ਹੋ ਰਹੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਾਲੀ ਆਰਤੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇ ਕੇ 'ਗਗਨ ਮੈਂ ਥਾਲੂ ਰਵਿ ਚੰਦੁ ਦੀਪਕ ਬਨੇ' ਉਚਾਰ ਕੇ ਪਰਿਪੂਰਨ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਐਸੀ 'ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਆਰਤੀ' ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੱਜ ਤੀਕ ਇਸ ਤੋਂ ਉਚੇਰੀ ਆਰਤੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ 'ਉਤਾਰ' ਸਕਿਆ। ਹਰਿਦੁਆਰ ਦੇ ਪਾਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਥੋਥੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਨੂਰਜਹਾਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜਿਆ, ਵਲੀ ਕੰਧਾਰੀ ਜਿਹਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ, ਠੰਢਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਮ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਇਕ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਪਾਵਨ ਆਪਣੇ ਪੰਜੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਦੁਨੀ ਚੰਦ ਵਰਗੇ 'ਮਾਇਆ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ' ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦੱਸਦਿਆਂ 'ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਈ ਗਾਰਤੂ ਤਿਨਿ ਮਲਿ ਦਲਿ ਲਾਈ ਪਾਇ॥' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ। ਮਾਲਕ ਭਾਗੇ ਦਾ 'ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ' ਠੁਕਰਾ ਕੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਜੀ ਜਿਹੇ ਕਿਰਤੀ ਦੀ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਵਡਿਆ ਕੇ 'ਵਡਿਆ ਸਿਉ ਕਿਆ ਰੀਸ' ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਾਕ ਉਚਾਰਣ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਕੋਈ ਮੰਤਰਾਂ, ਜੰਤਰਾਂ, ਤੰਤਰਾਂ, ਟੂਣੇ-ਟਾਮਣਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ, ਜਪਾਂ-ਤਪਾਂ, ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ, ਆਸਣਾਂ-ਸਮਾਧੀਆਂ, ਦਿਖਾਵੇ ਦੀਆਂ ਇਬਾਦਤਾਂ, ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ, ਧਰਮਾਂ-ਵਰਤਾਂ, ਨੇਮਾਂ, ਕਾਇਆ-ਦਾਨਾਂ, ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨਾਂ ਜਾਂ ਰਸਮੀ ਸੰਜਮਾਂ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ:

- ਕਰਮ ਧਰਮ ਪਾਖੰਡ ਜੋ ਦੀਸਹਿ ਤਿਨ ਜਮੁ ਜਾਗਾਤੀ ਲੁਟੈ॥ (ਪੰਨਾ ੭੪੭)

- ਜਾਪ ਤਾਪ ਨੇਮ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ ਨਾਹੀ ਇਨ ਬਿਧੇ ਛੁਟਕਾਰ॥ (ਪੰਨਾ ੧੩੦੧)

ਸਾਹ-ਸੱਤਗੀਣ ਹੋਏ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਂ 'ਜੁਗਤਿ' ਬਖਸ਼ੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਹਸਦਿਆਂ, ਖੇਲਦਿਆਂ, ਪੈਨਦਿਆਂ, ਖਾਂਵਦਿਆਂ ਵੀ 'ਮੁਕਤਿ' ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਇੰਨਾ ਮਹਾਨ, ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ 'ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ' ਆਖ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਆ ਸੀ। ਆਉ ਅਸੀਂ ਵੀ 'ਕਲਿ ਤਾਰਣ' ਆਏ ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ 'ਚ ਵਸਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਚ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, 'ਕਲਾ ਧਾਰ ਕੇ' ਆਏ 'ਆਪੁ ਨਰਾਇਣ' ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰੀਏ!

ਗੁਰਮੁਖਿ ਕਲਿ ਵਿਚਿ ਪਰਗਟੁ ਹੋਆ॥

(ਵਾਰ ੧;੨੭)■

ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ

—ਡਾ. ਰਛਪਾਲ ਸਿੰਘ*

ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਤਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਧਰਤਿ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਕੂੜ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੀ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਈ। ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ 'ਤੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਸੁਣੀ। ਜਗਤ ਕਲਿਆਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਦਾਸੀਨਤਾ (ਯਾਤਰਾਵਾਂ) ਦੀ ਰੀਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰ ਕੇ, ਧਰਤਿ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਲਈ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੀਰਥਾਂ ਉੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਬ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖੇ। ਪੂਰਬਲੇ ਸਭ ਧਰਮ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਏ। ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਅਤੇ ਚਾਰਾਂ ਜੁਗਾਂ (ਸਤਜੁਗ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦੁਆਪਰ, ਕਲਯੁਗ) ਨੂੰ ਖੋਜ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਅੰਧਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਭਰਮਾਂ-ਭੇਖਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਫਸੀ ਪਈ ਹੈ। ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮਨੁੱਖ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਾਰੀ ਨੌਂ-ਖੰਡ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਫਿਰਿਆ। ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਉੱਤੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ, ਮੱਕੇ ਵਿਚ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨਾਲ, ਬਗਦਾਦ ਵਿਚ ਉੱਚ ਦੇ ਪੀਰ ਨਾਲ, ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਚ ਆਣ ਟਿਕੇ। ਉਦਾਸੀ ਵਾਲਾ ਬਾਣਾ ਉਤਾਰ ਕੇ, ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਦੇ ਨਾਲ, ਆਪ ਜੀ ਇਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰਦੇ। ਗਿਆਨ-ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਅਤੇ ਅਗੰਮੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ (ਆਰਤੀ) ਦੇ ਜਾਪ ਹੁੰਦੇ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੋਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ, ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬਟਾਲੇ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅੱਚਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹਰ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦਾ ਭਾਰੀ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੁਣ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਲਾਗੇ ਅੱਚਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ

* ਪੰਜਾਬ ਐਗਰੀਕਲਚਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਖੇਤਰੀ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ-੧੪੩੫੨੧

ਆਏ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਰਬਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦੋਂ ਸਤਿਕਰਤਾਰੀ ਤਨਬਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਵਿੱਚੋਂ ਧੁਰ ਕੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਗੰਮੀ ਉਚਾਰਣ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਭ ਲੋਕ ਮਸਤ ਹੋ ਕੇ, ਇਥੇ ਆਣ ਜੁੜ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਸਿੱਧ, ਨਾਥ, ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਿੱਧਾਂ-ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਸਾੜਾ ਹੋਇਆ ਪਰ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ ਤੇ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਹੇ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਧਾਂ-ਨਾਥਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰਾਫੇਰੀ ਨਾਲ, ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਾਇਆ ਵਾਲਾ ਗੜਵਾ ਲੁਕਾ ਲਿਆ। ਮਾਇਆ ਵਾਲਾ ਲੋਟਾ ਗਵਾਚਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਵਾਲੇ ਲੋਟੇ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅੰਤਰਯਾਮੀ ਅਰਥਾਤ ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ, ਜਿਥੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਵਾਲਾ ਲੋਟਾ ਲੁਕਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਲੱਭ ਲਿਆ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ:

ਮੇਲਾ ਸੁਣਿ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ ਬਾਬਾ ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਆਈ।
 ਦਰਸਨੁ ਵੇਖਣਿ ਕਾਰਨੇ ਸਗਲੀ ਉਲਟਿ ਪਈ ਲੋਕਾਈ।
 ਲਗੀ ਬਰਸਣਿ ਲਛਮੀ ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਉ ਨਿਧਿ ਸਵਾਈ।
 ਜੋਗੀ ਦੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚਿ ਰਿਸਕਿ ਘਨੇਰੀ ਖਾਈ।
 ਭਗਤੀਆ ਪਾਈ ਭਗਤਿ ਆਣਿ, ਲੋਟਾ ਜੋਗੀ ਲਇਆ ਛਪਾਈ।
 ਭਗਤੀਆ ਗਈ ਭਗਤਿ ਭੁਲਿ ਲੋਟੇ ਅੰਦਰਿ ਸੁਰਤਿ ਭੁਲਾਈ।
 ਬਾਬਾ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਪੁਰਖ ਕਢਿਆ ਲੋਟਾ ਜਹਾ ਲੁਕਾਈ।
 ਵੇਖਿ ਚਲਿਤ੍ਰ ਜੋਗੀ ਖੁਣਿਸਾਈ॥

(ਵਾਰ ੧;੩੯)

ਜੋਗੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੁਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਲੋਟਾ ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੱਭ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਰਬਚਨ ਬੋਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਭਗਤੀਆ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਰਾਸਧਾਰੀਏ' ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਸਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵੇਖ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਰਾਸਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਉੱਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨਾਲ ਗੋਸਟਿ ਕਰਨ ਲਈ ਆ ਗਏ। ਜੋਗੀ ਭੰਗਰ ਨਾਥ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਹੇ ਨਾਨਕ, ਤੂੰ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਕਾਂਜੀ ਪਾ ਕੇ, ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ? ਅਰਥਾਤ

ਦੁੱਧ ਦਾ ਮਟਕਾ ਫਿਟ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਰਿੜਕਿਆਂ ਮੱਖਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਭੇਖ ਉਤਾਰ ਕੇ, ਤੂੰ ਫਿਰ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀ ਰੀਤੀ ਕਿਉਂ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ?” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਹੇ ਜੋਗੀ ਭੰਗਰ ਨਾਥ! ਤੇਰੀ ਮਾਂ (ਬੁੱਧੀ) ਕੁਚੱਜੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੇਰੇ ਹਿਰਦੇ (ਭਾਂਡੇ) ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਕੁਚੱਜਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤੇਰਾ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਫੁੱਲ ਤੇ ਫਲ ਸੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ, ਅਤੀਤ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹੋ ਅਤੇ ਫਿਰ ਪੇਟ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮੰਗਣ ਦੁਬਾਰਾ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਬਿਨਾਂ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀਆਂ ਦੇ ਦਿੱਤਿਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ”:

ਖਾਧੀ ਖੁਣਸਿ ਜੋਗੀਸਰਾਂ ਗੋਸਟਿ ਕਰਨਿ ਸਭੇ ਉਠਿ ਆਈ।

ਪੁਛੇ ਜੋਗੀ ਭੰਗਰਨਾਥ, ‘ਤੁਹਿ ਦੁਧ ਵਿਚਿ ਕਿਉ ਕਾਂਜੀ ਪਾਈ?’

ਫਿਟਿਆ ਚਾਟਾ ਦੁਧ ਦਾ ਰਿੜਕਿਆ ਮਖਣੁ ਹਥਿ ਨ ਆਈ।

ਭੇਖ ਉਤਾਰਿ ਉਦਾਸਿ ਦਾ, ਵਤਿ ਕਿਉ ਸੰਸਾਰੀ ਰੀਤਿ ਚਲਾਈ?’

ਨਾਨਕ ਆਖੇ, ‘ਭੰਗਰਿਨਾਥ! ਤੇਰੀ ਮਾਉ ਕੁਚਜੀ ਆਹੀ।

ਭਾਂਡਾ ਪੋਇ ਨ ਜਾਤਿਓਨਿ ਭਾਇ ਕੁਚਜੇ ਫੁਲੁ ਸੜਾਈ।

ਹੋਇ ਅਤੀਤੁ ਗ੍ਰਿਹਸਤਿ ਤਜਿ ਫਿਰਿ ਉਨਹੁ ਕੇ ਘਰਿ ਮੰਗਣਿ ਜਾਈ।

ਬਿਨੁ ਦਿਤੇ ਕਛੁ ਹਥਿ ਨ ਆਈ’॥

(ਵਾਰ ੧;੪੦)

ਸਿੱਧਾਂ-ਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਉੱਪਰ ਵੱਡਾ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਲਾ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਬੇਦੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ (ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ) ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਧਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਤੰਤਰਾਂ-ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਧੁਨ ਚੜ੍ਹਾ ਲਈ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਬਦਲ ਲਏ। ਕੋਈ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਕੋਈ ਬਘਿਆੜ ਆਦਿ ਬਣ ਕੇ, ਡਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਈ ਜੋਗੀ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ ਸੱਪ ਬਣ ਕੇ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਫੁੰਕਾਰਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਅੱਗ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਿਰਨ ਦੀ ਖੱਲ ’ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ, ਉਹ ਪਾਣੀ ਉੱਪਰ ਤੈਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਈਰਖਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ:

ਇਹਿ ਸੁਣਿ ਬਚਨਿ ਜੋਗੀਸਰਾਂ ਮਾਰਿ ਕਿਲਕ ਬਹੁ ਰੂਇ ਉਠਾਈ।

ਖਟਿ ਦਰਸਨ ਕਉ ਖੇਦਿਆ ਕਲਿਜੁਗਿ ਨਾਨਕ ਬੇਦੀ ਆਈ।

ਸਿਧਿ ਬੋਲਨਿ ਸਭਿ ਅਵਖਧੀਆ ਤੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀ ਧੁਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ।

ਰੂਪ ਵਟਾਏ ਜੋਗੀਆਂ, ਸਿੰਘ ਬਾਘਿ ਬਹੁ ਚਲਿਤਿ ਦਿਖਾਈ।

ਇਕਿ ਪਰਿ ਕਰਿ ਕੈ ਉਡਰਨਿ ਪੰਥੀ ਜਿਵੈ ਰਹੇ ਲੀਲਾਈ।

ਇਕ ਨਾਗ ਹੋਇ ਪਉਣ ਛੋੜਿਆ, ਇਕਨਾ ਵਰਖਾ ਅਗਨਿ ਵਸਾਈ।

ਤਾਰੇ ਤੋਤੇ ਭੰਗਰਿਨਾਥ ਇਕ ਚਤਿ ਮਿਰਗਾਨੀ ਜਲੁ ਤਰਿ ਜਾਈ।

ਸਿਧਾ ਅਗਨਿ ਨ ਬੁਝੈ ਬੁਝਾਈ॥

(ਵਾਰ ੧;੪੧)

ਆਪਣੀਆਂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਅਤੇ ਚਲਿਤ ਕਰ ਕੇ, ਜੋਗੀ ਨਾਥ ਹਾਰ ਹੰਭ ਕੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਹੇ ਨਾਨਕ! ਤੂੰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਈ ਹੈ? ਕੁਝ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਵਿਖਾ?” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, “ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੋਗੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਇੰਨੇ ਬਚਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਅਚਲ (ਅਡੋਲ) ਹੋ ਗਏ। ਅਹਿੱਲ ਹੋ ਗਏ। ਸਿੱਧਾਂ-ਨਾਥਾਂ ਨੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਲਿਆ ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਹਿਲਾਇਆਂ ਨਹੀਂ ਹਿੱਲ ਸਕਦੀ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਹਿੱਲੇ। ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਜੰਤਰ-ਮੰਤਰ ਸਾਰੇ ਵਿਅਰਥ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ, “ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸੱਚੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ”:

ਬਾਬਾ ਬੋਲੇ ਨਾਥ ਜੀ! ਸਬਦੁ ਸੁਨਹੁ ਸਚੁ ਮੁਖਹੁ ਅਲਾਈ।

ਬਾਝੋ ਸਚੇ ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰੁ ਕਰਾਮਾਤਿ ਅਸਾਂ ਤੇ ਨਾਹੀ।

(ਵਾਰ ੧;੪੩)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ, ਸਿੱਧਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਪਾਰਾ ਲਹਿ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਜਿੱਤ ਲਿਆ। ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਧਾਂ-ਨਾਥਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ’ ਅਤੇ ‘ਵਡਾ ਪੁਰਖੁ’ ਆਖਿਆ:

ਬਾਬੇ ਕੀਤੀ ਸਿਧਿ ਗੋਸ਼ਟਿ ਸਬਦੀ ਸਾਂਤਿ ਸਿਧਾਂ ਵਿਚਿ ਆਈ।

ਜਿਣਿ ਮੇਲਾ ਸਿਵਰਾਤਿ ਦਾ ਖਟ ਦਰਸਨਿ ਆਦੇਸਿ ਕਰਾਈ।

ਸਿਧਿ ਬੋਲਨਿ ਸੁਭਿ ਬਚਨਿ ਧਨੁ ਨਾਨਕ ਤੇਰੀ ਵਡੀ ਕਮਾਈ।

ਵਡਾ ਪੁਰਖੁ ਪਰਗਟਿਆ ਕਲਿਜੁਗਿ ਅੰਦਰਿ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ।

(ਵਾਰ ੧;੪੪)

ਕੁਝ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ

—ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ*

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦੇ ਆਰੰਭਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੋ-ਕੌਮੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਨਾ ਚੱਲ ਸਕੀ। ਉਲਟਾ ਹਾਲਤ ਇਹ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਰੋਧੀ ਗਰਦਾਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਜਨੂੰਨੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼-ਭਗਤੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਅਕਾਦਮਿਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਹੈਸੀਅਤ ਨਾਂਹ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਖੋਜ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਬਾਸਤ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵੀ ਸਨ, ਜੋ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸੀਹਤਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸਾਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੇਮਾਅਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ‘ਪਾਕ ਪੰਜਾਬੀ’ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਵੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਬਾਸਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਸਿੱਖ ਤਹਿਜ਼ੀਬ ਤੋਂ ਮੁਤਾਸਿਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਦਬ ਨੂੰ ਪਾਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਇਹ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਜ਼ੁਬਾਨਾਂ ਨੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਕਿਸੇ ਮਰਹਲੇ ’ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤ ਸੋਚ ਤੋਂ ਪਾਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਵਿਚ ਰਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬੰਨੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਜੇ ਇਹ ਦੋ-ਚਾਰ ਬੰਦੇ ਇਥੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ।”^੧

ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਤੇ ਕੁਤੱਤਣ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਫਿਰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਭਾਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਸਕਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਗੇੜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜੇਕਰ ਸੰਭਵ

* ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਬਾਸਤ ਵਰਗੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਹ ਵੀ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਦੇ। ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਣਾ ਉਚਿਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸਲਾਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪੀਰ-ਪੈਗੰਬਰ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਸੋਚ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਰਾਸਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ? ਫਿਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਇਸ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਕਤ, ਮੈਂ ਵੇਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਹ ਹੈ:

੧. ‘ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਮੁਖਤਸਰ ਤਾਰੀਖ’ ਕ੍ਰਿਤ ਅਹਿਮਦ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਕਿਲਾਦਾਰੀ (੧੯੬੪);
੨. ‘ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ’ ਕ੍ਰਿਤ ਅਬਦੁੱਲ ਗਫੂਰ ਕੁਰੈਸ਼ੀ (੧੯੭੨);
੩. ‘ਮੂੰਹ ਆਈ ਗੱਲ’ ਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ (੧੯੭੬);
੪. ‘ਨਿਤਾਰੇ’ ਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ (੧੯੭੯);
੫. ‘ਆਖਿਆ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ’ ਕ੍ਰਿਤ ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਫ਼ ਖਾਂ (੧੯੭੮)।

ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ, ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਪਰ ਨਜ਼ਰ ਪਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਅਹਿਮਦ ਹੁਸੈਨ ਕਿਲਾਦਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਕੀ ਤਹਿਰੀਰੀ ਸੂਰਤ ਕੀ ਇਬਤਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਸੇ ਹੂਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ੧੪੬੯ ਈ. ਮੇਂ ਬਮੁਕਾਮ ਨਨਕਾਣਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਮਹਿਤਾ ਕਾਲੂ ਰਾਇ ਕੇ ਹਾਂ ਪੈਦਾ ਹੂਏ। ਜਿਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਦਰਵੇਸ਼ੀ ਚੋਲਾ ਪਹਿਨਾ ਔਰ ਲੋਗੋਂ ਕੋ ਹਦਾਯਾਤ ਔਰ ਨੇਕੀ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਬਤਾਈਂ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਦਾਯਾਤ ਕੀ ਬਾਤੋਂ ਕੋ ਪੰਜਾਬੀ ਨਜ਼ਮ ਕੀ ਸੂਰਤ ਮੇਂ ਢਾਲਾ ਔਰ ਆਪ ਕੋ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਭੀ ਇਸੀ ਤਰਜ਼ਿ ਅਮਲ ਕੋ ਅਪਨਾਇਆ ਜਿਨ ਕੋ ਬਾਅਦ ਮੇਂ ਜਮਾਂ ਕਰਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਕਾ ਨਾਮ ਦੀਆ ਗਯਾ। ਇਸੀ ਗ੍ਰੰਥ ਮੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕੀ ਬਾਨੀ ਦਰਜ ਹੈ ਔਰ ਯੇ ਸਭ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਮਾਅਰਿਜ਼ ਵਜੂਦ ਮੇਂ ਆਯਾ...। ਗ੍ਰੰਥ ਮੇਂ ਦਰਜਸ਼ੁਦਾ ਕਲਾਮ ਕੇ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕੇ ਕਲਾਮ ਕੀ ਤਫਸੀਲ ਹੈ; ਨਸੀਹਤਨਾਮਾ, ਰੇਖਤੇ, ਮੁਨਾਜਾਤ, ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ, ਗਿਆਨ ਸਰਵਰ, ਕਾਫੀਆਂ ਵਗੈਰਾ। ਕੁਝ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮੇਂ ਸ਼ਬਦ ਔਰ ਨਸਰ ਮੇਂ ਹਾਜ਼ਰਨਾਮਾ ਬਤਾਏ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਵਫ਼ਾਤ ੧੫੩੮ ਮੇਂ ਹੂਈ।”

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਰਚਾ ਅਬਦੁੱਲ ਗਫੂਰ ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ’ ਵਿਚ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਚਾਰ ਸਫ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਤੱਥਿਕ ਅਤੇ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਤ ਗੱਲਾਂ

ਹਨ, ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਇਥੇ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕੁਰੈਸ਼ੀ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਆਪ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ) ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤਹਿਰੀਕ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਆਪ ਐਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮੁਤਾਸਰ ਹੋਏ। ਅਖੀਰ ਆਪ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਆਪਣਾ ਫਿਰਕਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਚਲਾਇਆ। ਆਪ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਾ ਰੱਬ ਦੀ ਤੌਹੀਦ, ਓਸ ਦੀ ਹਮਦ ਤੇ ਸਨਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਏ। ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਤਾਲੀਮ ਦਿੱਤੀ ਏ... ਭਾਈਓ ਸਭ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣੇ। ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਇਕ ਹੋਵੇ। ਫੈਲਸੂਫੀਆਂ ਨ ਛਾਂਟੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਨਾ ਆਖੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਿੱਕਾ ਨਾ ਬੋਲੇ। ਆਕੜ ਨਾ ਕਰੇ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਸਭ ਨਾਲ ਸੱਚ ਦਾ ਵਰਤਾਰਾ ਕਰੇ। ਲੰਬੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੇ। ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬੁਰਾਈ ਨਾ ਕਰੇ...ਆਪ ਦੇ ਸਲੋਕ ਮਿਲਦੇ ਨੇ ਜੋ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਕਲਾਮ ਨਾਲ ਦਰਜ ਨੇ। ਆਪ ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚ ਅਖਾਣਾਂ ਵਰਗੀ ਸਚਾਈ ਏ। ਆਪ ਦਾ ਮਜ਼ਹਬ ਨੇਕੀ ਏ... ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਫ਼ਿਲਾਸਫੀ ਫੋਕੀ ਮੰਤਕੀ, ਦਿਮਾਗੀ ਉਲਝਣਾਂ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਮਲ ਤੇ ਅਸਲੀ ਫਲਸਫਾ ਏ। ਇਹ ਹੁਸੀਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੋਮਾਂਸ ਤੇ ਮਿਠਾਸ ਵੀ ਏ।”^੩

ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਂ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਵਕਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ‘ਮੂੰਹ ਆਈ ਗੱਲ’ ਹੈ ਜੋ ੧੯੭੬ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਤਿ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਫਰੀਦ ਸਾਨੀ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਕ ਤਾਰੀਖੀ ਸਚਾਈ ਏ ਤੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦਾ ਕਲਾਮ ਏਸ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀ ਏ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਤੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਸੱਚੀ ਤੇ ਸੁੱਚੀ ਤਾਲੀਮ ਵੱਲ ਆਏ। ਬਾਬਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਗਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਤੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜ਼ਿਹਨ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸੀ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਜ਼ਿਹਨ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ।”^੪

ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬ ‘ਨਿਤਾਰੇ’ (੧੯੭੯) ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਖ ਹੈ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਰਵਾਇਤ’। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ, ਵੇਰਵਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਦੋ ਥਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਇਕ ਥਾਂ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚ ਜਪੁਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਹਾਸਲ ਏ। ਏਹਦੇ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰੀਏ ਇਕ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ

ਮੂਲ ਨੇ। ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰਾਂਮਾਹ, ਨਸੀਹਤਨਾਮਾ, ਪਾਕਨਾਮਾ, ਕਰਨੀਨਾਮਾ ਵਗੈਰਾ ਵੀ ਦਰਜ ਨੇ।”^੫

‘ਨਿਤਾਰੇ’ ਵਿਚ ਹੀ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਮਲਿਕ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਪਰ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉੱਪਰ ਆ ਕੇ ਨਿਬੇੜਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਾਰੇ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤਰਕ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਲਿਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਮੁਕਾਮ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਜਿਹੜਾ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ੧੬੦੪ ਵਿਚ ਮੁਰੱਤਬ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਏਦੂੰ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਫਿਰਕੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਖ ਤਸਖ਼ੁਸ ਉੱਭਰਿਆ। ਏਦੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਫਕੀਰਾਂ ਜਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਐਸ ਗ੍ਰੋਹ ਨੂੰ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਦੀ ਸਿਖਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਲ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਮ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਸ਼ਕਰਗੰਜ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਉੱਤੇ ਰੱਖੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਕਬੀਰ ਪੰਥੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਹਦਾਨੀਅਤ ਵਾਲਾ ਇਸਲਾਮੀ ਫਿਕਰ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਉੱਠਣਾ-ਬੈਠਣਾ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਫੀ ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਈ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਬਤ ਏ ਕਿ ਆਪ ਮੱਕੇ-ਸ਼ਰੀਫ ਤਸ਼ਰੀਫ ਲੈ ਗਏ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਲਫਜ਼ਾਂ, ਤਰਕੀਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਏਹੋ ਰੰਗ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੀ ਬਰਿ-ਸਗੀਰ (ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ) ਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਮੁਕਾਮੀ ਧਰਮੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ (ਵਿਗਾੜ) ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਡ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਘਰਾਣੇ ਦੇ ਫਰਦ (ਵਿਅਕਤੀ) ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜੁਗਤ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਅਪਭ੍ਰੰਸ਼ ਤੇ ਬ੍ਰਜ ਵੱਲ ਸੀ।”^੬

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਆਸਫ ਖਾਂ ਦੀ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮਸਲੇ ਨਜਿੱਠਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਆਖਿਆ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਨੇ’ (੧੯੭੮) ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਇਕ ਅਧਿਆਇ ‘ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਾਅ ਤੇ ਪੰਥ’ ਵਿਚ ਉਹ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਸਫ ਖਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬਹਿਸ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ

ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਈ ਖੋਜ ਉੱਪਰ ਹੀ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੇਂ ਗੱਦੀਨਸ਼ੀਨ ਸ਼ੇਖ ਇਬਰਾਹੀਮ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨਾਲ ਇਹ ਪਿਛਲਕਾਲੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਥਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਕੁ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਕਈ ਦਿਲਚਸਪ ਸਿੱਟੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਅਕਾਦਮਿਕ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਨ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ੁੱਧਤਾਵਾਦੀ (Purist) ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੀ, ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਗੱਲ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਹੈ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਤੋਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਹੁਕਮਰਾਨਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਇਸਲਾਮ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵਰਤ ਕੇ ਜਾਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੁੱਟ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਰਹੀ ਗੱਲ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਣ ਦੀ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਦਾਚਾਰਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਇਨਸਾਨ ਬਣਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਏਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀ ਦੀਨ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਗੱਲ ਵਧੇਰੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਝੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਅਭਾਵ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ‘ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ’, ‘ਕਰਨੀਨਾਮਾ’, ‘ਹਾਜ਼ਰਨਾਮਾ’, ‘ਨਸੀਹਤਨਾਮਾ’ ਅਤੇ ‘ਬਾਣੀ ਬਿਹੰਗਮ’ ਵਗੈਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ’ਤੇ

ਮਿਲਦੀ ਕੱਚੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਰਚਿਤ ਦੱਸ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੋਈ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ, ਅਧੂਰੀ, ਉਲਾਰ ਅਤੇ ਉਕਾਈਆਂ ਭਰਪੂਰ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ :

੧. 'ਪਾਕ ਪੰਜਾਬੀ', ਸਰਗੋਧਾ ਅਕੈਡਮੀ ਸਰਗੋਧਾ, ੧੯੭੮, ਪੰਨਾ ੭੧.
੨. 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਮੁਖਤਸਰ ਤਾਰੀਖ਼', ਮਰਤਬਾ ਮੇਰੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲਾਹੌਰ, ੧੯੬੪, ਪੰਨੇ ੩੩-੩੪.
੩. 'ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ', ਅਜ਼ੀਜ਼ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ, ਲਾਹੌਰ, ਨਵੰਬਰ ੧੯੭੨, ਪੰਨੇ ੨੦੮-੨੧੧.
੪. 'ਮੂੰਹ ਆਈ ਗੱਲ', ਅਕਦਸ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲਾਹੌਰ, ੧੯੭੯, ਪੰਨਾ ੨੫.
੫. 'ਨਿਤਾਰੇ', ਤਾਜ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ, ਲਾਹੌਰ, ੧੯੭੯, ਪੰਨੇ ੩੬-੩੭.
੬. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ ੩੬.

ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੇਨਤੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਨਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾਵੇ!

ਕੁਝ ਸੱਜਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਖਰੀਦ ਕੇ, ਕਈ ਰੇੜ੍ਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸੌਦਾ ਪਾ ਕੇ ਵੇਚਦੇ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ। 'ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਇਕ ਸਾਂਭਣਯੋਗ, ਕੀਮਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਿਤ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੀਮਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮੁਖ-ਰੱਖਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦੀ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਪੜ੍ਹਨ ਉਪਰੰਤ ਜਿਲਦਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਅਗਰ ਅਜਿਹਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ!

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਜਾਦਾ

—ਸ. ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ*

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਥੀ, ਪਿੰਡ ਰਾਏਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਨੌਂ ਕੁ ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਰੂਹਾਨੀ ਜੋਤ ਵੇਖ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਬਣ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਮੋਦੀਖਾਨਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਧਰਤਿ ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਥ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭੂਮਪੁਣਾ ਛੱਡਣਾ ਪੈਣਾ ਤੇ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਰਬਾਬ ਖ਼ੀਦ ਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਕਈ ਥਾਂ ਫਿਰੇ, ਅਖ਼ੀਰ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਲਾਹੀ ਰਬਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਰਬਾਬ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਵਿਖਾਈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਛੇੜਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਥਾਟ ਬਣਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਰਬਾਬ ਵਜਾਈ ਤਾਂ “ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਧੰਨ ਨਿਰੰਕਾਰ, ਨਾਨਕ ਤੇਰਾ ਬੰਦਾ” ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬ ਤਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਜਾ ਲੈਂਦੇ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਅਪਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਦਕਾ ਸੰਗੀਤਕ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਰਬਾਬ ਛੇੜਦੇ ਤਾਂ ਹਰ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰਾਂ ਉਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦਿਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਭ੍ਰਮਣ 'ਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਥ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨੇ ਦਿੱਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਦਿਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਦੇ ਭ੍ਰਮਣ ਵੇਲੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਦੱਖਣ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਬਿਦਰ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ਯਾਤਰੀ ਜਾਂਦੇ ਵੇਖ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਇਕ ਵਾਰੀ ਮੱਕੇ ਦਾ ਹੱਜ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਵੇਂ ਜੇ ਹੋਵੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਮੱਕੇ

* ਰਿਟਾ. ਇੰਜੀਨੀਅਰ, (ਬੀ.ਆਰ.ਓ.) ੧੦੦/੪, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ, ਪਟਿਆਲਾ-੧੪੭੦੨੧।

ਦਾ ਹੱਜ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਦੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਮੱਕੇ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਮੱਕਾ, ਮਦੀਨਾ ਅਤੇ ਬਗ਼ਦਾਦ ਸਭ ਥਾਈਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ-ਰਹਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ 'ਚ ਚੰਗੇ ਗਏ ਤੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ, ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ 'ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ' ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦਾਨਾ, ਮਰਦਾਨੇ ਤੋਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਕਹਾਇਆ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪਾਇਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਗ਼ਦਾਦ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪਣੀ ਇਕ ਵਾਰ 'ਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ:-

ਇਕੁ ਬਾਬਾ ਅਕਾਲ ਰੂਪੁ ਦੂਜਾ ਰਬਾਬੀ ਮਰਦਾਨਾ।

(ਵਾਰ ੧;੩੫)

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਥ ਖੁੱਰਮ ਸ਼ਹਿਰ (ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ) ਤਕ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਇਸ ਆਵਾਗਵਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਖੁੱਰਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਭੇਜਿਆ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਜਾਦਾ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲ-ਵਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਰਨ ਮਗਰੋਂ ਮੇਰਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਦੱਬਿਆ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਕਾਲ-ਵੱਸ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਖੁੱਰਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਕਹੇਂ ਉਹ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇਈਏ। ਸਜਾਦਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿਰੋਪਾਉ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਸੋਈ ਮੈਨੂੰ ਦੇਵੇ ਜੀ। ਸਜਾਦਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਚੱਲੋਗੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਉੱਪਰ ਕਰਤਾਰ ਵੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਜਾਦਾ ਮਿਰਾਸੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਆਏ, ਉਥੇ ਕਸਾਇਪੁਰ ਦੇ ਪਾਸ ਜਾ ਖਲੋਤੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ

ਤਕ ਗੁਰੂਬਧ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੁਰੂਬਧ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਬਹੁਤ ਪਸੀਜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਨਿਕਲਿਆ:

ਲਾਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ॥

(ਪੰਨਾ ੧੪੧੨)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸਜਾਦਾ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਪਏ ਤੇ ਸ਼ਾਹਦਰੇ ਆ ਕੇ ਠਹਿਰੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸਿਆਲਕੋਟ ਠਹਿਰੇ। ਉਥੋਂ 'ਜਿਊਣਾ ਝੂਠ ਤੇ ਮਰਨਾ ਸੱਚ' ਵਾਲੇ ਮੂਲੇ ਖੱਤਰੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਤਿਲੁੰਬੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਜਾਦੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੱਡਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਕੁਝ ਖਾ ਪੀ ਆ। ਸਜਾਦਾ ਘੁੰਮਦਾ-ਫਿਰਦਾ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੇ ਜਾਲ 'ਚ ਫਸ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਜਾਦੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਡੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਸੀ ਕਿ ਸਜਾਦਾ ਤਾਂ ਮਰਾਸੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਜਜਮਾਨ ਵੀ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਹਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਇਥੇ ਆਉਣਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੁੱਟ ਲਵਾਂਗਾ। ਉਧਰ ਸਜਾਦਾ ਲੱਗਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਕਿ ਕੁਥਾਈਂ ਫਸ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਜਲਦੀ ਬਹੁੜੋ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੁਡਾਓ। ਜਾਣੀ-ਜਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਜਾਦੇ ਨੂੰ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤ 'ਚੋਂ ਛੁਡਵਾਇਆ ਤੇ ਉਥੇ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਜਣ ਠੱਗ ਤੋਂ ਸੱਜਣ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਖੁੱਰਮ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਸਜਾਦੇ ਨੂੰ ਉਹ ਥਾਂ ਵਿਖਾਈ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਜਾਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਰਵਾਰ ਇਥੇ ਲੈ ਆ ਤੇ ਇਥੇ ਰਹਿ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇਰੀ ਮੰਜੀ ਇਥੇ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਜਾਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਕਿਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਇਥੇ ਰਹਾਂਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਰੱਖੀਂ, ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਯਾਦ ਕਰੇਂਗਾ ਅਸੀਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਸਜਾਦੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਮੰਨਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਵਾਂਙੂੰ ਸਜਾਦੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਜਾਦਾ ਵੀ ਰਬਾਬ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸੁਰਾਂ ਤੇ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ 'ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਪਾਈ ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਹੀ, ਨਾਲ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ।

...ਬਾਬਾ ਤੇਰਾ ਨਨਕਾਣਾ

—ਸ. ਨਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ*

ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਤੋਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਵਿਛੋੜਨ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਲੱਖਾਂ-ਕਰੋੜਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਇਹ ਵੇਦਨਾ, “ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀਓ! ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਿਛੋੜੇ ਗਏ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਬਖ਼ਸ਼ੋ” ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰਪੁਰਬ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਸ. ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ੧੯੪੭ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਵਜੋਂ ਇਧਰ ਆ ਵੱਸੇ ਸਨ, ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਨਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਵੀਜ਼ਾ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਵੀਜ਼ਾ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਅਟਾਰੀ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਭਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਦੱਸੇ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੇ ਵੈਰਾਗ ਤੇ ਤੜਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਿਸਾਖੀ ਸਮੇਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਪਾਸ ਪਾਸਪੋਰਟ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਵੀਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗਾ ਪਰ ੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੀਜ਼ਾ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਜਥਾ ੮ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਤੇ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ੮ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਿਆ ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਾਥੀ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਕੱਲਤਾ ਦੇ ਸਹਿਮ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਾਤ ਕੱਟੀ ਤੇ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ ਬਰੂਮੀ ਦੇ ਸ. ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ।

ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਅਟਾਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਥੋਂ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਰੰਸੀ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਜੱਥੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ ਭੋਤਨਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਲੱਗਭਗ ਇਕ ਵਜੇ ਦੁਪਹਿਰ ਆਪਣੀ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਵਾਹਗਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵਿਖੇ

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਜਲਾਲਦੀਵਾਲ, ਤਹਿ. ਰਾਏਕੋਟ (ਲੁਧਿਆਣਾ)।

ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਗੱਡੀ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਔਕਾਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਨਰਲ ਜੁਲਫ਼ਕਾਰ ਅਲੀ ਤੇ ਬੋਰਡ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਸਟਮ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਰੇਲਵੇ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਥਾਂ-ਥਾਂ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਬੈਨਰਾਂ ਰਾਹੀਂ 'ਜੀ ਆਇਆਂ ਨੂੰ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਹਾਰਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਸਪੈਸ਼ਲ ਟ੍ਰੇਨ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੇ ਵੀਜ਼ੇ ਚੈੱਕ ਕਰ ਕੇ ਪਾਸਪੋਰਟਾਂ 'ਤੇ ਐਂਟਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਲੰਗਰ ਤੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਵਰਤਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਸਖਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਗੱਡੀ ਲੱਗਭਗ ੩-੩੦ ਵਜੇ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਹਗੇ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ੨੨ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਧਰਤੀ, ਫ਼ਸਲਾਂ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ, ਰੁੱਖਾਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਿਆ। ਸਿਰਫ਼ ਲਿੱਪੀ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰਿਆਂ, ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹੋਣ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਵਾਹਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇੰਡੋਗਿਲ ਨਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਸਿਆ ਕਸਬਾ ਜਾਲੋ, ਹਰਬੰਸਪੁਰਾ ਛਾਉਣੀ ਤੇ ਮੁਗਲਪੁਰਾ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘਦੀ ਗੱਡੀ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਲਾਈਨਾਂ ਕਲੀਅਰ ਹੋਣ ਤਕ ਕਰੀਬ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਰੁਕੀ ਰਹੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਮਟਕ ਤੇ ਬੇਫ਼ਿਕਰੀ ਵਿਚ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ। ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਵਾਸੀ ਵੀ ਸਿੱਖ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਦੁਆ ਸਲਾਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਜਥੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਥੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ।

ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੪-੨੫ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਭਿਵਾਦਨ ਕਬੂਲਦੇ ਹੋਏ ਯਾਤਰੀ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ, ਮਕਬਰੇ, ਮਦਰੱਸੇ, ਕਬਰਸਤਾਨ, ਖਜੂਰਾਂ, ਤੂਤਾਂ ਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਦੀ ਗੱਡੀ ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਾਹਦਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਖਿਲਰੇ ਕਣਕ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਭੱਜਦੀ ਹੋਈ ਗੱਡੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ

ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵਾਰਬਰਟਨ ਮੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵਕੀਲ ਵਾਲਾ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਦੀ ਹੋਈ ੬-੨੫ ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਵਾਹਗੇ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਸਾਰੀ ਹੀ ਧਰਤੀ ਬੜੀ ਉਪਜਾਊ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਤੇ ਟਿਊਬਵੈਲਾਂ ਨਾਲ ਸਿੰਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਫ਼ਸਲ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਟਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗੂੰ ਖੇਤੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਮੋਟਰਾਂ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਆਦਿ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਜਥੇ ਦਾ ਬੜਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਜਥੇ 'ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਾਸੀ ਜਥੇ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਜਥੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਇਥੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੱਲੋਂ ਜਥੇ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਬੱਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਵਾਹਗਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਸਬੰਧੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਮਰੇ ਅਲਾਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਅਲਾਟ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਰੱਖ ਕੇ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਦੀਪਮਾਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਤੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਝਮ-ਝਮ ਕਰਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਜਦੋਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤਾਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਬੁਢਾਪੇ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਤਕ ਵਿਛੜੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਦੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਕਮਰਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਡਭਾਗੀ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਪੁਰਬ ਸਬੰਧੀ ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਨਰਮ ਗਲੀਚੇ ਵਿਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰੌਣਕ ਨੂੰ ਚਾਰ-ਚੰਨ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਇਸੇ ਥਾਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਰੌਣਕ ਬਣਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਥੇ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਤ੍ਰਿਪਤਾ, ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਪੇ-ਚੱਪੇ

’ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੋਹ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਲਾਉਣ ਨੂੰ ਤਰਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਨਨਕਾਣੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੋਹ ਕਰਕੇ ਲੱਖਾਂ-ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ- :

ਸਾਧ ਜਨਾਂ ਦੇ ਚਰਣ ਛੁਹਿ ਆਢੀਣੀ ਹੋਈ ਲਾਖੀਣੀ। (ਵਾਰ ੪;੨)

ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੱਥੇ ’ਤੇ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਰਹੇ। ਨਨਕਾਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ੮੦ ਕੁ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਕੇ ਅਤੁੱਟ ਲੰਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਕੌੜਿਆਂ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਦੇ ਅਤੁੱਟ ਲੰਗਰ ਵੀ ਤਿੰਨੇ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਵਰਤਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਬਾਲ ਲੀਲਾ’ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜੀ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਸਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ’ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਪਾਂਧੇ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਸੱਪ ਦੀ ਛਾਂ’ ਜਿੱਥੇ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਮੱਝਾਂ ਚਾਰਨ ਸਮੇਂ ਵਣ ਦੇ ਰੁੱਖ ਦੇ ਹੇਠ ਸੁੱਤੇ ਸਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ’ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਨੇ ਖੇਤ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ‘ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ’ ਜਿੱਥੇ ਸੱਚਾ-ਸੌਦਾ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੰਬੂ ਵਾਂਗ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਵਣਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਆ ਬੈਠੇ ਸਨ ਹੁਣ ਵੀ ਇਹ ਵਣਾਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਤੰਬੂ ਵਾਂਗ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹਰੇ-ਭਰੇ ਹਨ, ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਪ ਦੀ ਛਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਉਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਣ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਰੁੱਖ ਡਿੱਗਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਤੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਿਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਮਿਲਣੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਠੰਡੇ-ਤੱਤੇ ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਪੀਂਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ। ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ-ਖੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲੋਕ ਹਾਲ-ਚਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਤੇ ਇਲਾਕਾ, ਪਿੰਡ, ਸ਼ਹਿਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਤੇ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਇਧਰਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਗਏ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੋਈ ਯਾਤਰੀ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖ਼ਾਤਰਦਾਰੀ ਕਰਦੇ।

ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਨਵਰ ਵਾਸੀ ਚੱਕ ਨੰ: ੨੯ ਮੁਰੀਦਕੇ ਵੱਲੋਂ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਠੰਡੇ ਪਿਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਜਾਤੀਵਾਲ-ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ (ਭਾਦਸੌਂ) ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਖੁਰਦ-ਮਾਣਕੀ (ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ) ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਮੀਲ ਮਲਿਕ, ਰਾਣਾ ਇਫਤਿਖ਼ਾਰ, ਮੁਹੰਮਦ ਕਾਸਿਫ਼, ਸ਼ਾਹੀਨ ਗੁਜ਼ਰ ਪੱਤਰਕਾਰ, ਹਾਫ਼ਿਜ਼

ਅਬਦੁਲ ਰਸ਼ੀਦ, ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਮਦੀਨਾ ਮਸਜਿਦ ਆਦਿ ਨੇ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੌਲਵੀ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮਦੀਨਾ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਮੁਹੰਮਦ ਯੂਨਸ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਮਹਿਫਲ ਸਜਾਈ ਤੇ ਖੂਬ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ੭੫੦ ਮੁਰੱਬਾ ਜ਼ਮੀਨ ਅੱਜ ਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੱਕੇ ਮੁਜਾਰੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਔਕਾਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਰਡ ਮੁਜਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ੧੪੦੦/-ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਠੇਕਾ ਵਸੂਲਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਖੁੱਲੀ-ਭੁੱਲੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕਮਰੇ ਹਨ ਤੇ ਐਨ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਖੂਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਬੰਦ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਮੋਟਰਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੀ ਬਾਥਰੂਮ ਅਤੇ ਟਾਇਲਟਸ ਯਾਤਰੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਵੀਆਂ ਸਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਦੀ ਵਧੀਆ ਇਮਾਰਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਵੱਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਤੇ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਨੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਹੁਣ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵੱਲ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ’ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਾਰੇ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਐਮ.ਐਲ.ਏ. ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਖ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ. ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਹੈ, ਸ. ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਕਲਿਆਣ ਲਾਹੌਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਨਾਵਲ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਲਿਖ ਕੇ ਚੰਗਾ ਨਾਂ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਡਾ. ਮਿਮਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੌਜਵਾਨ ਡਾਕਟਰ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿੰਧੀ, ਬਲੋਚੀ, ਪਿਸ਼ਾਵਰੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਤੀ ਬੜੇ ਸੁਚੇਤ ਹਨ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਮਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦ ਹੋ ਨਿਬੜੇ। ■

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ

—ਸ. ਰਾਮ ਸਿੰਘ

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰਧਾਮ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਰਹਿ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤਾਂਘ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖ, ਪੰਥ ਤੋਂ ਵਿਛੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਨਿਤ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਖਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਅਧੀਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗੁਰਪੁਰਬ ਸਮੇਂ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਿਸਾਖੀ ਮੌਕੇ ਅਪ੍ਰੈਲ ਮਹੀਨੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰੇ-ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਰਸੀ ਮੌਕੇ ਜੂਨ ਮਹੀਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਜਥੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਰਬਾਂ 'ਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ, ਵਿਸਾਖੀ ਮੌਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਹਾਲੈਂਡ, ਨਾਰਵੇ ਆਦਿ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਥਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵੀ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜਥੇ ਭੇਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਰਬ ਮੌਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਮੰਡੀ ਚੂਹੜਕਾਣਾ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਏਮਨਾਬਾਦ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਜਥਾ ੧੦ਵੇਂ ਦਿਨ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਪਰਤਦਾ ਹੈ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਾਸ ਨੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ) ਵਿਖੇ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਗਏ ਜਥੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਸਟਾਫ਼ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਜਥੇ ਦੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਥਕ ਰਵਾਇਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰੋਪਾਓਂ ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸੇਹਰੇ ਪਾ ਕੇ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ 'ਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੈਂਬਰ ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ ਭੋਤਨਾ ਅਤੇ ਨਾਮਵਰ ਅਕਾਲੀ ਆਗੂ ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਉਮੈਦਪੁਰੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਡਿਪਟੀ ਲੀਡਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਜਨਰਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵਜੋਂ ਜਥੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ) ਤੋਂ ਅਟਾਰੀ ਰੇਵਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੀਕ ਦਫ਼ਤਰੀ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਯਾਤਰੂ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਸਟਮ ਕਰਾਉਣ 'ਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਦੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਯਾਤਰੂ ਪੂਰੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਰੇਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਸਟਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸੀ ਪਰ ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਭੀੜ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਦੂਜੀ ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ। ਇੰਨੇ ਨੂੰ ਸ. ਮਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਸਟਮ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਸਟਮ ਦੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸ੍ਰੀ ਵੀ.ਕੇ. ਮਹਾਜਨ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ, ਡਿਪਟੀ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ ਭੋਤਨਾ ਤੇ ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਉਮੈਦਪੁਰੀ, ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਤੇ ਦਾਸ (ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਪੁੱਜੇ। ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਜਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਿਹਾ, ਜਲ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯਾਤਰਾ ਵਰਗੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਾਜ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਦਿੱਕਤ ਨਾ ਆਵੇ, ਇਸ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਾਤਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਸਟੇਸ਼ਨ ਮਾਸਟਰ ਨੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਰੇਲ 'ਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ। ੧੧.੪੦ ਦੇ

ਕਰੀਬ ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ੮-੧੦ ਮਿੰਟ ਦੇ ਸਫਰ ਉਪਰੰਤ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਾਹਗਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਰੁਕੀ ਜਿਥੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਵਕਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੇ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸੈਕਟਰੀ ਜਨਾਬ ਇਜ਼ਹਾਰਉਲ ਹੱਕ, ਡਿਪਟੀ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਟਰ ਸ਼ਰਾਈਨਜ਼ ਜਨਾਬ ਫਰਾਜ਼ ਅੱਬਾਸ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸੇਹਰੇ ਪਾ ਕੇ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਤੇ ਜਥੇ ਨੂੰ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਕਿਹਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਯਾਤਰੂ ਜਥੇ 'ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਦਾ ਹਰ ਯਾਤਰੂ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਅਨੰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਖੈਰ-ਸੁਖ ਪੁੱਛੀ ਅਤੇ ਜਲ-ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਅਗਲੇ ਸਫਰ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਮੀਡੀਏ ਨੇ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਪਾਸੋਂ ਜਥੇ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ, ਜਥੇ ਲਈ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ। ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਵਜੋਂ ਜਥੇ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਬੰਧੀ ਬੜੇ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਵਾਹਗਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ, 'ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਪੁੱਜਣ 'ਤੇ ਜੀ ਆਇਆਂ', ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪਰਚਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਪੁਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਤੇ ਇਸ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਾਂ ਵਕਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਨੰਬਰ, ਵਕਫ਼ ਬੋਰਡ ਦਾ ਈਮੇਲ ਆਦਿ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਥੇ ਦੇ ੬੦% ਯਾਤਰੂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਰਾਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ੪੦% ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸਭਾ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਵਲੋਂ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਾਹਗਾ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਲੰਗਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਭਾਈ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਸਿੰਧ ਵਾਲੇ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟੈਂਟ ਲਗਾ ਕੇ ਬੈਠਣ ਲਈ ਦਰੀਆਂ ਵਿਛਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਸੰਗਤ ਬੈਠ ਕੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕ ਧੰਨ ਧੰਨ ਮਹਿਸੂਸ

ਕਰਦੀ ਸੀ। ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਧੀ ਸਿੱਖ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਚਾਹ ਤੇ ਲੰਗਰ ਆਖਰੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਤੀਕ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਯਾਤਰੂ ਥਾਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਪੁਆ ਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਯਾਤਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਗਲਾਸ, ਚਮਚ, ਕੌਲਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਆਦਿ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਜਾਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਜਾਂ ਜਲ, ਚਾਹ ਆਦਿ ਛਕਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਦਿਕਤ ਨਾ ਆਵੇ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਨਰਸਾਂ ਸਮੇਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸਟਾਫ਼ ਤੇ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ 'ਚ ਦਵਾਈਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਵਾਹਗਾ ਵਿਖੇ ਵੱਡੇ ਟੇਬਲਾਂ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੈਕ ਕਰ ਮਿੰਟੋ-ਮਿੰਟ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇਕ ਮਿੰਨੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਲਈ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਬੈਂਕ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਊਂਟਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਯਾਤਰੂਆਂ ਤੋਂ ਡਾਲਰ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਰੰਸੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਐਲ.ਓ.ਸੀ. (ਲਾਈਨ ਆਫ ਕੰਟਰੋਲ) ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਤਨ (ਭਾਰਤ) ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰਾਂ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਵਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਹੈਲੋ ਕਰ ਕੇ ਆਏ ਸਾਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੇ ਮੁਲਕ 'ਚ ਕੇਵਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੀ ਸਕਦੇ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਖ਼ਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਧੀਨ ਆਪਣੇ ਟ੍ਰੈਵਲਿੰਗ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ (ਪਾਸਪੋਰਟ) ਆਦਿ ਨਾਲ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਪਰ ਕੁਝ ਪੰਛੀ ਵਾਹਗੇ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਉੱਡ ਬੇਖੱਫ ਇਧਰ-ਉਧਰ ਆ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਹੱਦਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਿੜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਵਾਹਗਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਤੁਰਨ (੪.੩੦ ਵਜੇ) ਵੇਲੇ ਤੀਕ ਦੂਜੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਸਟਮ ਆਦਿ ਲੱਗਭਗ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਯਾਤਰੂ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਚੱਲਣ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਦੂਸਰੀ ਗੱਡੀ ਨੇ ਇਸ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਲੱਗਣਾ ਸੀ।

ਇਸ ਵਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਵਧੀਆ ਸਹੂਲਤ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੋਬਾਇਲ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੰਪਨੀ 'ਮੋਬਾਇਲ ਲਿੰਕ' ਵਲੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ

ਸਿਮ ਕਾਰਡ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਾਜਬ ਰੇਟਾਂ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੇ। ਜਿਹੜੇ ਯਾਤਰੂ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਮੋਬਾਇਲ ਸੈੱਟ ਸੀ ਉਹ ਸਿਮ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਫੋਨ ਵਿਚ ਪਾ ਆਪਣਾ ਟੈਲੀਫੋਨ ਚਾਲੂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਥੇ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯਾਤਰੂਆਂ ਪਾਸ ਮੋਬਾਇਲ ਫੋਨ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਵੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਜਦ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਐਸ.ਟੀ.ਡੀ ਬੂਥ ਲੱਭਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਮਹਿੰਗਾ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਤੀਜੀ ਟ੍ਰੇਨ ਤੁਰਨ ਤੀਕ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ, ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਬਾ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭੋਤਨਾ ਤੇ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਤੇ ਦਾਸ (ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਨੂੰ ਲੈ ਨਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਜਥੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਸਬੰਧੀ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦਾ ਹਾਲਚਾਲ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਰੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਰਸਮੀ ਕਾਰਵਾਈ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਮ ੭ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਤੀਸਰੀ ਗੱਡੀ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ। ਸਾਡੇ ਡੱਬੇ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਦੇ ਨਾਲ ਡਿਪਟੀ ਐਡਮਿਨਿਸਟ੍ਰੇਟਰ ਸ਼ਰਾਈਨਜ਼ ਜਨਾਬ ਫਰਾਜ਼ ਅੱਬਾਸ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਸਾਥੀ ਵੀ ਸਵਾਰ ਸਨ। ਰਾਤ ੮.੩੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗੱਡੀ ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪੁੱਜੀ। ਇਥੇ ਰੇਲ ਦੇ ਡੱਬਿਆਂ 'ਚ ਪਾਣੀ ਭਰਿਆ, ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਰੀਫਰੈਸ਼ਮੈਂਟ ਜਲ, ਚਾਹ, ਠੰਡਾ ਤੇ ਫਰੂਟ ਆਦਿ ਲਿਆ। ੯.੨੦ ਵਜੇ ਗੱਡੀ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ੧੨.੩੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ।

ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਥੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸੇਹਰੇ ਪਾ ਕੇ ਨਿੱਘਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੀਕ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੁੰਦਰ ਲਾਈਟਾਂ 'ਚ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਮਾਨੋ ਇਕ ਸਵਰਗ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਆਟੇ ਤੇ ਵੈਨਾਂ ਆਦਿ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਕੁਝ ਸੰਗਤਾਂ ਪੈਦਲ ਵੀ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਕਿਓਰਟੀ ਪੱਖੋਂ ਪੁਲੀਸ ਫੋਰਸ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਚੈਕ ਕਰ ਕੇ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਸਕਿਓਰਟੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਚੇਹਰੇ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਗੇਟ ਤੋਂ ਪੈਰ ਅੰਦਰ ਧਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ

ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੀ ਡੈਕੋਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਬੂਟੇ ਵੇਖ ਮਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਕੂਨ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਬੜੇ ਅਦਬ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਜਨਾਬ ਫਰਾਜ਼ ਅੱਬਾਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਬਿਠਾ ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸਮੇਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਤੀਕ ਛੱਡਣ ਗਏ। ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਵਾਹਗਾ ਬਾਰਡਰ 'ਤੇ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਗੱਡੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਦੀ, ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਦੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕੇਅਰਟੇਕਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ, ਦਰੀਆਂ ਤੇ ਗੱਦੇ ਆਦਿ ਦੇਣ ਲਈ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਯਾਤਰੂ ਕਮਰਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਭਾਈ ਮਹੇਸ਼ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਸਿੰਘ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਇਕ ਗੁੰਬਦ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮਸਰੂਫ਼ ਸਨ। ਇਥੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਰਾਮਦੇ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ 'ਚ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਇਕ ਦਫ਼ਤਰ 'ਸਹਾਇਤਾ ਕੇਂਦਰ' ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ਅਤੇ ਹੈਲਪ ਲਾਈਨ ਵਜੋਂ ਬਕਾਇਦਾ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਸਰਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਬਲਾਕ 'ਚ ਪੁੱਜੇ। ਜਨਰਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਆਪਣੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਅਲਾਟ ਹੋਏ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਵਜੋਂ ਚਾਹ ਅਤੇ ਬ੍ਰੇਕਫਾਸਟ ਆਦਿ ਕਰਨ ਲਈ ਸਟਾਲ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਥੇ ਕੱਪੜੇ ਧੋਣ ਤੇ ਪ੍ਰੈਸ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਿੰਗਾ ਵੀ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਣ ਕੀਤਾ। ਜਥੇ ਨਾਲ ਗਏ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਬੱਚੀਆਂ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਨੰਦਮਈ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋੜੇ (ਜੁਤੀਆਂ) ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਲੋਹੇ ਦੇ ਖਾਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਰੈਕ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਜੋੜਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣ 'ਤੇ ਬਕਾਇਦਾ ਟੋਕਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਥੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ

ਸੇਵਕ ਸ਼ਰਧਾ ਵਜੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਲਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਇਥੇ ਜੋੜੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚਰਨਕੁੰਡ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਥੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਝ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਗੁੰਮ ਵੀ ਹੋਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ (੯ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ) ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲ ਲੀਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛਾਉਣੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਪੰਜਵੀਂ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਰਪ ਛਾਇਆ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਿਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ ਕੀਤੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਰਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਰਾਂ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬਲਾਕ ਤੇ ਸਾਰੀ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਰਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਉਸਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਵੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਕਮਰੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੱਟੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਗਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਬੱਚੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੁਝ ਮੁਰੰਮਤ ਆਦਿ ਦਾ ਕੰਮ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸੱਚਾ ਸੌਂਦਾ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ/ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕ ਰੁੱਖ ਦੇ ਥੱਲੇ ਬੈਠ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਰੁੱਖ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਾਨ ਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਕਾਫ਼ੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੋ ਸਰਾਵਾਂ, ਇਕ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ (ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀ ਯੂ.ਕੇ.) ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਣਿਆ ਕਮਰਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਰੈਨੋਵੇਟ ਕਰ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਥਾਨਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਾਪਸ ਆ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਾਰਕਲੀ ਬਜ਼ਾਰ

ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਵਾਪਸੀ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕੰਪਲੈਕਸ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਖੂਬ ਰੌਣਕ ਸੀ।

੧੦ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਜਥਾ ੧੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਬੱਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀ ਯਾਤਰੂ ਆਉਣ ਜਾਣ ੯੦ ਰੁਪੈ ਕਿਰਾਇਆ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਤੀਕ ਵਧੀਆ ਸੜਕ (ਡਬਲ ਲੇਨ) ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ ਪਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਤੋਂ ਮੁੜ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰੇ ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਸਾਹਿਬ (ਚੂਹੜਕਾਣਾ) ਵਿਖੇ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਇਹ ਸੜਕ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਤੋਂ ਸਿੱਧੀ ਚੂਹੜਕਾਣਾ ਤੀਕ ਬਣ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਕੇਵਲ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ।

੧੨.੩੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਸਾਹਿਬ ਚੂਹੜਕਾਣਾ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਉਪਰ ਪੁੱਜੀਆਂ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਲਈ ਚਹੁੰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੰਗਤਾਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੀਆਂ। ਉਲਟ ਪਾਸਿਓਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਬਾਹਰ ਕਿਧਰੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲੇਗੀ? ਬਾਰ-ਬਾਰ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਰੁਕੀਆਂ ਨਾ। ਇਥੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਲਈ ਇੰਨੀ ਦਿੱਕਤ ਆਈ ਕਿ ਬਿਆਨ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਸੰਗਤਾਂ ਉਲਟ ਜਾਂ ਗਲਤ ਪਾਸਿਓਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਜਿਥੇ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਉਥੇ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਕਿ ਇਧਰ ਨਾ ਜਾਉ ਇਹ ਰਸਤਾ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਠੀਕ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸਫਲ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਬਾਈਪਾਸ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਸਮੇਂ ਸਬਰ, ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਧੀਰਜ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਚੂਹੜਕਾਣਾ ਵਿਖੇ ਸਜੇ ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਨੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਅਰਦਾਸ ਉਪਰੰਤ ਲੰਗਰ ਹਾਲ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਾਰ ਦਿਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਮਰੂਦਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨੂਆਂ ਦਾ ਬਾਗ਼ ਹੈ। ਲੈਂਡ ਸਕੈਪਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੋਵਰ ਵੀ ਹੈ। ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ 'ਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਗ਼ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਅਮਰੂਦ ਖਰੀਦ ਕੇ ਛਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਨੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਮਰੂਦ ਤੋੜ ਕੇ ਛਕਣ ਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਵੀ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਬੱਸਾਂ 'ਚ ਸਵਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਕਿਓਰਟੀ ਵਾਲਿਆਂ ਗੇਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਾਗ਼ 'ਚ ਬੈਠ ਟਾਈਮ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਬੱਸਾਂ 'ਚ ਬੈਠ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਚਾਲੇ ਪਾਏ। ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀ ਬੱਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਟਾਇਰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਪੈਂਚਰ ਹੋ ਗਏ। ਟਾਇਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਕਈ ਯਾਤਰੂ ਝੱਟ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਇਧਰ ਉਧਰ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਜਾਂ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਯਾਤਰੂਆਂ ਵਿਚ ੫-੧੦ ਮਿੰਟ ਦਾ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਟਿਕੇ ਰਹੀਏ। ਕਈ ਸਹਿਜ ਵਾਲੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਜਲ ਆਦਿ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਜਲ ਛਕਾਇਆ। ਸ਼ਾਮ ੫ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਕਾਰਸੇਵਾ ਵਾਲੇ ਬਾਬਿਆਂ ਵਲੋਂ ਚਾਹ, ਜਲੇਬੀਆਂ ਤੇ ਪਕੌੜਿਆਂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਲਾਨ ਵਿਚ ਚਾਹ ਦੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲਾਨ ਵਿਚ ਦਰੀਆਂ ਆਦਿ ਵੀ ਵਿਛੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕੁਝ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸਰਵਣ ਕੀਤਾ। ਮੌਸਮ ਵਧੀਆ ਸੀ ਕਈ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਰੈਣ-ਬਸੇਰਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਕਾਰਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀ ਯੂ.ਕੇ. ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘੇੜਾ ਤੇ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਮੌਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਦੀਵਾਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਸਟਾਫ਼ ਸਮੇਤ ੧੧ ਵਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਉਪਰੰਤ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘੇੜਾ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅੱਜ

ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਮੌਕੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਇਸ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਰਨ। ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ, ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਉਮੈਦਪੁਰੀ, ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘੇੜਾ, ਬਾਬਾ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਭਾਈ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਬਾਬਾ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਭਾਈ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਕਾਰਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀ ਯੂ.ਕੇ. ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਮੈਨੇਜਰ ਸ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਸੰਗਤਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਤੰਬੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਕਾਰਸੇਵਾ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਘੇੜਾ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ੧੨੫×੭੫ ਦੀ ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਪੁਰ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪੈ ਖਰਚ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਤੀਕ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਜਥੇ ਨਾਲ ਗਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਬਾਬਿਆਂ ਵਲੋਂ ਇਥੇ ਲਗਾਤਾਰ ਲੰਗਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਪਲੈਕਸ 'ਚ ਯੂ.ਕੇ. ਦੀ ਕਾਰਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਜੋਂ ੧੦-੧੨ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਬਲਾਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ. ਸੰਘੇੜਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਾਈ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਇਸੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ੫, ੬ ਤੇ ੭ ਵਜੇ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਥਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ) ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਦਰਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਇਕ ਫਰੂਟ ਵੈਂਡਰ (ਸਟਾਲ ਵਾਲਾ) ਮਿਥੇ ਰੇਟਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੇਟਾਂ 'ਤੇ ਫਰੂਟ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸੰਗਰੂਰ ਤੋਂ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਰਦਾਰ ਐਸ.ਐਸ. ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਖਰਬੂਜਾ ੭੦ ਰੁਪੈ ਪ੍ਰਤੀ ਕਿਲੋ ਵੇਚਣ 'ਤੇ ਸ. ਫੁੱਲ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਰੇਟ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਪਰ ਗਾਹਕਾਂ (ਸੰਗਤ) ਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰਸ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵੈਂਡਰ ਨੇ ਸ. ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ 'ਤੇ ਸ. ਫੁੱਲ ਨੇ ਰੇਲ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਰੇਲ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਨੇ ਇਸ ਵੈਂਡਰ ਦੀ ਰੇਟ ਲਿਸਟ ਚੈਕ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਧ ਰੇਟਾਂ 'ਤੇ ਫਰੂਟ ਵੇਚਣ ਸਬੰਧੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਪੁਰ ਹੀ ੫੦੦ ਰੁਪੈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਰੇਲਵੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਇਕ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰੋਫਾਰਮੇ ਪੁਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਿਖਵਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵੈਂਡਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਇਕ ਹਾਈ ਪਾਵਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਕੇਸ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਲਾਇਸੈਂਸ ਵੀ ਕੈਂਸਲ ਹੋ

ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਸ. ਫੁੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਰੇਟ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਅਤੇ ਵੈਂਡਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਦਮ ਉਠਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਵਰਨਾ ਧਾਰਮਿਕ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾਉਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੰਤਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ (੧੨ ਅਪ੍ਰੈਲ) ੩ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਰੇਲ ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੀ। ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਲੈ ਯਾਤਰੂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਾਵਨ 'ਪੰਜੇ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਈਆਂ। ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਨਿਰਮਲ ਜਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੁਣੀ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤੋਹ (ਪਿਆਸ) ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਵੰਡ ਛਕਣ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ 'ਚ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਾਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਘਟਨਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਲ ਵਗਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਚਸ਼ਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵਧੀਆ ਥੜ੍ਹਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸੰਗਤ ਇਸ਼ਨਾਨ ਅਤੇ ਕਪੜੇ ਆਦਿ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੁਝ ਫੁਹਾਰੇ ਵੀ ਲਗਾਏ ਗਏ ਹਨ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਰਸ਼ ਇਕਸਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੰਬਰ ਤੀਕ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬੇ ਸਿੰਧ, ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇੰਨੀ ਰੌਣਕ ਸੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰੌਣਕ ਵਾਂਗ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਿਨ ਭਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪਾਵਨ ਸਰੋਵਰ 'ਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਤਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਈ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਨ ਕੀਤਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰੈਣ ਸਬਾਈ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ

ਮਸ਼ਰੂਫ ਰਹੇ। ਸੰਗਤ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੀ ਟੀਮ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹੀ। ਸਿੰਧੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਰੈੱਡ ਪਕੌੜੇ, ਜਲੇਬੀਆਂ, ਸ਼ੱਕਰਪਾਰੇ, ਫਰੂਟ ਜੂਸ, ਪੂੜੀਆਂ ਛੋਲੇ, ਕੜਾਹਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਅਤੇ ਖੀਰ ਦੇ ਲੰਗਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਵੀ ਚਾਹ ਨਾਲ ਪਕੌੜੇ ਤੇ ਲੰਗਰ 'ਚ ਜਲੇਬੀਆਂ ਲਈ ੧੨ ਟੀਨ ਘਿਉ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਦਿਨ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਸਥਿਤ ਭਾਰਤੀ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ।

੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਬੈਂਡ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ 'ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦਿਆਂ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਮੈਂਬਰਾਨ, ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪੁੱਜੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਗਏ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈਆਂ। ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਦੌਰਾਨ ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਤੇ ਕੋਲਡ ਡਰਿੰਕਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਦੇ ਇਸ ਨਗਰ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਵਿਲੱਖਣ ਉਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਮਿਸਾਲ ਆਪ ਸੀ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕਾਰਗਰ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਦਿਲ-ਟੁੰਬਵੀਂ ਝਲਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਦੇ ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਸਿੱਖ ਬੱਚੇ-ਬੱਚੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਅਤੇ ਕੁਇਜ਼ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ੬ ਸਾਲ ਦੀ ਬੱਚੀ ਨੇ ੪੦ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਜੁਬਾਨੀ ਸੁਣਾਏ। ਇਹਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਾਦਗਾਰੀ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਓਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਦੀਵਾਨ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੀਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਘਰਾਂ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਰਸ਼ ਸੀ। ਵਿਸਾਖੀ ਪੁਰਬ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਸਿੰਧੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਈਆਂ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਗਏ ਜਥੇ ਦੇ ਲੀਡਰ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਸਰਵਨ ਕੀਤਾ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀ

ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਮੁਖ ਪ੍ਰਵੇਸ਼-ਦੁਆਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸੁੰਦਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਮੰਚ 'ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਸਨਮਾਨ ਸਮਾਗਮ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਧ ਤੋਂ ਆਏ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਨੇ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਪੁੱਜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਜਨਾਬ ਇਜ਼ਾਜ਼ੁਲ ਹੱਕ, ਵਕਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਨਾਬ ਜੁਲਫਿਕਾਰ ਅਲੀ ਖਾਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਾ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਕਫ਼ ਬੋਰਡ ਦੇ ਆਹਲਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾ: ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ (ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਨੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੁਬਾਰਕ ਮੌਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਜੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਥੇ ਦੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਨੇ ਇਸ ਮੁਬਾਰਕ ਮੌਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਦੀ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਖਾਲਸਾ ਜਿਥੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਵੀ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ੫, ੬ ਤੇ ੭ ਵਜੇ ਦੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਜਥਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ। ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ੪.੩੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੇ। ਲਾਹੌਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਟੋ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ੧੦ ਕੁ ਮਿੰਟ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਅਸੀਂ ਆਟੋ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਪੰਚਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੀਵਾਨ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ। ਸਵੇਰੇ ੧੦ ਕੁ ਵਜੇ ਲੰਗਰ ਛਕ ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ 'ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ' ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਕਾਰਜੇਵਾ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਇਮਾਰਤ ਬਣ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀਦਾਰ ਕਰ ਕੇ

ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਆਇਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਡੇ ਬਜ਼ਾਰ 'ਚ ਅਸੀਂ ਭਾਈ ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ 'ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ' ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੰਘ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਾਰਸੇਵਾ ਕਮੇਟੀ ਯੂ.ਕੇ. ਵਲੋਂ ਦੋ ਮੰਜ਼ਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਤਾਮੀਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਲਈ ਕਮਰੇ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਸਮੇਂ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਐਤਵਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਜ਼ਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੰਦ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਆਜਮ ਮਾਰਕੀਟ ਤੇ ਰੰਗ ਮਹਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵਾਪਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਗੇਟ ਪੁਰ ਹੀ ਅੱਗੇ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਮਿਲ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਮਜੀਠੀਆ) ਰੀਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਹੋਟਲ 'ਹੇਲੀਡੇ ਇਨ' 'ਚ ਸੈਮੀਨਾਰ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਭ ਨੇ ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਸੈਮੀਨਾਰ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਫਰੀ ਬੱਸਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਥੋੜਾ ਫਰੈਸ਼ ਹੋਏ ਤੇ ਚਾਹ ਆਦਿ ਛਕ ਸੈਮੀਨਾਰ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਚਲ ਪਏ।

ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਮਜੀਠੀਆ ਫੋਰਮ ਕੀ ਹੈ? ੧੯੪੮ ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਜਨਮੇ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ 'ਚ ਬੜੀ ਰੁਚੀ ਸੀ। ੨ ਫਰਵਰੀ, ੧੯੮੧ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖ਼ਬਾਰ "ਦਾ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ" ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਜ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਛਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਵਸੀਅਤ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਕਫ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਪੈਸੇ ਨਾਲ 'ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ' ਅਤੇ 'ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ' ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਲਾਹੌਰ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਾਲਜ ਤੇ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਤੋਹਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਦਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਇਸੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀ ਚਾਰ ਦਿਵਾਰੀ ਅੰਦਰ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਰੀਸਰਚ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ ੨੦੦੩ 'ਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਪੈਂਫਲਿਟ ਅਨੁਸਾਰ ਫੋਰਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪਰਖ ਨੂੰ ਲੋਕਾਈ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ; ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਾਹਿਤ,

ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਉਪਰ ਖੋਜ ਕਰਨਾ; ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣਾ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨੀ, ਖੋਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਮਾਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਉਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨ, ਰਸਾਲੇ ਛਾਪਣੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ; ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਯਾਦਗਾਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨਾ, ਸਾਂਭਣਾ-ਸੰਭਾਲਣਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ; ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ, ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਤਕਰੀਰੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾਉਣਾ, ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈਕਚਰ ਕਰਵਾਉਣੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣਾ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਖੋਜ ਅਦਾਰਿਆਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬਿੰਕ ਟੈਂਕਸ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਇਸ ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਅਵਸਰ ਪੁਰ ਸੈਮੀਨਾਰ ਕਰਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰੰਪਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਟਲ 'ਹੋਲੀਡੇ ਇਨ' ਦੇ ਇਕ ਹਾਲ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਹਾਲ ਖਚਾ-ਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਨ ਡਾ: ਜਫਰ ਚੀਮਾ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਸਪੀਕਰ ਚੌਧਰੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਫਜ਼ਲ ਸਾਹੀ, ਵਕਫ ਬੋਰਡ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਜਨਾਬ ਜੁਲਫਿਕਾਰ ਅਲੀ ਖਾਨ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ। ਡਾ: ਜਫਰ ਚੀਮਾ ਇਸ ਫੋਰਮ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਵੀ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਡਾ: ਜਫਰ ਚੀਮਾ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ। ਡਾ: ਜਫਰ ਚੀਮਾ ਐਮ.ਏ. ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ੧੭ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ੫ ਕੁ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਡਾ: ਚੀਮਾ ਨੇ ਮੰਚ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਸਮੇਂ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰੋਚਿਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ 'ਚ ਦੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬੀਬੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਮੇਲੇ ਪੁਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾੜੀ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਮਹਿਜ ਇਕ ਮੇਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਏ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸੈਮੀਨਾਰ ਲਈ ਇਨਵਾਈਟ ਕੀਤੀ ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਹੱਤਵ 'ਤੇ ਵਿਸਥਾਰਤ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਿਸਾਖੀ ਮਹਿਜ ਇਕ ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਧਾਰਮਿਕ

ਪੱਖੋਂ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਨਾਲ ਵੱਡਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਡਾ: ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ 'ਚ ਦਰਜ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਗਾਂ 'ਚ ਗਾ ਕੇ ਇਕ ਵੱਖਰਾ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਵਲੋਂ ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ 'ਚ ਇਹ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਨੇ ਬੜੇ ਹੀ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਵਿਸਾਖੀ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਮੁਹੱਬਤ ਭਰਿਆ ਸਾਂਝਾ ਤਿਉਹਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਜੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਾਂਝ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ 'ਚ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ, ਵਿਰਸਾ, ਸਾਡੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਸਾਡੀ ਤਹਿਜੀਬ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਵਿਸਾਖੀ ਸਬੰਧੀ ਜੋ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਮੁਹੱਬਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਜਨਾਬ ਸਪੀਕਰ ਨੇ ਫੋਰਮ ਵਲੋਂ ਕਰਾਏ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਫੋਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਾਜ ਲਈ ਮੇਰੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਨ।

ਆਖ਼ਰ ਵਿਚ ਜੱਸੀ ਨਾਮ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੌਜੁਆਨ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਗਰੁੱਪ ਵਲੋਂ ਭੰਗੜਾ ਪਾ ਕੇ ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਵਿਸਾਖੀ ਵਰਗਾ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚ ਚਾਹ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵੀ ਛਕਾਏ ਗਏ।

੧੬ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਦੇ ਭੋਗ ਉਪਰੰਤ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਤੇ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਐਮਨਾਬਾਦ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਸੁਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਪਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਰੜਕਦੀ ਰਹੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਲਈ ਤਿੰਨ ਤੰਦੂਰ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਤੰਦੂਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਅਕਾਰ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਛਕਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਵਾਦ ਸੀ। ਇਸ ਦਿਨ ਲੰਗਰ 'ਚ ਆਲੂ ਤੇ ਬੈਂਗਨਾਂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਤੇ ਨਾਲ ਰਾਈ ਪਾ ਕੇ

ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਖੱਟਾ ਅਚਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਆਦਲਾ ਸੀ। ਗਿਰੀਆਂ ਤੇ ਸੌਗੀ ਵਾਲਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁਆਦੀ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਯਾਤਰੂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਸ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆਂ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਕੇਵਲ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਹੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਾਹਲ ਸੀ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਜ਼ਾਰ ਵੀ ਦੇਖੇ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੀਆਂ ਮਾਰਕੀਟਾਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਲਈ ਆਜਮ ਮਾਰਕੀਟ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਚੂਨ ਵਿਚ ਵੀ ਕੱਪੜਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਹੈ ਹੋਲਸੇਲ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੱਪੜਾ ਸਾਡੀ ਵਰਤੋਂ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਕਢਾਈ ਵਾਲੇ ਦੁਪੱਟੇ ਬੀਬੀਆਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦਿੱਲੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਅਕਬਰੀ ਮੰਡੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਾਰਕੀਟ ਹੈ। ਇਥੇ ਬਦਾਮਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਰੇਟਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਕੁਆਲਟੀ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ। ਇਸ ਮਾਰਕੀਟ 'ਚ ਯਾਤਰੂ ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਦਾਮ ਰੋਗਨ ਮੌਕੇ ਪੁਰ ਹੀ ਕਢਾ ਕੇ ਲਿਆਉਣ 'ਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਰਕੀਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬਜ਼ਾਰ 'ਚ ਪਲਾਸਟਿਕ, ਕੱਚ ਦੇ ਬਰਤਨ (ਡਿਨਰ ਸੈੱਟ) ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਨਾਰਕਲੀ ਬਜ਼ਾਰ ਵੀ ਵਧੀਆ ਬਜ਼ਾਰ ਹੈ ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਿੰਗਾ। ਅਸੀਂ ਆਜਮ ਮਾਰਕੀਟ 'ਚ ਕੁਝ ਕਢਾਈ ਵਾਲੇ ਦੁਪੱਟੇ ਖਰੀਦੇ। ਡਰਾਈ ਫਰੂਟ ਮਾਰਕੀਟ ਵੇਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਲਮੀ ਮਾਰਕੀਟ 'ਚ ਆਪਣੇ ਖੇਡਣ ਲਈ ਵਾਲੀਬਾਲ ਖਰੀਦੇ ਤੇ ੩ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਵਾਪਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜੇ। ਇਕ ਤਾਂ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਸੀ ਦੂਜਾ ਪੈਦਲ ਬਹੁਤ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਥੱਕ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚ ਜਲ-ਪਾਣੀ ਛਕਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਦੀਆਂ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ। ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਟਾਈਮ ਵੀ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਦੇ ਲੱਗ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ੫ ਵਜੇ, ਦੂਜੀ ੬ ਵਜੇ ਤੇ ਤੀਜੀ ੭ ਵਜੇ ਚੱਲਣੀ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਦੂਜੀ ਗੱਡੀ ਸੀ।

੧੭ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਕਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਏ ਵਤਨ ਵਾਪਸੀ ਰਵਾਨਗੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਆਟੋ ਲੈ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਅਜੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲੀ। ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ੭

ਵਜੇ ਚੱਲਣੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ੭ ਵਜੇ ਦੀ ਬਜਾਏ ੯ ਵਜੇ ਚੱਲੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਜੋ ੮ ਵਜੇ ਚੱਲਣੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ੧੧ ਵਜੇ ਚੱਲੀ। ਲਾਹੌਰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠਿਆਂ ਬੜੀ ਬੇਸਬਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਵੇਲਾ ਹੋਵੇ ਅਸੀਂ ਵਤਨ ਪਹੁੰਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀਏ। ੧੨.੩੦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਡੀ ਗੱਡੀ ਵਾਹਗਾ ਪੁੱਜੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਜਾ ਡੱਬਾ ਸਾਡਾ ਸੀ ਜੋ ਵਾਹਗਾ ਰੁਕਣ ਸਮੇਂ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਹਾਲ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਝੱਟ ਉਤਰ ਕੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਾਈ ਤੇ ਗੱਡੀ ਤੋਂ ਸਾਮਾਨ ਉਤਾਰ ਕਸਟਮ ਕਰਵਾ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਰੇਲ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਇਥੇ ਲੰਗਰ ਤੇ ਚਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਯਾਤਰੂ ਵੀ ਕਸਟਮ ਤੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ 'ਤੇ ਯਾਤਰੂ ਗੱਡੀ 'ਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਇਕ ਲੰਮੀ ਵਿਸਲ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਗੱਡੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ। ਚੰਦ ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਐਲ.ਓ.ਸੀ ਕਰਾਸ ਕਰ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਸਹਾਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੇ ਜਥੇ ਦੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਤੇ ਜਲ-ਪਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਸਟਮ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਸਹਾਇਕ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਜਨ ਤੇ ਸੁਪ੍ਰਿੰਟੈਂਡੈਂਟ ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੱਪੀਆਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ, ਡਿਪਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਉਮੈਦਪੁਰੀ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਬਾਬਾ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ, ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਭੋਤਨਾ, ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ, ਦਾਸ (ਰਾਮ ਸਿੰਘ) ਤੇ ਮੇਰੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦਫਤਰੀ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ, ਡਿਪਟੀ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਦਫਤਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਗੱਡੀਆਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ, ਡਿਪਟੀ ਪਾਰਟੀ ਲੀਡਰ ਬੀਬੀ ਅਜੈਬ ਕੌਰ ਤੇ ਸ. ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸ. ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਉਮੈਦਪੁਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਬਾਬਾ ਜੁਗਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਬਿਠਾ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪੱਟੀ ਤੇ ਦਾਸ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਬੈਠ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਮਿਲਣ ਦੇ ਵਾਅਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ।

ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਸਭ ਕਰੇ

—ਭਾਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਿੰਘ ਗੰਡੀਵਿੰਡ*

ਜਿੱਥੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਨੂੰ ਦਫਨਾਇਆ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਕਬਰ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਦਫਨਾਏ ਜਾਣ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪੱਧਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਮਜ਼ਾਰ’ ਉਸ ਕਬਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਲਾਮੀ ਲੋਕ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ। ‘ਮਜ਼ਾਰ’ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਮਜ਼ਾਰ ’ਤੇ ਚਾਦਰ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ‘ਭਿਰਾਈ’ (ਮੁਜ਼ਾਵਰ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ:

ਕੋਇ ਨ ਕਿਸੈ ਵਰਜਈ ਸੋਈ ਕਰੇ ਜੋਈ ਮਨਿ ਭਾਵੈ।

ਕਿਸੇ ਪੁਜਾਈ ਸਿਲਾ ਸੁੰਨਿ ਕੋਈ ਗੋਰੀ ਮੜੀ ਪੁਜਾਵੈ। (ਵਾਰ ੧:੧੮)

ਭਾਵ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਜੜ੍ਹ ਪੱਥਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਮੜੀਆਂ ਤੇ ਕਬਰਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜੋਧ ਜਠੇਰੇ ਮੰਨੀਅਨਿ ਸਤੀਆਂ ਸਉਤ ਟੋਭੜੀ ਟੋਏ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਗੁਰ ਸਬਦ ਵਿਣੁ ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੰਮਨਿ ਦਈ ਵਿਗੋਏ।

(ਵਾਰ ੫:੧੦)

ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਜੋਧਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਡਿੱਕਿਆਂ, ਸਤੀਆਂ ਤੇ ਸੌਂਕਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਛੱਪੜਾਂ ਤੇ ਟੋਭਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ (ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ) ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਰਹੇ! ਹਠ ਕਰਕੇ ਸੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ, ਮਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੌਂਕਣਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਉਂ ਦੇ ਟੋਏ (ਵਕੂਹੇ) ਪੂਜਣੇ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਵਿਵਰਜਤ ਹਨ। ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਮੜੀ, ਟੋਭੜੀ, ਮਠ ਅਰੁ ਗੋਰ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨ ਸੇਵਹੁ ਸਭਿ ਦਿਹੁ ਛੋਰ।

(ਰਾਸਿ ੧, ਅੰਸੂ ੪੦)

* ਗ੍ਰੰਥੀ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੀੜ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ, ਠੱਠਾ (ਤਰਨਤਾਰਨ)।

ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਦੁਬਿਧਾ ਨ ਪੜਉ ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਹੋਰੁ ਨ ਪੂਜਉ ਮੜੈ ਮਸਾਣਿ ਨ ਜਾਈ॥

ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰਾਚਿ ਨ ਪਰ ਘਰਿ ਜਾਵਾ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਨਾਮਿ ਬੁਝਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੬੩੪)

ਅਹਿਮਦੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਜਮਾਤ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਸੈਕਟਰੀ ‘ਗਿਆਨੀ ਤਨਵੀਰ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਦਿਮ’ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ‘ਇਕ ਸੱਚਾ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ’ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦਾ ਕਿਸੇ ਕਬਰ/ਮਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦਾ (ਭਾਵ ਮਜ਼ਾਰ ’ਤੇ ਚਰਾਗ਼ ਜਗਾਉਣ, ਚਾਦਰ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵਰਗੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ) ਪਰ ਕੁਝ ਅਗਿਆਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਨ।’

ਲਾ ਤਸਜਦੁ ਲਿੱਸਮਸਾ ਵਲਾ ਲਿਲ ਕਮਰਾ,

ਵੱਸਜਦੱਲਾਹਿਲਜੀ ਖ਼ਾਲਕਾਹੁੰਨਾ।

(ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼)

ਭਾਵ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਜੀਵ-ਜੰਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਜੋ, ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਅਥਵਾ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮੰਝ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨਾਲ ਹੋਏ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ:

ਬਿਨਤੀ ਕੀਨ ‘ਹਰਹੁ ਤ੍ਰੈ ਤਾਪ। ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਕੋ ਬਖਸ਼ਹੁ ਆਪ।

ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੋ ਸੰਕਟ ਭਾਰੀ। ਦੀਨ ਜਾਨ ਕਰਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੀ’॥੧॥

ਸੁਨਿਕੈ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਫੁਰਮਾਯਹੁ। ‘ਅਪਨ ਪੀਰ ਤੈਂ ਤੁਰਕ ਬਨਾਯਹੁ।

ਸਰਵਰ ਕੇ ਮੁਰੀਦ ਤੁਮ ਰਹੇ। ਇਤ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੁਰਲਭ ਅਹੇ’॥੨॥...

ਸੁਨਿਕੈ ਇਸ ਬਾਕਿਨਿ ਗੁਰ ਪਾਸ। ਅੰਜੁਲ ਬਾਂਧਿ ਕੀਨਿ ਅਰਦਾਸ।...

ਪ੍ਰਭੁ ਜੀ ਆਏ ਸ਼ਰਣਿ ਤੁਮਾਰੀ। ਦਿਹੁ ਸਿੱਖੀ ਹਮ ਲਖਿ ਅਧਿਕਾਰੀ’॥੩॥

ਬੋਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਸੁਖ ਧਾਮੂ। ‘ਪੂਰਬ ਸਰਵਰ ਢਾਹੁ ਮੁਕਾਮੂ।

ਪੁਨ ਆਵਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਰਣਾਈ। ਕਰੇ ਗੁਨਾਹੁ ਲੇਹੁ ਬਖਸ਼ਾਈ’॥੪॥...

ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਬਾਕ ਮੰਵ ਘਰ ਗਯੋ। ਤੁਰਕ ਮੁਕਾਮ ਸੁ ਢਾਹਤਿ ਭਯੋ॥੫॥

ਸਰਲ ਹੋਇ ਸਤਿਗੁਰ ਸ਼ਰਣਾਈ। ਆਏ ਆਸ ਏਕ ਮਨ ਭਾਈ।

ਤਬਿ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀਨਸਿ ਉਪਦੇਸ਼। ‘ਸੱਤਿਨਾਮ ਭਜਿ ਹਰਹੁ ਕਲੇਸ਼॥੬॥

ਸਤਿਗੁਰ ਸੋਂ ਸਨਮੁਖ ਨਿਤ ਰਹੋ। ਸੇਵਹੁ ਸਿੱਖਨ ਕੋ ਸੁਖ ਲਹੋ।

ਅੰਤਹਕਰਣ ਸੁੱਧ ਹੁਇ ਜਾਇ। ਆਤਮ ਗ਼ਜ਼ਾਨ ਰਿਦੇ ਮਹੁੰ ਪਾਇੰ॥੭॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਰਾਸਿ ੨, ਅੰਸੂ ੪੩, ਪੰਨਾ ੧੮੧੫)

ਆਓ, ਹੁਣ ਵੇਖੀਏ ਕਿ ਜਿਸ ਸਰਵਰੀਏ ਦਾ ਪੀਰਖਾਨਾ ਭਾਈ ਮੰਝ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਢਾਹਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਰਵਰੀਆ ਕੌਣ ਸੀ?

ਮੁਲਤਾਨ ਲਾਗੇ ਜੋ ਦਰਿਆ ਵਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਇਕ ‘ਧੋਂਕਲ’ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਨ ੧੨੫੩ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਡੰਗਰ ਚਾਰਨ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜੰਗਲ ਬਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਚਰਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ’ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ੇਰ ’ਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ, ਪੀਰ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ।

ਸੱਯਦ ਅਹਿਮਦ ਦਾ ੧੨੯੧ ਵਿਚ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਲੀ, ਪੀਰ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਔਰਤ ਕਈ ਖੂਹੀਂ ਜਾਲ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਔਰਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਦੱਸੇ ਉਥੇ ਹੀ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਜਾਰੀ/ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਹਵਾਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਜੱਟੀ ਦੇ ਘਰ ਜਦੋਂ ਪੁੱਤ ਜੰਮਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਰਬੱਤ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਵੱਸ ਹੋਈ ਨੇ ਇਹ ਚੌਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਪੁੱਤ ਮੈਨੂੰ ‘ਸਰਵਰ’ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਦਰਗਾਹ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੋਰ ਵਧ ਗਈ। ਭਿਰਾਈ (ਮੁਜ਼ਾਵਰਾਂ) ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਢੋਲ/ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਟ ’ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਚੜ੍ਹੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਨਾਲ ਗੁਲਸ਼ਰੇ ਉਡਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਜੱਟੀ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਗਈ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਸ ਸਰਵਰ ਨੂੰ ‘ਲਾਲਾਂ ਵਾਲਾ’ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੱਖਦਾਤਾ ਤੇ ਨਗਾਰ ਵਾਲੇ ਪੀਰ ਆਦਿ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪੁਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ‘ਸਰਵਰੀਏ’ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਦਿੱਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਵਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ। ਲਾਲ/ਪੁੱਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਤੁਹਾਡਾ ਅਖੌਤੀ ‘ਲਾਲਾਂ ਵਾਲਾ’ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ:

ਹਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮੁਲਕ ਦੇ ਮਾਲਕ। ਘਰੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਸ ਦਸ ਬਾਲਕ।

ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਖਡਾਉਣ ਦਾਇਆ। ਕਿਨ ਇਨ ਸਰਵਰ ਸਖੀ ਮਨਾਯਾ।

ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਰਵਰ ਕਿਆ ਹੈ? ਲਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਬਲਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਸ ਦੇ ਭਾਈ। ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਈ।

ਪੁੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਐਸੇ। ਖੁਡੋਂ ਨਿਕਲਣ ਕੀਤੇ ਜੈਸੇ।

(ਗੁੱਗਾ ਗਪੌੜਾ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ, ਪੰਨਾ ੯੩-੯੪)

ਕੁਝ ਅਗਿਆਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੱਚੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਖੀ-ਸਰਵਰੀਏ

ਦੀ ਕਬਰ/ਦਰਗਾਹ ਤੇ ਕੀ, ਸਗੋਂ ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੂਜਦੇ। ‘ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼’ ਵਿਚ ਇਹ ਵਰਣਨ ਹੈ:

“ਸਾਰੇ ਜਹਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਜਨਹਾਰ ਤੇ ਪਾਲਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ‘ਸੁਬਹਾਨ’ (ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਪ ਆਤਮਾ) ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਉਣਤਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਵਿਅਕਤੀ ‘ਸੁਬਹਾਨ’ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।” (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਇਕ ਟੀਸ਼ਵਰਵਾਦ, ਪੰਨਾ ੨੫੩)

“ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੀਰ-ਪਦਵੀ ਦਾ ਅਨ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਜੇ ਐਸਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਖਦੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਪੀਰ ਦੇ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੀਰ ਮੰਨਣਾ ਅਗਿਆਨ ਹੈ, ਅਰ ਕਰਤਾਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਸਮਝਣਾ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿਯਮ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੀਰਖਾਨਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਣਾ ਮਨਮੁਖਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਰੋਮਣਿ ਕਰਮ ਹੈ।” (ਗੁਰਮਤ ਮਾਰਤੰਡ, ਪੰਨਾ ੧੨੬)

“ਮਲੇਰਕੋਟਲੇ ਦੇ ਹੈਦਰ ਸ਼ੇਖ ਨੇ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਾਫ਼ੀ ਬਟੋਰ ਲਈ ਹੈ। ਜਗਰਾਵਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸਮੇਂ ਪੀਰ ਮੋਹਕਮ ਦੀਨ ਜੀ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਤੇ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਲੱਭ-ਲੱਭ ਕੇ ਸਜਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਰੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾ ਕੇ ਤਾਜ਼ਾ ਕਲੀ ਕੀਤੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ੋਰਾਂ, ਸਾਈਆਂ ਤੇ ਤਕੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਮੁੜ ਉਭਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।” (ਗੁੱਗਾ ਗਪੌੜਾ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਆੜਾ, ਪੰਨਾ ੮)

ਇਸਲਾਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਬਰਾਂ/ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਾਗ ਜਗਾ ਕੇ, ਹਰੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਾ ਕੇ ਤੇ ‘ਰੋਟ’ ਆਦਿ ਨਾਲ ਪੂਜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸ/ਵਜ੍ਹਾ ਦੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਕਬਰਾਂ/ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਕਲਪਿਤ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੰਨਿਆ-ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ/ਮੂਰਖਤਾ ਦਾ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੀ ਕਬਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ (ਕੱਚੀ) ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕਬਰ/ਮਜ਼ਾਰ ’ਤੇ ਚਰਾਗ ਜਗਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਜ਼ਾਰ ਦਾ ਮਜ਼ਾਵਰ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਚਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਬਿਜਲੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਸੀਤ/ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਸਮੇਂ ਚਰਾਗ ਜਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ:

੧. ਮਗਰਬ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਫ਼ਕ (ਸੂਰਜ

ਡੁੱਬਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੀ ਲਾਲੀ ਜਿਹੜੀ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ) ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤਕ ਹੈ।

੨. ਇਸ਼ਾ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸ਼ਫਕ ਦੇ ਗਰੂਬ ਖਤਮ ਹੋਣ ਬਾਅਦ ਤੋਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ।

੩. ਫਜ਼ਰ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਹੁ ਫੁਟਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਿਕਲਣ ਤਕ ਹੈ।

ਨਫਲੀ ਨਮਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ:

੪. ਤਹੱਜੁਦ ਦੀ ਨਮਾਜ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਮਗਰੋਂ ਪਹੁ-ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਕ ਹੈ।

‘ਚਰਾਗ਼’ ਕੋਈ ਹਊਆ ਨਹੀਂ ਏ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬਾਪ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਭਾਪਾ ਕਹੇ, ਦੂਜਾ ਡੈਡੀ ਤੇ ਤੀਜਾ ਭਾਊ ਕਹੇ ਤਾਂ ਪਿਉ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਦੀਪਕ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲੈਂਪ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਚਰਾਗ਼ ਕਹੇ ਤਾਂ ਦੀਵਾ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਦੀਵਾ, ਦੀਵਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਚਰਾਗ਼ਾਂ/ਦੀਵਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਦੀਵੇ ਬਣੇ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰਾਤ (ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ) ਚਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਘਿਉ ਜਾਂ ਤੇਲ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੀਵਾ ਜਗਾ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਮੁਤਾਬਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਇਹ ਰੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਅੱਜ ਵੀ ਕਈ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲਾਈਟ ਜਗਣ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦੇ ਵੇਖੇ-ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਮਰੇ-ਡਿਊਢੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਐਸਾ ‘ਰੱਖਣਾ/ਆਲਾ’ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੀਵੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਨਾ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ‘ਆਲੇ’ ਬਣੇ ਅੱਜ ਵੀ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅਗਿਆਨਤਾ-ਵੱਸ ਅੱਜ ਕਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਚਰਾਗ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਖੌਤੀ ਪੀਰਾਂ-ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਰੱਖ ਕੇ ਪੂਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਰਾਗ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਨ (ਐਤਵਾਰ ਤੇ ਵੀਰਵਾਰ) ਵੀ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਵਧੇਰੇ ਲੋੜ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ

ਗਿਆਨ ਦੇ ਚਰਾਗ਼ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਪਰ ਕਈ ਅਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖ ਵੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸੁਲਤਾਨ, ਸਖੀ-ਸਰਵਰ ਦੇ ਅਸਥਾਨ/ਕਬਰ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ੀਰਣੀ ਅਤੇ ਰੋਟ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ 'ਮੁਜ਼ਾਵਰ' ਪਾਸੋਂ ਦਰੂਦ ਪੜ੍ਹਵਾਉਣ ਭਾਵ ਅਰਦਾਸ/ਬੇਨਤੀ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਪੀਠਾ ਪਕਾ ਸਾਜਿਆ ਧਰਿਆ ਆਣਿ ਮਉਜੁਦ॥

ਬਾਝਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਆਪਣੇ ਬੈਠਾ ਝਾਕੁ ਦਰੂਦ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੯੬)

ਗੁਰੂ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਅਖੌਤੀ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਹਬ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਭਿਰਾਈ (ਮੁਜ਼ਾਵਰ) ਤੋਂ 'ਦਰੂਦ' ਪੜ੍ਹਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਭੁਸਰੀਆ ਪਕਾਈਆ ਪਾਈਆ ਥਾਲੈ ਮਾਹਿ॥

ਜਿਨੀ ਗੁਰੂ ਮਨਾਇਆ ਰਜਿ ਰਜਿ ਸੇਈ ਖਾਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੦੯੬)

ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਸਰਵਰੀਏ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੋਈ ਸ਼ੀਰਣੀ, ਪਤਾਸੇ, ਮਠਿਆਈ ਆਦਿ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ:

ਸਰਵਰ ਆਦਿਕ ਦੀ ਜੋ ਸ਼ੀਰਣੀ ਖਾਵੇ ਸੋ ਤਨਖਾਹੀਆ।

(ਰਹਿਤਨਾਮਾ, ਭਾਈ ਦਯਾ ਸਿੰਘ)

ਹੱਸਦਿਆਂ-ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੀਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਧੜਾ-ਧੜ ਬਣ ਰਹੇ ਪੀਰਖ਼ਾਨਿਆਂ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਚਰਾਗ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦੋਂ ਕੁੱਤੇ-ਬਿੱਲੀਆਂ ਆਦਿ ਤੇਲ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਉਸ ਕਬਰ/ਮਜ਼ਾਰ 'ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਮੂਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਸੁਣ-ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ? ਉਸ ਨੇ ਝੱਟ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁੱਛੋ ਜੋ ਇੱਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਬਰਾਂ/ਮਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ-ਮਨਾਉਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ ਹੈ।”

‘ਖ਼ਾਨਗਾਹ’ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਦੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਵਿਚ ਜੁੜਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕੱਵਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪਿਆਰ-ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀਆਂ ਕੱਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰ-ਤਾਲ ਵਿਚ ਗਾ ਕੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਰੰਗ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਖੌਤੀ ਪੀਰਾਂ-ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਮੇਲਿਆਂ 'ਤੇ ਗਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਲੱਚਰ ਗਵਾਇਆ ਤੇ ਡਾਂਸਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਡਾਂਸ ਕਰਵਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਝ ਅਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ

ਪਹੁੰਚਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਅਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ 'ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ' ਵਿੱਚੋਂ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ:

(ਹ) ...। “ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ ਜਾਂ ਇਕੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਅਯੋਗ ਨਹੀਂ।”

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਕਈ ਬੁਲਾਰੇ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣ ਤੇ ਐਸ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ:

ਮਨਮਤੀਏ ਕਰਨ ਸਲਾਹ ਲੱਗੇ, ਉਸ ਕਬਰ 'ਤੇ ਆਪਾਂ ਵੀ ਗੱਜਣਾ ਏਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਭੋਗ ਪੈ ਕੇ, ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਵੀ ਲੱਗਣਾ ਏਂ।

ਉਸ ਕਬਰ ਦਾ ਭਾਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਏਧਰ ਤੇ ਓਧਰ ਦੀਆਂ ਲਾ ਦਿਆਂਗੇ।

ਵਾਹ-ਵਾਹ ਖੱਟਣ ਤੇ ਖਾਤਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ, ਮੀਂਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਦਾ ਪਾ ਦਿਆਂਗੇ।

ਇਕ ਆਖਦਾ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਟਾਇਮ ਮਿਲਣਾ, ਐਵੇਂ ਹੰਭ-ਹੰਭਾ ਕੇ ਆ ਜਾਂਗੇ।

ਦੂਜਾ ਆਖਦਾ ਫਿਰ ਕੀ ਗੜੀ ਹੋਜੂ, ਗਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਆ ਜਾਂਗੇ।

ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਕਿ ‘ਹਰ ਇਕ ਅਮੀਰ ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਧੌਣ ’ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਵੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਕਈ ਅਖੌਤੀ ਪੀਰਾਂ-ਫਕੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਾਰਾਂ ’ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪੀਂਦੇ-ਪਿਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਲੋਕ ਜਿੱਥੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਉਥੇ ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ-ਪਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਵੀ ਬੇੜਾ ਗਰਕ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਕੇਵਲ ਬੁੱਤ ਜਾਂ ਕਬਰ ਪੂਜਣ ਵਾਲੇ ਫੋਕਟ ਕਰਮਕਾਂਡ ਵਿਚ ਖਚਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

ਕੋਊ ਬੁਤਾਨ ਕੋ ਪੂਜਤ ਹੈ ਪਸੁ ਕੋਊ ਸ੍ਰਿਤਾਨ ਕੋ ਪੂਜਨ ਧਾਇਓ॥

ਕੂਰ ਕ੍ਰਿਆ ਉਰਝਿਓ ਸਭਹੀ ਜਗ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਕੋ ਭੇਦੁ ਨ ਪਾਇਓ॥੧੦॥

(ਸਵੱਯੇ, ਸ਼ਾਵਗ ਸੁੱਧ)

ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਜੀਓ!

ਜਗ ਆਪਨ ਆਪਨ ਉਰਝਾਨਾ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਾਹੂੰ ਨ ਪਛਾਨਾ॥

ਇਕ ਮੜ੍ਹੀਅਨ ਕਬਰਨ ਵੇ ਜਾਹੀ॥ ਦੁਹੀਅਨ ਮੈ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨਾਹੀ॥

(ਚੌਬੀਸ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ)

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖ/ਖਾਲਸੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ (ਉਪਦੇਸ਼) ਹੈ:

ਸਰਵਰ ਗੁਗਾ ਆਦਿ ਜਿ ਪੀਰ। ਦਿਜ ਦਿਜਨੀ ਸੇਵੈ ਹੁਇ ਭੀਰੁ।

ਤਿਸ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਸਿੱਖ ਨ ਬੈਸੇ। ਦੇਨੋ ਦਾਨ ਕਹਾਂ ਫਲ ਹੈਸੇ॥੧੯॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਰਿਤੁ ਪ, ਅੰਸੂ ੩੮)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ/ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬੜੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਸਿੱਖ:

ਮੜੀ ਮਸਾਣੀ ਥੜੇ ਦਿਵਾਲੇ ਸੀਸ ਨ ਕਾਹਿ ਝੁਕਾਤੇ।

ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਲਾਮ ਨ ਰਟਤੇ ਗੱਜ ਕਰੇ ਫਤੇ ਗਜਾਤੇ॥

(ਨਵੀਨ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅ: ੬੪)

ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੈਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ‘ਨਰਾਇਣਾ’ ਵਿਖੇ ਦਾਦੂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਨੂੰ ਤੀਰ ਨਾਲ ‘ਨਮਸਕਾਰ’ ਕੀਤੀ। ਸਿੰਘ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰੂ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਮੜੀਆਂ (ਕਬਰਾਂ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਵਰਜਦੇ ਹੋ ਤੇ ਆਪੁੰ ਦਾਦੂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਨੂੰ ਤੀਰ ਨਾਲ ‘ਨਮਸਕਾਰ’ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਤਨਖ਼ਾਹੀਏ ਹੋ ਗਏ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਲਾਵਾਂਗੇ।” ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਕਿ ਸਿੰਘਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿੰਨੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, ਸਮਾਧ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ‘ਤਨਖ਼ਾਹ’ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹਾਂ; ਜੇ ਭੀ ਤਨਖ਼ਾਹ (ਦੰਡ) ਲਾਓ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ।” (ਮਰਦ ਅਗੰਮਤਾ, ਪੰਨਾ ੧੨੮)

ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ! ਬੁੱਤਾਂ/ਕਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਚੂਸਲੇਵਤ ਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਤਨਵੀਰ ਅਹਿਮਦ ਖ਼ਾਦਿਮ ਨੇ ਇਕ ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ‘ਨੌ ਗਜੀਆ’ ਕਬਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ‘ਨੌ ਗਜ਼’ ਭਾਵ ਸਤਾਈ ਫੁੱਟ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅੰਗ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਖਾਵੇਗਾ। (ਅਖੌਤੀ ਨੌ ਗਜੀਆ ਕਬਰ ‘ਤੇ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਨਣ ਤੇ ਮਨਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੱਖ ਤੇ ਇਕ ਕਰੋੜ ਦਾ ਲਾਹਾ ਖੱਟਣ ਵਿਚ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।)

ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜੰਗ/ਯੁੱਧ ਲੜਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਗਾਜਵਾ’ (ਗਾਜੀ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਪੂਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ (ਨਵ ਭਾਵ ਨਵਾਂ, ਗਾਜੀ ਭਾਵ ਜੋਧਾ) ‘ਨਵ ਗਾਜੀਆ’ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਹ ਲਫਜ਼ ‘ਨੌ ਗਜੀਆ’ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਕਬਰਾਂ/ਪੀਰਖਾਨਿਆਂ, ਵਾਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ੭੮੬ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ੭੮੬ ਅੰਕ ਵਾਲਾ ਨੋਟ (ਰੁਪਈਆ) ਲੱਭ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਇਸ ਅੰਕ ਨੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੭੮੬ ਅੰਕ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਗਿਆਨੀ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਜਾਣਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:

ਬਹੁ-ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ-ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ. ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ

ਚੂਸਲੇਵਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ (ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ) ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ (ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ) ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤ੍ਰ “ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਹਿਰ ਰਹਿਮਾਨਿਰ ਰਹੀਮ” ਹੈ (ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ: ਮੈਂ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਬੇਹੱਦ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ)। ”

ਅਰਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ/ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਾਂ ‘ਓ’ ਦਾ ‘੧’, ‘ਅ’ ਦਾ ‘੨’ ਤੇ ‘ੳ’ ਦਾ ‘੩’ ਮੁੱਲ ਮੰਨ ਲਈਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਹਿਰ ਰਹਿਮਾਨਿਰ ਰਹੀਮ’ ਲਿਖਣ ਲਈ ਜਿੰਨੇ ਲਫਜ਼ ਤੇ ਮਾਤਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰ ਕੇ ਜੋੜ ੭੮੬ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਭਰਾ ‘ਸ਼ਮਸ’ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਇਸਲਾਮੀ ਬਜ਼ਰਗਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅਗਰ ਕਿਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ‘ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਹਿਰ ਰਹਿਮਾਨਿਰ ਰਹੀਮ’ ਗੰਦੇ-ਮੰਦੇ ਥਾਂ ‘ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂ ਨਾ, ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਲ ੭੮੬ ਅੰਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸਲਾਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਮੁਬਾਰਕ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚ ਭਟਕ ਕੇ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਗਿਆਨੀ ਤੇ ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਿੱਖ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜੀ ਭੇਡ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਚੱਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਪਵੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਸਭ ਕਰੇ ਮਨਮੁਖਿ ਬੂਝ ਨ ਪਾਇ॥

ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧੁ ਹੈ ਸੇਵ ਪਈ ਤਿਨ ਥਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੨੮)

ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜ ਕੇ ਖੱਜਲ-ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਭੈਣਾਂ-ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ‘ਸਿੱਖੀ’ ਦੇ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰੇ ਹੇਠ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਸਭ ਭਟਕਣਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਆਪਣੇ ਚਰਨੀਂ ਲੱਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ/ਗਲਵਕਤੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ, ਪਿਆਰ/ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਅਗਲਵਾਂਢੀ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:

ਚਰਨ ਸ਼ਰਨਿ ਗੁਰ ਏਕ ਪੈਂਡਾ ਜਾਇ ਚਲ,

ਸਤਿਗੁਰ ਕੋਟਿ ਪੈਂਡਾ ਆਗੇ ਹੋਇ ਲੇਤ ਹੈ।

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਕਬਿੱਤ ੧੧੧)

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ‘ਸੇਵਾ’ ਦਾ ਸੰਕਲਪ

—ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਬੁੱਗਰਾਂ*

ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਥੰਮ੍ਹ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਧਾਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰ ਕੇ ਨਿਰੋਲ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਸੇਵਾ ਗਿਣਦੇ ਹਾਂ, ਪਰੰਤੂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ, ਮਾਨਵ, ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਆਦਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਸੇਵਾ, ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਸੇਵ’ ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਉਪਕਾਰ, ਟਹਿਲ ਆਦਿ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ‘ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੀ ਸੇਵਾ’, ‘ਭਗਵੰਤ ਕੀ ਟਹਿਲ’ ਆਦਿ ਤੁਕਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸੇਵਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਾਧਨਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਜਿਵੇਂ—ਸੇਵਾ, ਸੇਵਿ, ਸੇਵਿਆ, ਸੇਵਿਐ, ਸੇਵਹਿ, ਸੇਵੇ, ਸੇਵੈ, ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ।

ਸੇਵਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਦੋ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

੧. ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ;
੨. ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ।

ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਵਿਚ, ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਵਹਾਰਕ ਪੱਖ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰਕਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕਤਾ ਦਾ ਸੰਜੋਗੀ ਮੇਲ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਦੀ ਲਗਨ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਸੁਖ ਦਾ ਹੇਤੂ ਹੈ ਜੋ ਸੇਵਾ ਰੂਪ ਕਮਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਬਾਹ ਲੁਡਾਈਐ’ ਦਾ ਭੇਦ ਇਸ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ‘ਵਿਚਿ ਦੁਨੀਆ ਸੇਵ ਕਮਾਈਐ’। ਇਹੀ ‘ਦਰਗਹ ਬੈਸਣੁ’ ਹੈ। ਸੇਵਾ ‘ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਚੀਨਣ’ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਵਾਸਤੇ ਵਿਧਾਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਸੱਚ ਲੱਭ ਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਸਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰੇ। ਇਹੀ ਸੇਵਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਸੁਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪ੍ਰਥਮ ਹੈ। ਜੋ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਖੋਹਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ‘ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵਾ’ (ਧਰਮ, ਅਰਥ,

* ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਐਮ.ਏ. ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ, ਗੁਰਮਤਿ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ।

ਕਾਮ ਤੇ ਮੋਖ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਹੈ:

ਸਾ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸਫਲ ਹੈ ਜਿਤੁ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮੰਨੇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੧੪)

ਆਪਣੀ ਮਤਿ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ‘ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰੁ’ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ‘ਸਬਰ’ ਤੇ ‘ਸੰਤੋਖ’ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਕਰਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਅਜਿਹਾ ਮਾਰਗ ਹੈ, ਜਿਸ ’ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ‘ਹਰਿ ਕਾ ਸੇਵਕੁ ਸੋ ਹਰਿ ਜੇਹਾ’ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਿਨ-ਰਾਤ ‘ਨਾਮ’ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੰਤੋਖ ਕਰਮ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚੀ, ਸੁੱਚੀ ਤੇ ਉੱਚੀ ਸੇਵਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ:

ਅਹਿਨਿਸਿ ਨਾਮਿ ਸੰਤੋਖੀਆ ਸੇਵਾ ਸਚੁ ਸਾਈ॥

ਤਾ ਕਉ ਬਿਘਨੁ ਨ ਲਾਗਈ ਚਾਲੈ ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ॥ (ਪੰਨਾ ੪੨੧)

ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਦੋ ਲਫਜ਼ਾਂ ‘ਹਉਮੈ’ ਤੇ ‘ਹੁਕਮ’ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਪਾਠ ਜਾਂ ਦਾਨ ਵੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਜਦੋਂ ਕਿ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕਾਜ ਵੀ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਜੀਵਿਆ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਘਾਲੀ ਘਾਲਣਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ‘ਸਿਰੀ ਰਾਗ’ ਵਿਚ ਜਦ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਕਿਸ ਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ, ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣਾ ਹੀ ਸੇਵਾ ਹੈ:

ਕਿਸੁ ਹਉ ਸੇਵੀ ਕਿਆ ਜਪੁ ਕਰੀ ਸਤਗੁਰ ਪ੍ਰਛਉ ਜਾਇ॥

ਸਤਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿ ਲਈ ਵਿਚਹੁ ਆਪੁ ਗਵਾਇ॥

ਏਹਾ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਨਾਮੁ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ॥ (ਪੰਨਾ ੩੪)

ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ‘ਹੁਕਮ’ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦਾ ਨਾਂ:

ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਚਾਕਰੀ ਜੇ ਚਲਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਇ॥

ਨਿਮਰਤਾ-ਭਰਪੂਰ ਸੇਵਾ, ਭਗਤੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ:

ਭਾਈ ਰੇ ਦਾਸਨਿ ਦਾਸਾ ਹੋਇ॥

ਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਗੁਰ ਭਗਤਿ ਹੈ ਵਿਰਲਾ ਪਾਏ ਕੋਇ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਸ ’ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਮੁਕਤਿ’, ‘ਭਗਤਿ’ ਤੇ ‘ਜੁਗਤਿ’ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:

ਮੁਕਤਿ ਭੁਗਤਿ ਜੁਗਤਿ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਜਿਸੁ ਤੂੰ ਆਪਿ ਕਰਾਇਹਿ॥

ਤਹਾ ਬੈਕੁੰਠੁ ਜਹ ਕੀਰਤਨੁ ਤੇਰਾ ਤੂੰ ਆਪੇ ਸਰਧਾ ਲਾਇਹਿ॥ (ਪੰਨਾ ੭੪੯)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ

ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮਾਨੋ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਪਾਰ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਵੀਹ ਰੁਪਇਆਂ ਨਾਲ ਸਾਧ-ਜਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਜੋ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਨਗਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਕੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਅਣਥੱਕ ਤੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ‘ਸਿਰੁ ਧਰਿ ਤਲੀ ਗਲੀ ਮੇਰੀ ਆਉ’ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ‘ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਕੇ ‘ਸੇਵਾ’ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਰਣ ਵਿਚ ਜੂਝ ਕੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕਲਪਿਆ:

ਦੇਹ ਸਿਵਾ ਬਰੁ ਮੋਹਿ ਇਹੈ ਸੁਭ ਕਰਮਨ ਤੇ ਕਬਹੂ ਨ ਟਰੋਂ॥ (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ)

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਘਨੱਈਆ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਦੋ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ:

੧. ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ (ਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ);

੨. ਸ੍ਵੈ-ਅਰਪਨ (ਸਿਮਰਨ ਜਾਂ ਮਨ ਦੀ ਸੇਵਾ)।

‘ਪਾਣੀ’, ‘ਪੱਖੋ’ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਪ੍ਰਿਯ ਹਨ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਵਿਣੁ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਿਯੁ ਹਥ ਪੈਰ ਹੋਰ ਨਿਹਫਲ ਕਰਣੀ। (ਵਾਰ ੨੭:੧੦)

ਸਿਮਰਨ, ਮਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਨਿਮਖ-ਨਿਮਖ ਉਸੇ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ:

– ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਕਰਿ ਸੇਵਾ ਕਰੀਐ॥ ਜੀਉ ਪ੍ਰਾਨ ਧਨੁ ਆਗੈ ਧਰੀਐ॥

ਪਾਨੀ ਪਖਾ ਕਰਉ ਤਜਿ ਅਭਿਮਾਨੁ॥ ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਜਾਈਐ ਕੁਰਬਾਨੁ॥

(ਪੰਨਾ ੩੯੧)

– ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਏਹੀ ਆਰਾਧਉ॥ ਦਿਨਸੁ ਰੈਣਿ ਏਹ ਸੇਵਾ ਸਾਧਉ॥

(ਪੰਨਾ ੩੯੧)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸੇਵਕ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ:

੧. ਆਪਾ ਸਮਰਪਣ : ਸਚੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ
ਨਾਨਕ ਸੇਵਕੁ ਸੋਈ ਆਖੀਐ ਜੋ ਸਿਰੁ ਧਰੇ ਉਤਾਰਿ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਿ ਲਏ ਸਬਦੁ ਰਖੈ ਉਰ ਧਾਰਿ॥ (ਪੰਨਾ ੧੨੪੭)

੨. ਨਿਮਰਤਾ :

- ਪਵਹੁ ਚਰਣਾ ਤਲਿ ਉਪਰਿ ਆਵਹੁ ਐਸੀ ਸੇਵ ਕਮਾਵਹੁ॥
ਆਪਸ ਤੇ ਉਪਰਿ ਸਭ ਜਾਣਹੁ ਤਉ ਦਰਗਹ ਸੁਖੁ ਪਾਵਹੁ॥ (ਪੰਨਾ ੮੮੩)
- ਮੁਰਦਾ ਹੋਇ ਮੁਰੀਦੁ ਨ ਗਲੀ ਹੋਵਣਾ। (ਵਾਰ ੩:੧੮)

੩. ਨਿਸ਼ਕਾਮਤਾ :

ਸੇਵਾ ਕਰਤ ਹੋਇ ਨਿਰਕਾਮੀ॥ ਤਿਸ ਕਉ ਹੋਤ ਪਰਾਪਤਿ ਸੁਆਮੀ॥
(ਪੰਨਾ ੨੮੬)

੪. ਸੁਹਿਰਦਤਾ :

ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਸਭ ਕਰੇ ਮਨਮੁਖਿ ਬੂਝ ਨ ਪਾਇ॥
ਜਿਨ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਿਰਦਾ ਸੁਧੁ ਹੈ ਸੇਵ ਪਈ ਤਿਨ ਥਾਇ॥ (ਪੰਨਾ ੨੮)

੫. ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ:

ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਮੋਹੁ ਮਿਟਾਵੈ ਛੁਟਕੈ ਦੁਰਮਤਿ ਅਪੁਨੀ ਧਾਰੀ॥
ਹੋਇ ਨਿਮਾਣੀ ਸੇਵ ਕਮਾਵਹਿ ਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਹੋਵਹਿ ਮਨਿ ਪਿਆਰੀ॥ (ਪੰਨਾ ੩੭੭)

ਗੁਰਬਾਣੀ ‘ਆਪਿ ਜਪੈ ਅਵਰਹ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ’ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਯੋਗ ਵੀ ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ‘ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਕਾ ਸੁਨੇਹਾ’ ਅਰਥਾਤ ਕੀਰਤੀ, ਜਸ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:

ਤੈ ਸਾਹਿਬ ਕੀ ਬਾਤ ਜਿ ਆਖੈ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਕਿਆ ਦੀਜੈ॥

ਸੀਸੁ ਵਢੇ ਕਰਿ ਬੈਸਣੁ ਦੀਜੈ ਵਿਣੁ ਸਿਰ ਸੇਵ ਕਰੀਜੈ॥

ਕਿਉ ਨ ਮਰੀਜੈ ਜੀਅੜਾ ਨ ਦੀਜੈ ਜਾ ਸਹੁ ਭਇਆ ਵਿਡਾਣਾ॥ (ਪੰਨਾ ੫੫੮)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਾਰਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ, ਰਹਿਤਨਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹੈ, ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਵੀ ਹੈ।

ਸੇਵਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ, ‘ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ’, ‘ਕੋਇ ਨ ਦਿਸੈ ਬਾਹਰਾ ਜੀਉ’, ‘ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ’ ਅਤੇ ‘ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ’ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ।

ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ

—ਪ੍ਰਿੰ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ*

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ: ਇਕ ਉਹ ਜੋ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ; ਦੂਜੇ ਉਹ ਜੋ ਕੇਵਲ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਉਹ ਜੋ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੁਰਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਚਿਤਵਨ ਵਿਚ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ 'ਚੋਂ ਉਹੀ ਲੋਕ ਮਹਾਨ ਤੇ ਪੂਜਣਯੋਗ ਹਨ ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਦਾਚਿਤ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਧਰਮ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤੇ ਸਾਰਥਕ ਅਰਦਾਸ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਐਸੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਪ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨ ਦਾ ਮੋਢੀ ਫਿਲਾਸਫਰ ਸੁਕਰਾਤ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਆਮ ਰੱਬੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਲਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਲੋੜਾਂ ਲਈ। ਕਥਨ ਹੈ:

“Our Prayer should be for blessings in general, for God knows what is best for us.”

ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਆਰੰਭ ਬੇ-ਨਜ਼ੀਰ ਹੈ, ਉਥੇ ਅੰਤ ਵੀ ਬਾ-ਕਮਾਲ ਹੈ, ਅਦੁੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ‘ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ’ ਦੀ ਲੋਚਾ ਹੈ। ਸਭ ਲਈ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਮੰਗੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਉਂ ਹੋਵੇ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ, ਜਦ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਆਪਣੇ। ਸਭ ਲੋਕਾਈ ਉਸ ਦੇ ‘ਨਾਮ ਨਿਧਾਨ’ ਅਥਵਾ ‘ਸੱਚ ਦੇ ਹੱਟ’ ਦੀ ਇਕ ਸਮਾਨ ਸਾਂਝੀਵਾਲ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਇਉਂ ਸਾਖੀ ਭਰਦੀ ਹੈ:

ਨਾਨਕ ਸਤਿਗੁਰੁ ਐਸਾ ਜਾਣੀਐ ਜੋ ਸਭਸੈ ਲਏ ਮਿਲਾਇ ਜੀਉ॥

(ਪੰਨਾ ੭੨)

ਗੱਲ ਕੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਮਰ ਪੈਗ਼ਾਮ ਹੈ, ਕੋਈ ਰਹੱਸ ਹੈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਭਲੇ ਤੇ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਅਵੱਸ਼ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਚਿਤਵਣ ਨਾਲ

* ਹਮਰਾਜ਼-ਬਿਨ-ਹਮਰਾਜ਼, ੧੧੮੬/੧੮ ਸੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਕ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਦਾ ਚੇਤਾਵਨੀ ਵਜੋਂ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ:

By entertaining ill feelings towards others, we suffer more, than the person toward whom they are entertained.

ਜੇ ਇਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤ ਬੁਰਾ ਚਿਤਵਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਸੱਚ ਹੈ, ਤਾਂ ਭਲਾ ਚਿਤਵਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਚਿਤਵਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਭਲਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

By entertaining good feeling towards others, we benefit more, than the person, towards whom they are entertained.

ਦੂਜੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਚਾਹਨਾ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮੰਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ੋਰ, ਜ਼ੁਲਮ, ਧੱਕਾ ਤੇ ਲੁੱਟ-ਖਸ਼ੁੱਟ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਉਹ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਨਹੀਂ ਚਿਤਵਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ, ਗੁਰਦੇਵ, ਇਸ ਚੈਵੀ-ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇਉਂ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਨੂੰ ਇਸ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:

- ਸਭੁ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ॥

(ਪੰਨਾ ੬੭੧)

- ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥

ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥

ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੯੯)

- ਪਰ ਕਾ ਬੁਰਾ ਨ ਰਾਖਹੁ ਚੀਤ॥ ਤੁਮ ਕਉ ਦੁਖੁ ਨਹੀ ਭਾਈ ਮੀਤ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੬)

- ਸਭ ਕੀ ਰੇਨੁ ਹੋਇ ਰਹੈ ਮਨੁਆ ਸਗਲੇ ਦੀਸਹਿ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ॥

ਸਭ ਮਧੇ ਰਵਿਆ ਮੇਰਾ ਠਾਕੁਰੁ ਦਾਨੁ ਦੇਤ ਸਭਿ ਜੀਅ ਸਮਾਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੭੯)

- ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੀਐ ਭਲਾ ਕਹੀਐ ਸੁਰਤਿ ਸਬਦੁ ਲਿਖਾਈਐ॥

(ਪੰਨਾ ੫੬੬)

ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੀ ਮਖਲੂਕ ਨੂੰ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰਾ ਸਮਝ ਕੇ, ਸਭ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਸਕੇਗਾ, ਜੋ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਠਾਕੁਰ, ਪ੍ਰਭੂ

ਨੂੰ ਵਿਆਪਕ ਵੇਖੇਗਾ, ਉਸ ਇੱਕੋ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਤੇ ਕਰਤਾ-ਹਰਤਾ ਜਾਣੇਗਾ ਅਤੇ 'ਏਕੁ ਪਿਤਾ ਏਕਸ ਕੇ ਹਮ ਬਾਰਿਕ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖੇਗਾ।

ਵੇਖੋ! ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਤਨੇ ਸੰਖੇਪ ਤੇ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਹਨ:

ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਤੇਰੇ ਭਾਣੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ।

ਜਦ ਕਦੀ, ਇਹ ਬਾਹਰੋਂ ਚਤੁਰ, ਵਿਗਿਆਨੀ, ਮੁੱਖ ਗਿਆਨੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲੀ, ਅਭਿੱਜ ਤੇ ਕੋਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਚੌਹਾਂ ਅਮੁੱਲ ਸੁਖਨਾਂ ਦਾ ਰਹੱਸ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਕਰਕੇ, ਜਾਣ ਲਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਸਭ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗੇਗਾ, ਤੇ ਭਲਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਤ, ਜਨਮ, ਨਸਲ, ਕੌਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਤਕਰੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਮੈਤ੍ਰੀ ਭਾਵ 'ਬੇਗਮ ਪੁਰੇ' ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੂੜ-ਕੁਸੱਤ ਤੇ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਐਸੇ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਕੌਣ ਚੁੱਕੇ? ਉੱਤਰ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ 'ਖਾਸ ਰੂਪ ਖਾਲਸਾ' ਹੀ ਸਰੰਜਾਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਲੋਭੀ, ਲੰਪਟ, ਕਾਮੀ, ਕਪਟੀ ਤੇ ਹਉਮੈ ਗ੍ਰਸਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਨਹੀਂ। ਗੱਲ ਕੇਵਲ ਸਰੂਪ ਦੀ ਨਹੀਂ, 'ਖਾਲਸਾਈ' ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਵੇਖੀਏ! 'ਸਾਈਂ' ਦਾ ਗੁਰਮੁਖ ਪਹਿਲਵਾਨੜਾ' ਕਦੋਂ 'ਬਾਣੀ ਤੇ ਬਾਣੇ' ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੋ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ! ਚੇਤੇ ਰਹੇ:

ਮੁਸਾਫਿਰ ਸਬ ਕੋ ਉਠਤੇ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਨਾ ਦੂਰ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਅਨੁਵਾਦ :

ਸਰਘੀ ਵੇਲੇ ਜਾਗਣ ਪਾਂਧੀ, ਵਾਟ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ।

ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦੂਖਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਪਾ: ਨੌਵੀਂ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲਹਿਰ ਦੌਰਾਨ ਮਿਤੀ ੨੬-੯-੦੭ ਨੂੰ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੭੭ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾ: ਪਹਿਲੀ ਪਿੰਡ ਛੀਟਾਂ ਵਾਲਾ (ਨਾਭਾ) ਵਿਖੇ ੨੫੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਜ਼ਖ਼ਮ ਅਜੇ ਵੀ ਅੱਲੇ ਨੇ.... ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗੀ ਸਜ਼ਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ?

-ਸ. ਸਿਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਹਰ ਸਾਲ ਜਦੋਂ ਵੀ ਨਵੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਨਵੰਬਰ ੮੪ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਘੁੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੜੇ ਕਹਿਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਚੀਕਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਛੋਹ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨਾਅਰੇ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ :

"ਖੂਨ ਕਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਸੇ ਲੇਂਗੇ।"

"ਸਰਦਾਰੋਂ ਕੋ ਜਲਾ ਦੇ, ਲੂਟ ਲੋ, ਸਰਦਾਰੋਂ ਕੋ ਮਾਰ ਦੇ।"

"ਹਿੰਦੂ ਭਾਈ, ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈ, ਸਰਦਾਰੋਂ ਕੀ ਕਰੋ ਸਫ਼ਾਈ।"

ਦੇ ਨਾਅਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਕੰਨ ਪਾਟਣ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਖੂਨੀ ਸਾਕਾ ੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੮੪ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰਿਆ ਜਦੋਂ ਦੋ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਸ. ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੂਨ ੧੯੮੪ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਮਲੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ੯:੧੮ ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚ ਗਈ ਸੀ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੰਗਾਲ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਲੱਗਣ 'ਤੇ ਉਹ ੪:੦੦ ਵਜੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ੫:੦੦ ਵਜੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਆਪਣਾ ਦੌਰਾ ਵਿਚੋਂ ਛੱਡ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੬:੫੫ ਵਜੇ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੀਡੀਏ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਮੌਤ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਜੰਜਾਲ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਆਈ ਦੇ ਕਥਿਤ ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।

* ਸੰਪਾਦਕ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼/ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ।

੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੮੪ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ-ਕੁਟਾਈ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਕੱਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ। ੧ ਨਵੰਬਰ ਦੇ 'ਸਟੇਟਸਮੈਨ' ਅਖਬਾਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ੧੧:੦੦ ਵਜੇ ਰਾਈਟਰ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੁੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਜੋ ਟੀ-ਬੋਰਡ ਦੇ ਦਫਤਰ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਉਸ 'ਤੇ ੧:੩੦ ਵਜੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਾਂਗਰਸ ਆਈ ਦੇ ਵਰਕਰ ਅਤੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਲਕੱਤੇ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਭਗਦਤ ਮਚਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਲਈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ੨:੩੦ ਦੇ ਲਗਭਗ ਫੌਜ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ।

ਮਦਰਾਸ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਬਰਦਸਤੀ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪੰਜਾਬ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੱਸਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਕੇ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਲੁੱਟਾਂ-ਖੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਨ੍ਹਪੁਰ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਭਗਦਤ ਮੱਚ ਗਈ ਸੀ। ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਜਬਲਪੁਰ ਅਤੇ ਇੰਦੌਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਫੌਜ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉੜੀਸਾ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਆਈ ਦੇ ਵਰਕਰਾਂ ਨੇ ਭੁਵਨੇਸ਼ਵਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਰੱਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੮੪ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਕਾਂਗਰਸ ਆਈ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਸਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸਜ਼ ਵਿਖੇ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਰ 'ਤੇ ਵੀ ਪਥਰਾਓਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸਾਂ 'ਚੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਕੁੱਟਿਆ ਗਿਆ, ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੪ ਵਜੇ ਤਕ ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ੪ ਵਜੇ ਦੇ ਲਗਭਗ ਆਈ. ਐੱਨ. ਮਾਰਕੀਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਪਗੜੀ ੩੦-੩੫ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਪਾੜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਟੋਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਸਫ਼ਦਰਗੰਜ਼ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ ਸੀ। ਫਲਾਈ ਓਵਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਾਰ ਵਿਚ

ਜਾਂਦੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਵਿਚੋਂ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਾਰ ਭੰਨ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਖਿੱਚ-ਧੂਹ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਫਲਾ ਚੀਖ-ਚਿੰਘਾੜਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਅੱਗੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਡਾਕ ਗੱਡੀ ਮਿਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਡਰਾਈਵਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੋਰ ਬਾਗ, ਸਫਦਰਗੰਜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਨਗਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਦਵਈ ਨਗਰ ਅੱਗ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਬੱਸਾਂ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪੁਲਿਸ ਖੜ੍ਹੀ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੱਕੜੀ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਟਰੱਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਸੰਕਰ ਮਾਰਕੀਟ, ਪੰਚ ਕੂਆਂ ਰੋਡ, ਕਰੋਲ ਬਾਗ, ਸਰੋਜਨੀ ਨਗਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤਾਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਲੁੱਟੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ।

੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ੫ ਵਜੇ ਦੇ ਲਗਭਗ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਮੁੱਠੀਆਂ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਐੱਚ. ਕੇ. ਐੱਲ. ਭਗਤ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਇਕ ਭਾਰੀ ਇਕੱਠ "ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਮਰ ਰਹੇ" ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ "ਖੂਨ ਕਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਸੇ ਲੇਂਗੇ"। 'ਰੀਪੋਰਟ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨ ਟਰਬ ਅਬਾਉਟ ਦਿੱਲੀ ਵੀਓਲੈਂਸ' ਅਨੁਸਾਰ 'ਭਗਤ' ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਹੀ ਫੋਕੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੋਗੇ?" ਬਸ ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਸੈਂਕੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਅਤੇ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ 'ਤੇ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਧੂਹ-ਘੜੀਸ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪਥਰਾਉ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਾਰ-ਧਾੜ ਕਰਨ ਲਈ ਬਾਹਰਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਭਾੜੇ ਦੇ ਦੰਗਾਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦਾ ੧੦੦੦-੧੦੦੦/- ਰੁਪਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਐੱਸ. ਐੱਮ. ਸੀਕਰੀ (ਜੋ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਿਟਾ: ਜੱਜ ਹਨ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ੪ ਨਵੰਬਰ ਤਕ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋੜ-ਫੋੜ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵੱਲੋਂ ਪੀੜਤਾਂ ਨਾਲ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ, ਤੋੜ-ਫੋੜ, ਕਤਲ ਅਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਹਤ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰੰਤ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਿਹੜੇ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਮਾਨਤ 'ਤੇ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਸੀਕਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਅੱਜ ਤਕ ਇਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੰਗਾਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਮਿਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਹੀ ਮੋਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਹੋਰ ਠੋਸ ਨਤੀਜਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ।

ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰ ਰਹੇ ਨਾਨਾਵਤੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਰਨਲਿਸਟ ਸ. ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬਿਆਨ ਦਰਜ ਕਰਵਾਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ਅਤੇ ੧ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਰਦਨਾਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਗ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ੩੧ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੮੪ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਕਨਾਟ ਸਰਕਲ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲੇ ਪੁੰਝੇ ਦਾ ਇਕ ਸੰਘਣਾ ਬਦਲ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਅੰਬੈਸਡਰ ਹੋਟਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਟੈਕਸੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਤੋੜ-ਭੰਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਖਾਨ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਲੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਥੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੜਕ ਉੱਪਰ ਇਕ ਅਫ਼ਸਰ ਅਧੀਨ ਦੋ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਖੜ੍ਹੇ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁੱਟ-ਮਾਰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ 'ਖੂਨ ਕਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਸੇ ਲੋਂਗੇ' ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਗੂੰਜਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਗ਼ੀਚੇ ਦੀ ਚਾਰ-ਦੀਵਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਟਰੱਕ ਵਿਚੋਂ ਲਾਠੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀਆਂ ਪੀਪੀਆਂ ਉਤਾਰੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਟਰੱਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਵੀ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਪਾਰਕ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਮਕੈਨਿਕ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਮੁਰੰਮਤ ਲਈ ਆਈਆਂ ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹ ਨਵੰਬਰ ੧੯੮੪ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਫਿਰਕੂ ਦੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਬਲਕਿ ਬਹੁਤ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ

ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਜਤਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਸਿੱਧੀ ਇਕੋ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲ ਉੱਠਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ 'ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਦਿਓ' ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਉਦੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਹੁਣ ਤਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਬਣਾਏ ਜਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ। ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜਸਟਿਸ ਤਾਰਕੁੰਡੇ, ਡਾ. ਕੁਨਾਰੀ ਅਤੇ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਜੱਜ ਐੱਸ. ਐਮ. ਸੀਕਰੀ ਵਰਗਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਤਕਾਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਦਾਨਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਕਈ ਸੰਸਦ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਿੰਸਾ ਭੜਕਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਸਰਕਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ੩੫੦੦ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ੧੦,੦੦੦ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਕ ਵੱਡਾ ਅਪਰਾਧ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਉੱਪਰ ਚਾੜ੍ਹ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲੇ ਤਕ ਇਕ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ. ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸ. ਬੇਅੰਤ ਸਿੰਘ ਸਾਬਕਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਤਲ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਹਵਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਇਕੋ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਕਾਨੂੰਨ ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਟਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਫਾਂਸੀ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ?

੨੩ ਸਾਲ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੋਸ਼ੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੀੜਤ ਪਰਵਾਰ ਇਨਸਾਫ਼ ਲਈ ਕਚਿਹਰੀਆਂ ਵਿਚ ਧੌਕੇ ਖਾ ਰਹੇ ਹਨ:

ਇਸ ਅਦਾਲਤ 'ਚ ਬੰਦੇ ਬਿਰਖ ਹੋ ਗਏ, ਫੈਸਲੇ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਸੁੱਕ ਗਏ,
ਆਖੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਜੜੇ ਘਰੀਂ ਜਾਣ ਹੁਣ, ਇਹ ਕਦੋਂ ਤੀਕ ਇਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣਗੇ....।

(ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ) ■

ਮੈਂ ਹਾਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਗਰਲਜ਼, ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਟਾਂ

—ਬੀਬੀ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ*

ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਜੀ.ਟੀ. ਰੋਡ ਉੱਪਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਇਧਰੋਂ-ਉਧਰੋਂ ਜਾਂਦੇ ਤੱਕਦਾ ਹਾਂ। ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਹੁੰਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ। ਲੋਕ ਸੜਕ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਸੁੰਦਰ ਇਮਾਰਤ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਆਪ ਹੀ ਦੱਸਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਾਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਫਖਰ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੂਜਨੀਕ ਮਾਤਾ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਪਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ਿਆ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬੀਜ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਹੋਰ ਬੂਟੇ ਪੁੰਗਰਨ ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਫਲ ਲੱਗੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਲੋਕ ਸੂਰਜ, ਚੰਦ ਤਕ ਅੱਪੜਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਪੂਰਨੇ ਪਾਉਣਗੇ। ਨਾਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਦਿਆ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਇਸ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਇਥੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਹੋਕਾ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹੋਏ ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿਚ ੨੩ ਕਾਲਜ, ੧੪ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ, ੨੧ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ, ੨ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ, ੧ ਬੀ.ਐੱਫ. ਕਾਲਜ, ੬ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ੪ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ

* # ੬੦੭/੬, ਕੰਗ ਨਿਵਾਸ, ਆਦਰਸ਼ ਕਾਲੋਨੀ, ਖੰਨਾ।

ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਸਕਣ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ੨ ਜੂਨ, ੧੯੯੭ ਈ: ਨੂੰ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਰਿਹਾਅ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਠਹਿਰੇ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਜਿਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਠਹਿਰਿਆ ਸੀ ਉਹ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੰਡਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ੧੪ ਅਗਸਤ, ੧੯੫੩ ਈ: ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਮਦ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਯਾਦ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਰਜ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਤਰੱਕੀ ਕਰਨਾ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਢਲਾ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਸਿਰਜ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਗਰਲਜ਼ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਕੋਟਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹਾਂ। ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿਰਫ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੇ ਹੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਆਰਟਸ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਇੰਨਾ ਪਸਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੀ.ਏ., ਬੀ.ਕਾਮ., ਬੀ.ਐੱਸ.ਸੀ. (ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ), ਬੀ.ਸੀ.ਏ., ਪੀ.ਜੀ.ਡੀ.ਸੀ.ਏ., ਡਿਪਲੋਮਾ ਇਨ ਫੈਸ਼ਨ ਡਿਜ਼ਾਇਨਿੰਗ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਮਿਸਾਲ ਲੈ ਕੇ ਇਥੇ ਖੜ੍ਹਾ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਦਾਨ ਲੈਣ ਲਈ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਰੂਪੀ ਮਸ਼ਾਲ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ੨੦੦ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ੮੦੦ ਦੇ ਲਗਭਗ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸੁਨਹਿਰੇ ਸੁਪਨੇ ਸਿਰਜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇਥੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੜਾ ਮੋਹ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਹੱਦਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਸਮਝ ਮੇਰੀ ਨਿੱਘੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਸਿਰਜੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਵੀ

ਆਪਣੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਭੇਜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਘਰੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ, ਹੋਮ ਸਾਇੰਸ, ਲੈਬੋਰਟਰੀ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਆਦਿ ਜੋ ਵੀ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ।

ਹਾਂ ਸੱਚ! ਤੁਸੀਂ ਸੋਚੋਗੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਹੀ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ, ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ! ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਪਿੱਛੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਬੀਬਾ ਮਨਜਿੰਦਰ ਕੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਮੈਂ ਇੰਨੀ ਤਰੱਕੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਮੇਰੀ ਹੋਂਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। ਬੀਬਾ ਮਨਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੂੰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਲੀ ਇੱਛਾ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਦਿਆ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਕੋਲ ਜੋ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਉਹ ਹਰ ਦਿਲ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਕੇ ਸੁੰਦਰ ਪਰਵਾਰ, ਸੁੰਦਰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਈ ਬੰਦਸ਼ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੁਚੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹੈ। ਇਹ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਹੈ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਸਲੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਨੰਦ ਤਾਂ ਹੀ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਸਾਡੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ। ਇਹੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਬੀਬਾ ਮਨਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੋਰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਸਟਾਫ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਹਨਤੀ, ਕੁਸ਼ਲ ਤੇ ਮਿੱਠ-ਬੋਲੜਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਹੋਰ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕੇ ਮੇਰੇ ਉਹ ਅਧਿਆਪਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਸ ਉੱਚ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਏ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਹਿਬਾਨ ਬੀਬੀ ਜਗੀਰ ਕੌਰ, ਜਥੇਦਾਰ ਜਗਦੇਵ ਸਿੰਘ ਤਲਵੰਡੀ, ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੂਗਰ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਾਂ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ

ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਆਓ! ਆਪਣੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਲੈ ਕੇ ਆਓ। ਮੈਂ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਤੀਜਾ ਨੇਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਬੱਚੀਆਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਆਓ! ਕਲਮਾਂ ਵਾਲਿਓ, ਵਤਨ ਦੇ ਪਿਆਰਿਓ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਿਓ,
ਉਡੀਕ ਹੈ, ਉਡੀਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਉਡੀਕ ਹੈ...

ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਸੂਲ

—ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਦੱਸੋ ਤੈਨੂੰ ਬੰਦਿਆ ਗੁਰੂ ਨੇ ਬੜੇ ਅਸੂਲ।
ਪਰ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇਂ ਫਜ਼ੂਲ।
ਕੇਸ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨੇ, ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲ।
ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ, ਵਸਤ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੁੱਲ।
ਜਾਤ-ਗੋਤ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਹੈ ਮਾੜੀ ਸੋਚ।
ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਹੈਂ ਗੁਰੂ ਦਾ, ਭਲਾ ਸਭਸ ਦਾ ਲੋਚ।
ਜਤ-ਸਤ ਦੀ ਕਰ ਪਾਲਣਾ, ਸੁੱਚਾ ਰੱਖ ਕਿਰਦਾਰ।
ਹਲਤ-ਪਲਤ ਫਿਰ ਆਪਣੇ, ਦੋਵੇਂ ਰਿਹਾ ਸੁਆਰ।
ਪੋਸਤ ਭੰਗ ਅਫੀਮ ਮਦ, ਛੱਡ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਗ।
ਨਾਮ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਲ ਤੂੰ, ਲੈ ਆਪਣਾ ਮਨ ਰੰਗ।
ਦੁਆ ਤੀਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਸਭੇ ਭਰਾ।
ਉਚ-ਨੀਚ ਦਾ ਭੇਦ ਤੂੰ, ਮਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਭਜਾ।
ਇਕ ਪਲ ਨਾ ਕਰ ਵੱਖਰੇ, ਪਹਿਨੀਂ ਰੱਖ ਕਕਾਰ।
ਫਿਰ ਤੂੰ ਪੱਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਕਦੇ ਨਾ ਆਵੇ ਹਾਰ।
ਜੇ ਤੂੰ ਰਹਿਣੀ ਵਿਚ ਹੈਂ, ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਵੱਖ।
ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਚਾਹੀਏ, ਤੇਰੇ ਕੋਲੇ ਅੱਖ।
ਜੇ ਇਹ ਸਭੇ ਅਸੂਲ ਤੂੰ, ਬੰਦਿਆ ਕਰੇਂ ਗ੍ਰਹਿਣ।
ਫੇਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ, ਅੰਗ-ਸੰਗ ਤੇਰੇ ਰਹਿਣ।

* ਵਾਰਡ ਨੰ: ੨੩, ਨੇੜੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਖੰਨਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ੧੪੧੪੦੧

ਸਾਚੇ ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਚੀ ਸੀਖ

-ਸ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ 'ਕੋਮਲ'*

ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੋਲਾਂ 'ਤੇ ਕਦੇ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ, 'ਜੈਸੀ ਮੈਂ ਆਵੈ ਖਸਮ ਕੀ ਬਾਣੀ ਤੈਸੜਾ ਕਰੀ ਗਿਆਨੁ ਵੇ ਲਾਲੇ॥' ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਵਜਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ, ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਤੋਂ ਰਬਾਬ ਸੁਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਕਿ ਹੇ ਨਾਨਕ! ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਸਾਂ, ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ਸਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਦੀ ਸੀ? ਜਦੋਂ ਜੰਮੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਾਂ, ਜੋ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਸੀ ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ? ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਸਦਕਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਤੇ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਸਾਜਦਾ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਢਾਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ, ਦੋਂਦਾ ਵੀ ਪੁੱਛ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਲੈਂਦਾ ਵੀ ਪੁੱਛ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਕੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀ ਹੈ। ਮਨਮੁਖਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਤੁੰਮੇ, ਅੱਕ ਧਤੂਰੇ ਤੇ ਨਿੰਮ ਵਰਗੇ ਕੋੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਨਾਨਕ! ਉਹ ਲੋਕ ਐਵੇਂ ਝੱਖ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੁਖ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਸੁਖ ਦੁੱਖ ਤਾਂ ਕੱਪੜੇ ਹਨ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਬਦਲ-ਬਦਲ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਜੱਗ 'ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਜੱਗ ਤਾਂ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਜੁਆਰੀ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਦਾਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਖਾਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨ! ਹਰ ਵੇਲੇ 'ਭੁੱਖਾ ਭੁੱਖਾ' ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਮੰਗਿਆ ਕਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ ਜਿਸ ਸਭ ਰਚਨਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਓਦਾਂ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਕੀ ਮਾਅਨਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ?

ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸੀਣਾ, ਪਰੋਣਾ ਤੇ ਕੱਢਣਾ ਜਾਣਦੀ ਹੋਵੇ; ਓਸ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਨਾਰ ਜਾਣੋ ਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਚਲਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਪਤੀਵਰਤਾ ਹੋਵੇ, ਬਾਹਰ ਦੀ ਝਾਕ ਨਾ ਰੱਖਦੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਹੀ ਆਪਣੇ

* # ੨੪੮, ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ, ਲੁਧਿਆਣਾ-੧੦

ਪਤੀ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਆਤਮਾ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲੱਗੇਗੀ ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮਾਵਾਂਗੇ।

ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਸੂਖਮ ਸੋਚ ਹੈ, ‘ਜੇ ਸੱਜਣ ਆਪਣੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹੀ ਆਉਣਗੇ, ਬੇਗਾਨੇ ਦੇ ਘਰ ਕਿੱਦਾਂ ਜਾਣਗੇ?’ ਇਹ ਤਨ ਮੈਂ ਵੇਚ ਦੇਵਾਂ, ਬੈਠ ਕਰ ਦੇਵਾਂ ਜੇ ਕੋਈ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਸ ਕੰਮ ਹੈ? ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਰਸ ਭੋਗ ਲੈ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾ ਲੈ, ਅਖੀਰ ਧਨ ਲੋਕਾਂ ਜੋਗਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਸਰੀਰ ਸੁਆਹ ਦੀ ਢੇਰੀ ਬਣ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਹਕੀਕਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮਨ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਕਦੇ ਤਾਂ ਅਸਮਾਨਾਂ ‘ਚ ਉੱਡਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੇ ਪਿਆਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲੋਭੀ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਲੋਭ ਵੱਸ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਭੱਜਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਰਾਹ ਦਿਖਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੁਲਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਮਹੂਰਤਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਰਨ ਦਾ ਮਹੂਰਤ ਕੋਈ ਕਢਾਉਂਦਾ ਹੈ! ਕੋਈ ਥਿਤ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ! ਵਾਰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ! ਇਕ ਚਲੇ ਗਏ ਨੇ, ਇਕ ਸਾਮਾਨ ਬੰਨ੍ਹੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧਨ ਹੈ ਉਹ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਫ਼ਕੀਰ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਿਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦਾਨੇ ਹਨ, ਸਿਆਣੇ ਹਨ, ਗਹਿਰ-ਗੰਭੀਰ ਹਨ। ਬਾਣੀ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਣੀ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਲੋਕ ਮਾਇਆ-ਮਾਇਆ ਕਰਦੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਵਾਲਾ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਾਇਆ ਇਥੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੁੱਖ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿਵਿਰਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ‘ਮੈਂ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਆਇਆ ਹਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਏਂ ਤੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ।’

ਆਪਣੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ‘ਮੈਂ ਤਾਂ ਲਾਗੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਲਾਗੀ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨੌਕਰ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਰੱਖਦਾ ਹੈਂ ਮੈਂ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਮੇਰੀ ਜੀਭਾ ’ਤੇ ਹੈ। ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਨਿਵਾਜੇਂ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਕੀ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਗਹਿਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਲੈ ਲਵੇ? ਪਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਉਹ ਹੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ

ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ’ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੁਰੂ-ਬੋਲ ਪੜ੍ਹੀਏ ਹਨ ਤਾਂ ਮਨ ਅਨੰਦਤ ਹੋ ਉੱਠਦਾ ਹੈ:

ਸਾਸੁ ਮਾਸੁ ਸਭੁ ਜੀਉ ਤੁਮਾਰਾ ਤੂ ਮੈ ਖਰਾ ਪਿਆਰਾ॥

ਨਾਨਕੁ ਸਾਇਰੁ ਏਵ ਕਹਤੁ ਹੈ ਸਚੇ ਪਰਵਦਗਾਰਾ॥ (ਪੰਨਾ ੬੬੦)

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਬਿਆਨਿਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭੁੱਖੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਮਨਖਟੂਆਂ ਨੇ ਕੰਨ ਪੜਵਾਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਫਕੀਰ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਗਵਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਪੀਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੰਗ ਕੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾੜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ। ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਭਲੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਮਾਇਆ ਕੱਢੋ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰਾਹ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੋਗੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਾਂ ਜੋ ਕਹਿਣ-ਕਥਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਮੈਂ ਕੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸ ਪੀਂਦਾ ਹਾਂ। ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਰਸਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਨਮਕੀਨ ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਾਂ ਤਾਂ ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਸਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕੀ ਹੈ! ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਖਾਣਾ ਤਾਂ ਖੁਆਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣਾ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਐਵੇਂ ਝਖਾਂ ਮਾਰਨਾ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਲੱਕ ਤਲਵਾਰ ਬੱਧੀ ਬਾਂਕਾ ਨੌਜਵਾਨ ਘੋੜੇ ’ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ! ਮਾਣ ਨਾ ਕਰ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਸਿਰ ਭਾਰ ਹੋਠਾਂ ਡਿੱਗ ਪਵੇਂ! ਮੇਵੇ-ਮਿਸ਼ਰੀ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਦ ਵੇਖ ਲਏ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਹੀ ਮਿੱਠਾ ਲੱਗਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਕਹੀਏ ਤਾਂ ਸੁਣਦੇ ਨਹੀਂ; ਜੋ ਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ ਤੇਰੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਵੀ ਦਾਸ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੇ ਦਰ ’ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਪਲ ਵਿਚ ਮਾਸਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਪਲ ਵਿਚ ਤੋਲਾ। ਜੇ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਹੈ ਤੇ ਅਰਜ਼ ਵੀ ਸੱਚੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖਸਮ ਦੇ ਮਹਿਲੀਂ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦੱਸਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, ‘ਤੇਰੀਆਂ ਸਿਆਣਪਾਂ ਲੱਖ ਹੋਵਣ, ਤੇਰੇ ਲੱਖ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਬਿਨਾਂ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ। ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆਂ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣੇ ਪੈਣਗੇ।’ ਆਖਰ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ :

ਸਾਚੇ ਗੁਰ ਕੀ ਸਾਚੀ ਸੀਖ॥ ਤਨੁ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ ਸਾਚੁ ਪਰੀਖ॥ (ਪੰਨਾ ੧੫੨)

ਗੁਰੂ-ਬੋਲਾਂ ਨਾਲ ਜੋ ਸਰਸਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗਹਿਰੀ ਸ਼੍ਰੋਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਚਿਤ ਨਹੀਂ ਧੁਪਦਾ, ਪਾਣੀ ਪੀਤਿਆਂ ਹੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਈਏ, ਗੁਰੂ ਰਹਿਮਤ ਕਰੇਗਾ। ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਚਾਨਣ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਭੂ-ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣੀਏ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਬੋਲ ਹਨ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਭਲੇ ਹਿਤ ਕ੍ਰਮਣ ਕਰਦਿਆਂ, ਜੰਗਲ ਬੋਲੇ ਗਾਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰੇ। ਜੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਲੱਗਭਗ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਜਿਉਂਦੇ ਸਨ, ਅੱਜ ਵੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੁਗਾਂ ਤੀਕਰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ! ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਅਮੀਰ ਵਿਰਸਾ ਅੱਜ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਹਾਣੀ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਦ ਹੀ ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਰਹਿ ਸਕੇਗਾ। ਆਪਣੇ ਉੱਦਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗਾ, ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸਾਬਤ ਕਦਮ ਪੁੱਟਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ■

ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੁਰਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਲਗੀਧਰ ਦਰਬਾਰ, ਬੁੱਧ ਨਗਰ, ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੨੮ ਅਗਸਤ ਤੋਂ ੨ ਸਤੰਬਰ ਤਕ ਹੋਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਹਰਇਕਬਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਬਾਲੀ', ਭਾਈ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਸਤੂਆਣੇ ਵਾਲੇ, ਰਾਗੀ ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਭਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ।

ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਸ. ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ. ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿਕਲੀਗਰ ਵਣਜਾਰਾ ਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਨਾਗਪੁਰ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਹੈਰੀਟੇਜ਼ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਭਾਈ ਜਗਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮਨੀਤ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਤਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਰਸ਼ਮੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਭੁੱਲੇ-ਭਟਕੇ ਵੀਰਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਸਮੂਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ

—ਸ੍ਰੀ ਦਲਜੀਤ ਰਾਏ ਕਾਲੀਆ*

ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੀਰੋ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਜ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਸਮੇਂ ਮਿਸਟਰ ਕੰਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਵਾਈਆਂ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਕਾਰਨਾਮੇ ਸਦਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ।

ਇਸ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦਾ ਜਨਮ ੧੮੭੪ ਈ. ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਝੱਬਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਵਿਚ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ (ਵਿਰਕ) ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਪੜ੍ਹੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ੩੦ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮੂਲ ਸਿੰਘ ਗਰਮੂਲਾ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖਾਲਸਾ ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਕਾਲਜ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਤਕ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਜਜ਼ਬਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ੧੯੧੦ ਵਿਚ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਰੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਾਹੌਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ੧੯੧੭ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੱਚਾ ਸੌਦਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਵਿਚ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ। ੧੯੧੮ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਖਤਮ ਹੋਈ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਰਾਹਤ ਦੀ ਆਸ ਸੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਰੂਰ ਸੱਚ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਇਸ ਕਾਲੇ ਬਿੱਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਜਲਸੇ ਅਤੇ ਹੜਤਾਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ੧੧ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੧੯ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਲਸਾ ਤੇ ਹੜਤਾਲ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਸਟਰ ਮੋਤਾ ਸਿੰਘ, ਡਾਕਟਰ ਕਿਚਲੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਨਾਰੰਗ ਆਦਿ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਮਾਰਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਵੱਲੋਂ ਗੋਲੀ ਚਲਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖੁਦੀ ਰਾਮ ਬੋਸ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਅਰਥੀ ਦਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ।

* ਸਿਵਲ ਹਸਪਤਾਲ ਜ਼ੀਰਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ-੧੪੨੦੪੭

੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ, ੧੯੧੯ ਨੂੰ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ ਹੋਇਆ। ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨਿਹੱਥੇ ਲੋਕ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸਾੜ-ਫੂਕ ਅਤੇ ਹਿੰਸਕ ਵਾਰਦਾਤਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਨੇ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਤਕਰੀਰ ਕੀਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਝੱਬਰ ਨੂੰ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਚੂਹੜਕਾਣਾ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਰਸਟ ਅਤੇ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੭ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸਰਦਾਰ ਝੱਬਰ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਬਾਕੀ ਪੰਜ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਕਾਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਡੇਮਾਨ ਦੀਪ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਵਾਪਸ ਲੈਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਕੈਦੀ ਰਿਹਾਅ ਕਰਨੇ ਪਏ। ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

੧੨ ਅਕਤੂਬਰ, ੧੯੨੦ ਈ. ਨੂੰ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਬੀਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪੱਛੜੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਦੀਵਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੨ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਭੇਟਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ। ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਜਥੇ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਦੁਬਾਰਾ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ। ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸ. ਝੱਬਰ ਨੇ ਲੈਕਚਰ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਭੁੱਚਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣੇ। ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਏ। ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ।

੧੮ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੨੦ ਨੂੰ ਸ. ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲ ਅਤੇ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ੨੫ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾ ਸਾਹਿਬ (ਹਸਨ ਅਬਦਾਲ) ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਪੂਰਵਕ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਾਕਾ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ੨੦੦ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ੨੦ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਜਥਾ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਝੱਬਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਜਥਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਸਿੰਘਾਂ ਦਾ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ

ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਰੱਤੀ ਗਈ। ਮਿਸਟਰ ਕੰਗ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲਾਹੌਰ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੰਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਦਾਰ ਝੱਬਰ ਨੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਮਿਸਟਰ ਕੰਗ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰੇ। ਮਿਸਟਰ ਕੰਗ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਝੱਬਰ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਕਾਰ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਿਆ। ਸਰਦਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ 'ਚ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੋਰ ਕਈ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ੧੨ ਮਾਰਚ, ੧੯੨੧ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਚਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ। ੧੯੨੫ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ-ਵਿਰੋਧੀ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦਸੰਬਰ ੧੯੨੮ ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ੧੯੩੫ ਈ. ਵਿਚ ਪੁਲੀਸ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰ ਕਤਲ ਦਾ ਝੂਠਾ ਕੇਸ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਲਗਾਤਾਰ ਕਈ ਸਾਲ ਮੈਂਬਰ ਰਹੇ। ਉਹ ੨੦ ਨਵੰਬਰ, ੧੯੬੨ ਨੂੰ ਹਾਂਬਰੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਕਰਨਾਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਯਾਤਰਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ। ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ।

ਗੁ: ਟਾਹਲੀਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਰਾਏਕੋਟ (ਲੁਧਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਟਾਹਲੀਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾ: ੧੦ਵੀਂ ਵੱਲੋਂ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੨੬-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ੨੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾ ਕੇ ਸਿੰਘ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ।

ਗੁ: ਗਰਨਾ ਸਾਹਿਬ ਬੋਦਲ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਰਨਾ ਸਾਹਿਬ ਬੋਦਲ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੧੫-੯-੦੭ ਨੂੰ ਅੱਸੂ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਦੌਰਾਨ ੬੨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰ, ਗੁਰੂ-ਲੜ ਲੱਗੇ। ਜਥੇਦਾਰ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜਥੇਦਾਰ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਭਾਈ ਕਲਿਆਣ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਸਟਾਫ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ।

ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ:

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਪੂਰਬਾਰਧ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਲੇਖਕ : ਚੂੜਾਮਣਿ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ   ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪੰਨੇ : ੮੯੧, ਕੀਮਤ ੧੬੫ ਰੁਪਏ (ਸਜਿਲਦ)
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ), ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਧਰਮ, ਗ੍ਰੰਥ, ਸਭਿਆਚਾਰ ਆਦਿ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੁਘੜ, ਸੁਜਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਤ ਵਿਦਵਾਨ ਕਲਮ ਦੀ, ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਗ੍ਰੰਥ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਰਚੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਸੀ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਅਤਿ ਕਠਨ ਹੈ। ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਸਮਾਧਾਨ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਧਾਰ-ਸ਼੍ਰੋਤ ਹਨ, ਦਾ ਪੁਨਰ-ਸੰਪਾਦਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਰਲ-ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਹਿਤ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਖਰਾ 'ਸਿੱਖ-ਸ਼੍ਰੋਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਪਾਦਨਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ' ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਤ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਸੰਪਾਦਨ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਭਾਰ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗਹਿਰਾਈ ਤਕ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਰਦੂ, ਫਾਰਸੀ, ਬ੍ਰਿਜ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ। ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਪੂਰਬਾਰਧ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ) ਇਸੇ ਮਾਲਾ ਦਾ ਇਕ ਮਣਕਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ (੧੭੮੮-੧੮੪੩) ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਇਤਿਹਾਸ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਿਆਤਾ ਸਨ। ਸਿੱਖ-ਸੰਸਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਅਤੇ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ

ਸੂਰਜ' ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ੯੭੦੦ ਅਤੇ ੧੧੮੨੯ ਛੰਦਾਂ ਨਾਲ ਅਲੰਕਰਿਤ ਹਨ।

‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਲੇਠੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੂਝੀਆ ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਬਾਰਧ ਤੇ ਉਤਰਾਰਧ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂਰਬਾਰਧ ੭੩ ਅਤੇ ਉਤਰਾਰਧ ੫੭ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਲੇਠਾ ਕਾਵਿ-ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਨੂੰ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅੰਤ ਤਕ ਬੜੇ ਹੀ ਮਾਰਮਿਕ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕਲਪਨਾ-ਜੁਗਤ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਭੂਤ-ਕਾਲ ਦਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਝੋਲਾ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਸ ਮਹਾਂ-ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਵਰਣਿਤ ਨਗਰ, ਜੰਗਲ, ਸਮੁੰਦਰ, ਨਦੀਆਂ, ਰੁੱਤਾਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਹੁਤ ਸੰਜੀਵ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਬੰਧ-ਕਾਵਿ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਗੁਰੂ-ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਕਥਾ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਅੱਜ ਤਕ ਅਨੰਦ-ਮਗਨ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਮਹਾਂਕਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀਨ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਿਆਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਉੱਚੀਆਂ-ਸੁੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁੱਲਵਾਨ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਮਾਨਸ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਾਉਣਾ। ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਲੋਚਕ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ’ ਨੂੰ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਵਾਲੀ ਜਨਮ-ਸਾਖੀ ’ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਮੰਨਦਿਆਂ ਇਸ ਦੀ ਮੂਲ ਪਾਠ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਦੇਹਪੂਰਨ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਦੇਹ, ਆਧਾਰ-ਮੂਲਕ ਹੈ, ਆਧਾਰ-ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕਸਵੱਟੀ ’ਤੇ ਪੂਰੀਆਂ ਹੀ ਉੱਤਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਸਿੱਖੀ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿਚ ਰਚੇ ਹਨ ਪਰ ਅਨਮੱਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ‘ਸਿੱਖ-ਸ਼੍ਰੋਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਪਾਦਨਾ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ’ ਦਾ

ਮਨੋਰਥ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿਚ ਸੋਧ-ਸੁਧਾਈ ਕਰ ਕੇ ਛਾਪਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ। (ਪੰਨਾ ੧੧)

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾਵੱਸ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨਾਲੋਂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਵਨ-ਉਸਾਰੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਨਾਲੋਂ ਅੱਡ ਕਰਦਿਆਂ ਅੰਤਿਕਾ ਵਜੋਂ ਅਖੀਰ ’ਤੇ ਦੇਣੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਪਾਦਕ ਨੇ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸੰਪਾਦਨਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਇਸ ਦੇ ਚਾਰ ਭਾਗ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਦੋ ਭਾਗ ਪੂਰਬਾਰਧ ਦੇ ਅਤੇ ਦੋ ਹੀ ਭਾਗ ਉਤਾਰਧ ਦੇ। ਪੂਰਬਾਰਧ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ੩੭ ਅਧਿਆਇ ਲਏ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ੩੬ ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਧਿਆਇ ਨੰ: ੫੨, ੬੫, ੬੬, ੬੭, ੬੮, ੬੯, ੭੦, ੭੧, ੭੨ ਭਾਵ ੯ ਅਧਿਆਇਆਂ ਦੀ ਪਾਠ-ਸਮੱਗਰੀ ਮੂਲ-ਪਾਠ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅੰਤਕਾ ਵਜੋਂ ਅਖੀਰ ’ਤੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬ੍ਰਿਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਾਠ ਵਾਲੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਸਰਲ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨਾ ਕਿਸੇ ਹਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਦੇ ਵੱਸ ਦਾ ਰੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਜ਼ੋਖਮ ਭਰਿਆ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰ ਕੇ ਡਾ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸਲੀ ਹੀਰੇ ਮੋਤੀ ਚੁਣ ਕੇ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਸ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਨਿੱਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਪੁਨਰ ਸੰਪਾਦਤ ਹੋਇਆ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ : ਪੂਰਬਾਰਧ (ਭਾਗ ਦੂਜਾ)’, ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ, ਖੋਜਕਾਰਾਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀਵਨ-ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਮਝਣ-ਸਮਝਾਉਣ ਹਿਤ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ।

ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸਾਬਰ

ਰੀਟਾ. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ,
ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ। ■

ਬਾਬਾਣੀਆ ਕਹਾਣੀਆ ਪੁਤ ਸਪੁਤ ਕਰੇਨਿ-੨੫

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਜੀਉ ਬੰਧੁ ਹੈ ਨਾਮੁ ਨ ਵਸੈ ਮਨਿ ਆਇ

-ਪ੍ਰੋ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋੜਾਸਿੰਘ*

ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਦਰਬਾਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨ ਦੀ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਹਿਮਤਾਂ ਦੀ ਬਰਸਾਤ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਸੰਗਤਾਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਮਹਿਤਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਅਮਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੋਪੀਆ ਜੀ ਚਾਰੇ ਜਣੇ ਗੁਰੂ-ਦਰਬਾਰ ਪਹੁੰਚੇ। ਹੱਥ ਜੋੜ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, “ਹੇ ਗਰੀਬ-ਨਿਵਾਜ਼ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਸਾਡੇ ‘ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਕਰੋ, ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੋ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਵੀ ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ।” ਸਰਬ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਚਹੁੰਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਹੇ ਭਾਈ! ਹਉਮੈ ਜੀਵ ਲਈ ਇਕ ਬੰਧਨ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਲਾ ਹੈ ਜੋ ਅਣਹੋਂਦੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਇਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਛੱਡਦੀ ਏ। ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹਉਮੈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰ ਦਈਏ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਗੰਢ ਬੱਝ ਜਾਂਦੀ ਏ, ਪ੍ਰੀਤ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ”:

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਤਬਿ ਕਹਜੇ। ‘ਹਉਮੈਂ ਕਰਿ ਬੰਧਨ ਕੋ ਲਹਜੇ॥੨੫॥

ਅਣ ਹੋਵਤਿ ਹੀ ਇਹੁ ਬਨਿ ਆਈ। ਬੁਰੀ ਬਲਾਇ ਸਭਿਨਿ ਲਪਟਾਈ।

ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਕਹੁ ਦੇਤਿ ਭੁਲਾਇ। ਅਨ ਹੋਵਤਿ ਦੁਖ ਦੇ ਸਮੁਦਾਇ॥੨੬॥

ਯਾਂਤੇ ਇਸ ਕੋ ਦੀਜਹਿ ਤਜਾਗੇ। ਪ੍ਰਭੁ ਕੇ ਸੰਗ ਗੰਢ ਤਬਿ ਲਾਗੇ।’

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੧, ਅੰਸੂ ੪੦, ਪੰਨਾ ੧੪੮੮)

“ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਇਹ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹਉਮੈ ਕਿਵੇਂ ਮਰਦੀ ਏ? ਇਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਛੁੱਟ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?” ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ “ਭਾਈ ਸਿੱਖੇ! ਇਸ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ (ਦੇਹ) ਨੂੰ ਝੂਠ ਸਮਝਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਰੀਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਿਨਸ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬਿਰਤੀ ਹਟਾਉਣੀ ਏ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਵੱਲ ਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਖ਼ਿਆ ਧਾਰਨ ਕਰਨੀ ਏ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਦਵੈਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਕੋਈ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ”:

ਕਹਜੇ ਕਿ ‘ਜਾਨਹੁ ਤਨ ਕੋ ਕੁਰਾ। ਬਿਨਸੈ ਹੋਇ ਸਮਾਂ ਜਬਿ ਪੂਰਾ।

ਸਨੇ ਸਨੇ ਇਸ ਤੇ ਬ੍ਰਿਤਿ ਛੋਰਿ। ਕਰਹੁ ਲਗਾਵਨ ਆਤਮ ਓਰਿ॥੨੮॥

ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਛਿਮਾ ਧਰੀਜੈ। ਕਿਸ ਕੇ ਸੰਗ ਨ ਦ੍ਰੈਸ ਰਚੀਜੈ।

ਬਾਕ ਕਠੋਰ ਅਨਾਦਰ ਕਰੇ। ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਤਪਹਿ ਨ ਰਿਸਿ ਕਬ ਧਰੇ॥੨੯॥

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥ, ਰਾਸਿ ੧, ਅੰਸੂ ੪੦, ਪੰਨਾ ੧੪੮੮)

ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਜੀ, ਭਾਈ ਰਾਮੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੋਪੀਆ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਅਮਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਮਾਰ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਹੁੰ ਪ੍ਰਥਾਇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਮੋਹਣੁ ਰਾਮੂ ਮਹਤਿਆ ਅਮਰੂ ਗੋਪੀ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ।

(ਵਾਰ ੧;੧੬) ■

* ਇੰਚਾਰਜ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਸਰਚ ਬੋਰਡ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਆਖਿਆ...

-ਸ. ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ*

ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਸੁਣ ਐ ਸਿੱਖਾ !
 ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ !
 ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਹੈ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਚੇਲਾ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਚੱਜ ਅਚਾਰ ।
 ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਸੁਣ ਐ ਸਿੱਖਾ !
 ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਕਰਮ ਉਧਾਰ !
 ਨਾ ਇਹ ਜਲੇ ਨ ਡੋਬੇ ਪਾਣੀ, ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਜੀਵਨ ਸਾਰ ।
 ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਸੁਣ ਐ ਸਿੱਖਾ !
 ਸ਼ਬਦ ਸਾਚਾ ਵਪਾਰ !
 ਸ਼ਾਮ-ਸਵੇਰੇ ਜਦ ਮਨ ਚਾਹੇ, ਸਾਚਾ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰ ।
 ਬਾਬੇ ਆਖਿਆ, ਸੁਣ ਐ ਸਿੱਖਾ !
 ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ !
 ਨਾ ਇਹ ਦੇਖਤ ਨਾ ਇਹ ਭੇਖਤ, ਨਾ ਇਹ ਪਕੜਨ ਸਾਰ ।
 ਪਰ.... ਪਰ ਤੂੰ ਸਿੱਖਾ !
 ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬਾਬਾ ਲਿਆ ਵਿਸਾਰ !
 ਮਾਇਆ ਪਿੱਛੇ ਪੂਜੇਂ ਪੱਥਰ ਜੋ ਹੁਕਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ।
 ਪਰ... ਪਰ ਤੂੰ ਸਿੱਖਾ ਜੋ
 ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਝੂਠੀ ਕਰਦੈਂ ਕਾਰ ।
 ਦੂਰ ਰਜਾ ਤੋਂ ਕਰਦੈਂ ਮਰਜੀ, ਜੋ ਨਰਕਾਂ ਦੀ ਗਾਰ ।
 ਪਰ... ਪਰ ਤੂੰ ਸਿੱਖਾ !
 ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਇਆ ਫਿਰੇਂ ਲਾਚਾਰ ।
 ਸਿੱਖ ਕਹਾਵੇਂ ਭੇਦ ਨਾ ਪਾਵੇਂ, ਅੰਦਰ ਹੋ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ।
 ਪਰ... ਪਰ ਤੂੰ ਸਿੱਖਾ !
 ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਬਾਜੀ ਹਾਰ ।
 ਸੱਚਾ ਬਣ ਸਾਚੇ ਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਕਰ ਭਵ ਸਾਗਰ ਪਾਰ ।

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਮਾਨੂੰਪੁਰ, ਤਹਿ: ਖੰਨਾ (ਲੁਧਿਆਣਾ)।

ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਤਾਜ ਕੇਸ ਤੇ ਦਸਤਾਰ

-ਕਵੀਸ਼ਰ ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਭੌਰ*

ਦਸਤਾਰ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੋਂ ਸਭ ਨੇ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਅਨਜਾਣੇ,
ਕੇਸ ਮੋਹਰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਭ ਨੇ ਲੋਕ ਸਿਆਣੇ।
ਕਈ ਭੁੱਲੜ ਮਾਪੇ ਨੇ ਕਰਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੇਸ ਖਵਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਰਸੇ ਕੇਸ ਸਬਸ ਦੇ ਆਏ,
ਵਾਧੂ ਨਾ ਜਾਣ ਲਿਉ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਾਏ।
ਹੱਥ ਪੈਰ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਜੀਭਾ ਰਹਿਗੀ ਕਿਵੇਂ ਪਿਆਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਜਦ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰਾਣਾ ਗਿਆ ਕੱਢਿਆ,
ਦਸਤਾਰ ਬਚਾਉਣ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਰਾਜ ਭਾਗ 'ਚੋਂ ਛੱਡਿਆ।
ਦਸਤਾਰ ਦਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੀਰ ਨੇ ਬੜੀ ਸਵਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਜਦੋਂ ਯੁੱਧ ਭੰਗਾਣੀ 'ਚੋਂ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਾਰੇ,
ਮੰਗ ਲਾ ਜੋ ਚਾਹੁੰਨਾ ਏਂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ।
ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਚਰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਕੰਘਾ ਕਰਦੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁੱਧੂ ਸ਼ਾਹ ਸੀ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ,
ਕਲਗੀਧਰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖਲੋਇਆ।
ਕੰਘੇ ਸਣੇ ਕੇਸ ਬਖਸ਼ੋ, ਬਖਸ਼ੀ ਗੁਰਾਂ ਦਸਤਾਰ ਕਟਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਦਸਤਾਰ ਪਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਵੇ, ਜਾਣੇ ਬੁਰੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਹੋਈ,
ਦਸਤਾਰ ਮਿਲ ਜਾਏ ਸਿਰੋਪੇ 'ਚੋਂ ਇੱਜ਼ਤ ਦੂਣੀ ਚੌਗੁਣੀ ਹੋਈ।
ਦੁੱਖ ਸੁਖ ਦੀ ਸਾਥਣ ਹੈ, ਤਾਹੀਓਂ ਜਾਂਦੀ ਇਹ ਸਤਿਕਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

* ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕ: ਸਰਲੀ ਕਲਾਂ, ਤਹਿ. ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਤਰਨਤਾਰਨ)

ਦਸਤਾਰ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਬੱਝੇ, ਜਾ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਵੇ,
ਚਾਚੇ ਤੇ ਮਾਮਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ, ਹੋ ਜਾਣ ਦੂਣ ਸਵਾਏ।
ਭੂਆ-ਫੁੱਫੜ ਮਾਸੀਆਂ ਨੇ, ਮਾਇਆ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਾਰੀ।
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਇਹ ਵਟਾਉਣੀ ਸੌਖੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਬੜੀ ਨਿਭਾਉਣੀ ਔਖੀ,
ਵਾਂਗ ਨੱਥੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇ, ਸਿਰ ਨਾਲ ਤੋੜ ਨਿਭਾਉਣੀ ਔਖੀ।
ਨਾਮ ਚਮਕੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਚੋਂ, ਦੁਨੀਆਂ ਕੁੱਲ ਜਾਣਦੀ ਸਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਸਾਰੇ ਹੀ ਧਰਮਾਂ 'ਚੋਂ ਦਸਤਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਵੇ,
ਵਰੀ ਬੜੀ ਕੀਮਤੀ ਆ ਬਿਨ ਦਸਤਾਰ ਕਦੇ ਨਾ ਸੋਹਵੇ।
ਦਸਤਾਰ ਉੱਚੀ ਉਸ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨੇਕ ਪੁੱਤਰ ਘਰ ਨਾਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਦਲੀਲਾਂ ਨੇ, ਕਰ ਲੋ ਏਸ ਕਥਾ 'ਤੇ ਗੌਰ,
ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਦੇ ਲਿਖਤਾ ਸੱਚ ਕਵੀਸ਼ਰ ਭੋਰ।
ਸਵਰਨ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰ ਨੇ ਤਾਹੀਓਂ ਰਚਤੀ ਕਾਵਿ-ਕਿਆਰੀ,
ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਸਰਦਾਰੀ।

ਗੁ:ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਕਲਰਹੇੜੀ (ਅੰਬਾਲਾ) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਇੰਚਾਰਜ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ, ਸਿੰਘ ਸਜੇ' ਲਹਿਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਿਤੀ ੨੮-੯-੦੭ ਦਿਨ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਪਿੰਡ ਕਲਰਹੇੜੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ੯੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕਕਾਰ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ।

ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲੋ

—ਸ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ*

ਅੱਜਕਲ੍ਹ ਜੋ ਇਹ ਗਾਇਕੀ ਚੱਲਦੀ, ਸਫਲ ਕਦੇ ਨੂੰ ਹੋਣੀ।
 ਉਸ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਗਾੜੀ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸਮਤ ਧੋਣੀ।
 ਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਟੀ.ਵੀ. ਉੱਤੇ, ਪਾ ਅੱਧੇ ਕੱਪੜੇ ਨੱਚੇ।
 ਦੇਖੋ ਲੋਕੋ ਮਾਂ ਆਪਣੀ ਨੂੰ, ਪੁੱਤਰ ਖੜ੍ਹ-ਖੜ੍ਹ ਤੱਕੇ।
 ਕਹਿਣ ਸੰਭਾਲੀਏ ਵਿਰਸਾ ਲੋਕੋ, ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਹੀ ਚਿਰ ਦੇ।
 ਗੱਡੀ 'ਤੇ ਧਰ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ, ਚਰਖਾ ਚੱਕੀ ਫਿਰਦੇ।
 ਪੈਲਸ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਚਰਖਾ, ਖੁੰਜੇ ਦੇ ਵਿਚ ਲਾਇਆ।
 ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਪਾ ਅੱਧੇ ਕੱਪੜੇ, ਜੰਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਚਾਇਆ।
 ਸੱਚਮੁਚ ਗਾਇਕ ਜੇ ਐਸੀ ਸੇਵਾ, ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਲਫੰਗੀ।
 ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜ ਕਰਨਗੇ ਆ ਕੇ, ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਫੇਰ ਫਰੰਗੀ।
 ਕਲਮ ਚਲਾ ਕੇ ਲੇਖਕ ਵੀਰੋ, ਕਰੋ ਤੁਸੀਂ ਕੁਰਬਾਨੀ।
 ਸਿੰਘ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕਹੇ ਨੂੰ ਫੇਰ, ਜੱਗ ਤੋਂ ਮਿਟੂ ਨਿਸ਼ਾਨੀ।
 ਮਾੜੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮਨ 'ਚੋਂ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਪੱਗ ਸਜਾਉ।
 ਜਿਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਭਲਾ ਕੌਮ ਦਾ, ਐਸਾ ਯੋਗਦਾਨ ਕੋਈ ਪਾਉ।
 ਭੁੱਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਹੋ, ਕਰਦੇ ਕਿਉਂ ਮਨ-ਮਾਨੀ।
 ਕਰ ਲੋ ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤ ਅੱਜ ਤੋਂ, ਮੰਗ ਕਰੇ ਸਰਬੰਸਦਾਨੀ।

* ਪਿੰਡ ਬੱਸੀਆਂ, ਤਹਿ: ਰਾਏਕੋਟ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਗੁ: ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਚੌਦਸ ਮੱਸਿਆ ਮਹੀਨਾ ਭਾਦਰੋਂ ਮਿਤੀ ੧੧-੯-੦੭ ਨੂੰ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮੇਂ ੫੫ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਮੁਕਾਬਲੇ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੬ ਅਕਤੂਬਰ:- ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਹਾੜੇ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੩ ਤੋਂ ੬ ਅਕਤੂਬਰ ਤੀਕ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲਿਖਤੀ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਭਾਸ਼ਨ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਲਈ ਪੁੱਜੇ। ੪ ਦਿਨ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ੩ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਬਲਿਕ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ ਜਲੰਧਰ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਪਹਿਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਦੂਜਾ, ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਕੰਨਿਆ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਾਡਰਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਮਾਲ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਪ੍ਰਿੰਸ ਰੋਜ਼ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਸਕੂਲ ਕੋਟ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੰਸੋਲੇਸ਼ਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

੪ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ 'ਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ

ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾ, ਮਾਡਰਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਮਾਲ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਦੂਜਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਗਰਲਜ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਚੌਕ ਛੱਤੀ ਖੂਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

੫ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਉਚਾਰਨ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਨਿਊ ਫਲਾਵਰ ਸੀਨੀਅਰ ਸਕੂਲ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਕਾਲੋਨੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਗਰਲਜ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਛੱਤੀ ਖੂਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਦੂਜਾ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਕੰਨਿਆ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਬਾਬਾ ਬਕਾਲਾ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਨੇ ਕੰਸੋਲੇਸ਼ਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਕੀਰਤਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਪਹਿਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਗਰਲਜ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਛੱਤੀ ਖੂਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਰਲਜ਼

ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਟਾਊਨ ਹਾਲ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਨੇ ਦੂਜਾ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਗਰਲਜ਼ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਮਾਹਣਾ ਸਿੰਘ ਰੋਡ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਨੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਅਸ਼ੋਕਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅਜੀਤ ਨਗਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ

ਸਾਹਿਬ ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੰਸੋਲੇਸ਼ਨ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ, ਤੀਜਾ ਤੇ ਕੰਸੋਲੇਸ਼ਨ ਲਈ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ੯ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸਨਮਾਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਤੀਸ ਹਜ਼ਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਨਾਮ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ 'ਪੁਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨ : ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੩ ਅਕਤੂਬਰ:-ਸਿੱਖ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਿੱਤੇ 'ਚ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਮੇਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ 'ਚ ਭਾਈਵਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਹਰ ਆਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਕੂਲ ਤੇ ਕੈਂਪ ਆਫਿਸ ਮੇਰਠ ਵਿਖੇ ਆਯੋਜਿਤ ਸਿੱਖ ਸੰਮੇਲਨ ਸਮੇਂ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ

ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜਬਰ-ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਦੀ ਖਾਤਰ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮੇਰਠ ਏਅਰਪੋਰਟ ਦਾ ਨਾਮ ਭਾਈ ਧਰਮ ਸਿੰਘ ਏਅਰਪੋਰਟ ਰੱਖਣ, ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਤੀਸ ਹਜ਼ਾਰੀ ਅਦਾਲਤ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਲੀ ਫਤਹਿ ਕਰ, ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ 'ਪੁਰ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਸ. ਬਘੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ 'ਪੁਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਾ-ਪੜ੍ਹੀ ਕਰਨਗੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫਲਸਫਾ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ-ਪ੍ਰੋ: ਬਡੰਗਰ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੨੭ ਸਤੰਬਰ:- ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਦਰਸਾਏ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤਰ ਨੂੰ ਜੀਵਨ 'ਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਆਪਣੇ ਨੈਤਿਕ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ 'ਚ ਗ੍ਰਸਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਪ੍ਰੋ: ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਬਡੰਗਰ ਵੱਲੋਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਸਿੰਘ ਸਜੋ' ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡ ਛੀਟਾਂ ਵਾਲਾ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਿਖੇ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਗੁਰੂ

ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ 'ਚ ਡੇਰਾਵਾਦ ਤੇ ਦੇਹਧਾਰੀ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੋਧਨ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਵਾਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਤੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕ ਗੁਰੂ-ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਸ. ਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਸਭਰਵਾਲ), ਸ. ਸਤਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਤੇ ਸ. ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨਰਵਾਣਾ ਨੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਤੇ ਰਾਗੀ, ਢਾਡੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਬੀਰ-ਰਸੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ 'ਚ ੩੨੨ ਪ੍ਰਾਣੀ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਮਾਪੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ-ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਰਨਾਲ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੨੭ ਸਤੰਬਰ:-ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਤੇ ਸਰਬ-ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ, ਨਸਲ, ਕੌਮ, ਜਾਤ-ਪਾਤ ਤੇ

ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਦੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਮ ਦੇ ਗੌਰਵਮਈ ਵਿਰਸੇ ਤੇ ਸ਼ਾਨਾਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼

ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਵਿਰਕ) ਕਰਨਾਲ ਨੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਅਰੰਭੀ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਸਿੰਘ ਸਜੇ' ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘਪੁਰਾ (ਜੀਂਦ) ਵਿਖੇ ਜੁੜੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ 'ਚ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ

ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕੋ ਸਿੰਘ ਸਜੇ' ਲਹਿਰ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾਜਨਕ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੰਦਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮ 'ਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਲਾਹਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਤੇ ਖੰਡੇ-ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਛਕਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਲਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕੀਤੀ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਲਈ ਪੈਨਲ ਦਾ ਗਠਨ ਹੋਵੇਗਾ : ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ੨੬ ਸਤੰਬਰ:- ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਛਪ ਚੁਕੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਲਈ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪੈਨਲ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਛਪ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਉਪਰੰਤ ਦਿੱਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ

ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ/ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੈਨਲ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਇਕ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਸਬ-ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਪੈਨਲ ਲਈ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ/ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ 'ਚ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਨਵੀਆਂ ਛਪਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਪ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ/ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ

ਰਾਏ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਛਪ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਤਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਲਿਖੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਬੰਧੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਛਾਪਣ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ

ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 'ਚੋਂ ਅੱਵਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਥੇ: ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮੁਬਾਰਕਾਂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੨੫ ਸਤੰਬਰ:- ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਵੱਲੋਂ ਸਕੂਲਾਂ/ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿਲੇਬਸ 'ਚੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ 'ਚ ਲਈ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੈਟਾਗਰੀਆਂ 'ਚ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੌਦਾਂ ਲੱਖ ਰੁਪੈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਕਮ ਵਜ਼ੀਫ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਾਲ ੨੦੦੬ 'ਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਲਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਨਤੀਜੇ 'ਚ ਅੱਵਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੰਦਿਆਂ ਗੁਰਮਤਿ 'ਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਣ ਤੇ ਭਵਿੱਖ 'ਚ ਹੋਰ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਲ ੨੦੦੬ 'ਚ ਪਹਿਲੇ, ਦੂਜੇ, ਤੀਜੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਦਰਜੇ

ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 'ਚ ੧੯੯੩੫ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ੨੫੦-੨੫੦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ੧੨੦੦ ਰੁਪੈ ਅਤੇ ੧੮੦੦ ਰੁਪੈ, ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ੨੦੦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ੨੪੦੦ ਰੁਪੈ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਚੌਥੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ੫੦ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ੪੦੦੦ ਰੁਪੈ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ ਤੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੫੦੦, ੩੦੦ ਅਤੇ ੨੦੦ ਰੁਪੈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹਰੇਕ ਦਰਜੇ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ/ਦਾਖ਼ਲਾ ਫ਼ੀਸ ਲਈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੇਵਲ ੫, ੧੦, ੧੫ ਅਤੇ ੨੦ ਰੁਪੈ ਫ਼ੀਸ ਵਜੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਲ ੨੦੦੬

ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ 'ਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ 'ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਬਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਮਾਡਲ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਲਾਂਬੜਾ (ਜਲੰਧਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹਰਦੀਪ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੨੨੮) ਨੇ ੨੧੯ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾ, ਐੱਸ.ਕੇ.ਡੀ. ਖਾਲਸਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਤੁਗਲਵਾਲਾ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੬੧੧) ਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੬੫੧) ਨੇ ੨੧੯-੨੧੯ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਸਿਮਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੧੯੩੩) ਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜਗਮੀਤ ਸਿੰਘ (ਰੋਲ ਨੰ: ੧੯੩੪) ਨੇ ੨੧੭-੨੧੭ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਅਕੈਡਮੀ ਬਟਾਲਾ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੩੮੮) ਨੇ ੨੧੬ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ 'ਚ ਸੰਤ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਖਾਲਸਾ ਅਕੈਡਮੀ ਮਹਿਤਾ ਚੌਂਕ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਗੁਰਨੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੫੪) ਨੇ ੨੪੮ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾ, ਇਸੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਰੁਪਕਮਲ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ:

੫੩) ਨੇ ੨੪੪ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਅਕੈਡਮੀ ਕਾਹਨੂਵਾਨ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਕਿਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੩੨੩੮) ਨੇ ੨੪੨ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਤੀਜੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਕਾਲਜ ਬਟਾਲਾ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੭੩੧) ਨੇ ੨੦੪ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾ, ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਰਕਤ ਗਰਲਜ਼ ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜ ਟੱਲੇਵਾਲ (ਸੰਗਰੂਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੯੪) ਨੇ ੨੦੨ ਨੰਬਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਹੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੮੦) ਨੇ ੨੦੦ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਤੀਜਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਚੌਥੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਸਿੰਘ ਰਿਆੜਕੀ ਕਾਲਜ ਤੁਗਲਵਾਲਾ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਬੀਬੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੬) ਨੇ ੨੧੯ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾ, ਇਸੇ ਹੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਬੀਬੀ ਕਮਲਜੀਤ ਕੌਰ (ਰੋਲ ਨੰ: ੧੪) ਨੇ ੨੦੫ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਰਿਲੀਜਨ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ) ਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਬੀਬੀ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ

(ਚੋਲ ਨੰ: ੩੨੧) ਨੇ ੨੦੩ ਨੰਬਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਤੀਸਰਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਚਾਰੇ ਦਰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ, ਦੂਜੇ ਤੇ ਤੀਜੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ/ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਨੇ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ੫੦੦, ੩੦੦ ਅਤੇ ੨੦੦ ਰੁਪਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨਾਮ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਾਲ ੨੦੦੭ 'ਚ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇ ਦਾਖ਼ਲੇ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਦਾਖ਼ਲੇ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ

ਲੋੜੀਂਦੇ ਦਾਖ਼ਲਾ ਫਾਰਮ/ਸਿਲੇਬਸ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਤੋਂ ਦਸਤੀ ਜਾਂ ਸਕੱਤਰ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪਤੇ 'ਪੁਰ ਡਾਕ ਰਾਹੀਂ ਫ਼ਰੀ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ੦੧੮੩-੨੫੫੩੯੫੨, ੫੭-੫੮ ਅਤੇ ੫੯ 'ਤੇ ਫੋਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਗੁ:ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੜਖਲੂ (ਸੋਲਨ, ਹਿ: ਪ੍ਰ:) ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸਬ-ਆਫਿਸ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਹਰਿਆਣੇ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਦਿਆਂ ਮਿਤੀ ੩੦-੯-੦੭ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੜਖਲੂ (ਕਸੋਲੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੋਲਨ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਜਗਰੂਪ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ), ਭਾਈ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਮੰਗਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਕਥਾਵਾਚਕ (ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ) ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਕਥਾ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਥੇ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਮੰਗਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਛੇਵੀਂ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ

ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਭਾਈ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹੀਨਾ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੭ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਮਿਤੀ	ਅਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਾਣੀ
੧-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਜਫ਼ਰਵਾਲ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੩੭੦
੨-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਦਾਨੇਵਾਲ ਮੁਕਤਸਰ	੩੫੦
੨-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਕਾਲੇਨੰਗਲ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੧੫੦੦
੨-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੯੦
੫-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੨੭
੮-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਬਾਗੜੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੩੫
੮-੯-੦੭	ਗੁਰਦਾਸਨੰਗਲ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੭੩੨
੯-੯-੦੭	ਮੱਲੀਆਣਾ, ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ	੪੦੦
੯-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੯੧
੧੧-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਘੁੱਕੇਵਾਲੀ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ	੮੨
੧੧-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੇਰ ਸਾਹਿਬ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ	੫੫
੧੨-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੫੯
੧੫-੯-੦੭	ਗੁ: ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਜ਼ੀਰਾ	੩੦੦
੧੬-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਪੰਨਵਾ ਝੰਗੀ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੭੩੭
੧੬-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੮੮
੧੭-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰੀ, ਤਰਨਤਾਰਨ	੧੭੫
੧੯-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਆਲਮਪੁਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ	੧੮
੧੯-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੩੧
੨੧-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬਾਰਨ ਸਾਹਿਬ	੧੩੨
੨੧-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਢੇਰੂ, ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ	੭੦
੨੩-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਗੋਂਸਲ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ	੧੪੪
੨੩-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੬੦
੨੪-੯-੦੭	ਸ਼ਿਵਪੁਰੀ (ਐਮ.ਪੀ.)	੧੮
੨੬-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸਾਹਿਬ	੧੫

੨੬-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੩੨
੨੯-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਤੁੜ, ਤਰਨਤਾਰਨ	੧੧੫
੩੦-੯-੦੭	ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ	੧੦੮
੩੦-੯-੦੭	ਪਿੰਡ ਆਲਮਵਾਲਾ, ਮੁਕਤਸਰ	੩੨੦
੩੦-੯-੦੭	ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਾਹਿਬ, ਰਮਦਾਸ	੨੭

ਗੜ੍ਹੀ ਗੁਰਦਾਸ ਨੰਗਲ ਵਿਖੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ

ਹਲਕਾ ਧਾਰੀਵਾਲ (ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਗੜ੍ਹੀ ਗੁਰਦਾਸਨੰਗਲ ਵਿਖੇ ਮਿਤੀ ੮ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੭ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਹੋਇਆ। ਜਥੇਦਾਰ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਲੰਗਾਹ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਇਸ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਗੋਰਾ, ਜਥੇਦਾਰ ਦਿਲਬਾਗ ਸਿੰਘ ਪਠਾਨਕੋਟ, ਜਥੇਦਾਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਸਿੰਘ ਬਰਿਆਰ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਮੱਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸ. ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਵਿਚ ੭੩੨ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਕਕਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹਲਕਾ ਧਾਰੀਵਾਲ ਵਿਚ ਭਾਈ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ., ਭਾਈ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੂਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਲਾਨੌਰ, ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਭਾਗੋਵਾਲੀਆ ਨੇ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਦੀਵਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘਪੁਰਾ (ਸਫੀਦੋ)

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜੀਂਦ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ

ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸਬ ਆਫਿਸ ਹਰਿਆਣਾ (ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ) ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੰਘ ਸਜੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਿਤੀ ੨੩-੯-੦੭ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘਪੁਰਾ ਜੀਂਦ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਢਾਡੀ ਦਰਬਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ੧੩੩ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਅਭਿਲਾਖੀ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਕਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਹੀਂ ਫ੍ਰੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਬੀਬੀ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਭਾਈ ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਘ ਮਸਤ, ਭਾਈ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਵੜੈਚ), ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਬੜਾਨਾ, ਭਾਈ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੇਸਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਜਥੇ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ

ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਅਤੇ ਸ. ਰੇਸ਼ਮ ਸਿੰਘ ਮੈਨੇਜਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀਂਦ (ਸਿੰਘਪੁਰਾ) ਨੇ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੈਕਟਰ ੭ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਸੰਮੇਲਨ

ਸ. ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸਬ ਆਫਿਸ ਹਰਿਆਣਾ (ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ) ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੂਚਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਿਤੀ ੮-੯-੦੭ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸੈਕਟਰ ੭ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਕਵੀ ਸੰਮੇਲਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਕਰੀਬਨ ੨੫ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕਕਾਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਰਾਹੀਂ ਫ੍ਰੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਪੰਜਾਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਹਰਿਆਣਾ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਕਵੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ ਸ. ਜੈ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਵਾਨਾ, ਸ. ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਫੀਕ, ਸ. ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਬਾਵਾ), ਸ. ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂਰ, ਡਾ. ਰਬਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਸਰੂਰ, ਸ. ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼, ਸ੍ਰੀ ਫਕੀਰ ਚੰਦ ਤੁੱਲੀ, ਡਾ. ਸੁਖਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਸ. ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜਾਚਕ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਹਰਿਆਣਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਚਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਹੋਰ ਉਲੀਕੇ ਗਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਜਥੇ. ਰਘੂਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਦੱਸਿਆ।

ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰਾਂ

ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ) ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲੋਂ (੨੫ ਅਗਸਤ ਤੋਂ ੨ ਸਤੰਬਰ ੨੦੦੭) ਤਕ ਹਲਕਾ ਲੰਬੀ/ਮਲੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਖੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ, ਜਥੇਦਾਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਮਿਤੀ ੨੫-੮-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਿਠੜੀ, ੨੬ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਗਗੜ, ੨੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਰਥੜੀਆਂ, ੨੮ ਨੂੰ ਪਿੰਡ

ਕਿੰਗਰਾ, ੨੯ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਘੁਮਿਆਰਾ, ੩੦ ਨੂੰ ਜੰਡਵਾਲਾ, ੩੧ ਨੂੰ ਸ਼ੇਖੂ, ੧-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਲਕਟੋਰਾ ਅਤੇ ੨-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾਨੇਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਤਖਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੩੫੦ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਪਰੋਕਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਿਊਟੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੈਂਡ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਦਕਾ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਿਰਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਈ ਹਰਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਿੰਦਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਹੈਂਡ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੋਹੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੱਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟਣ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿੱਠੜੀ ਢਾਡੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਢਾਡੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਮਾਹਣੀ ਖੇੜਾ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਜਥਾ, ਬੀਬੀ ਚੰਦਲਦੀਪ ਕੌਰ ਢਾਡੀ ਜਥਾ ਜਿੱਥੇ ਅਗਾਊਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਪ੍ਰਤੀ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਉਥੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਢਾਡੀ ਅਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ‘ਕੋਲਿਆਂਵਾਲੀ’ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਮੈਂਬਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬਾਬਾ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਪਿੰਡ ਮਿਠੂਖੇੜਾ ਜੋ ਇਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਸਰਕਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਗਰਾਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਹਰ ਪੜਾਅ ਦੌਰਾਨ ਲੰਗਰ ਛਕਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਰਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਮਲੋਟ ਸਰਕਲ ਦੇ ਨਿਗਰਾਨ ਵਜੋਂ ਇਸ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹੇ। ਫ੍ਰੀ ਮੈਡੀਕਲ ਕੈਂਪ, ਫ੍ਰੀ ਕਕਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ

ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਦੌਰਾਨ ਇਹੀ ਗੱਲ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਕਿ ਜੇ ਨੌਜੁਆਨ ਬੱਚੇ ਸਿੱਖੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ, ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹੁਣੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰਾਈ ਮਾਤਰ ਵੀ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਬਾਵਾਦ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇਵਾਦ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਧਨ ਅਤੇ ਸ਼ੋਹਰਤ ਆਪਣੇ ਲਈ ਹੀ ਕਮਾਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਈ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਣ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਪ੍ਰਣ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗ ਕੇ ਢੁਕਵਾਂ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਮਿਤੀ ੯-੯-੦੭ ਨੂੰ ਸ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਾਣੀਆਂ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਲਕਾ ਜੰਡਿਆਲਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਸਦਕਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੌਰਾਨ ੪੦੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ। ਕਕਾਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ ਰਹਿਤ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਨਗਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਏ, ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਟੀਆਂ ਦੇ ਬੋਝ ਦਾ ਹੱਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪ-ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਦਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਸਾਢੇ ਢੰਗ ਦੁਆਰਾ ਅਨੰਦ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਫਜ਼ੂਲ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ. ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜਾਣੀਆਂ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਹੁਰਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਕ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬਣ ਆਈ ਹੈ। 'ਸੇਵਕ ਕਉ ਸੇਵਾ ਬਨਿ ਆਈ' ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸ਼ਾਖਸ਼ਾਤ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਮਰਕੱਸਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕੇ, ਅੱਜ ਪਤਿਤਪੁਣੇ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ, ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਨਿਰਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੁਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿਠੜੀ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਭਾਈ ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਦਲੇਰ ਦੇ ਢਾਡੀ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਂਡ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਾ ਹੁਰਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਕਰੀਬ ੧੫੦ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਹੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ੍ਹ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਹੁਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੰਦੇਸ਼ 'ਰਹਿਤ ਪਿਆਰੀ ਮੁਝ ਕੋ ਸਿਖ ਪਿਆਰਾ ਨਾਹਿ' ਸਰਵਣ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਸ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਟੋਲ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਸਾਹਿਬ ਹੁਰਾਂ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਮੁਖੀ ਦਾ ਸਿਰਪਾਉ ਰਾਹੀਂ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤਿਆ।

ਮਿਤੀ ੧੭-੯-੦੭ ਨੂੰ ਸ. ਹਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੁਰ ਸਿੰਘ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ ਦੁਆਰਾ, ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰੀ ਕਲਾਂ ਵਿਖੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸ. ਹਰਦਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼ਾਹ ਮੈਂਬਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ, ਸ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਝਬਾਲ ਮੈਂਬਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਸਕੱਤਰ ਸਿੰਘ ਪਹੁੰਚਿਤ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਸੁਖਵੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਢੰਡ ਢਾਡੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀਸ਼ਰੀ ਜਥਾ ਨੇ ਅਗਾਊਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਵਜੋਂ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਭਾਈ ਤਾਰਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਹੀਂ ਜਥੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਹੁਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਬੀਬੀ ਚੰਦਲਦੀਪ ਕੌਰ ਢਾਡੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿਠੜੀ ਢਾਡੀ ਜਥਾ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਜਥਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੁਆਈ। ਭਾਈ ਨਿਰਮਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਥਾਵਾਚਕ ਹੁਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਹਰ ਬਚਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ੍ਹ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹੁਰਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਕਰੀਬ ੧੦੦ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਹੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਭਾਈ

ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਵਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੪੫੦ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ।

ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਹੁਰਾਂ ਜਿਥੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਜਗਤ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਧਾਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿ. ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ-ਪਿੰਡ ਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਜਿਥੇ ਮਾਝੇ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਛੜੇ (ਸਿੱਖੀ ਪੱਖੋਂ) ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਪਾਰਸ, ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨੇ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਲੁਆਈ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤਿਆ।

ਮਿਤੀ ੨੨-੯-੦੭ ਤੋਂ ੩੦-੯-੦੭ ਤਕ ਸ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਲੀ ਮੈਂਬਰ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ) ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਹਿਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਮਾਲਵੇ ਹਲਕੇ ਵਿਚ, ਜਥੇ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਅਤੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥਾ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਮੁਖੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਮਿਤੀ ੨੨-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਮਲੋਟ ਮਿਤੀ ੨੩-੯-੦੭ ਨੂੰ ਕਰਮਗੜ੍ਹ, ੨੪-੯-੦੭ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨਪੁਰਾ, ੨੫ ਨੂੰ ਵਿਰਕ ਖੇੜਾ, ੨੬ ਨੂੰ ਢਾਣੀਆਂ ਵੀਨਾ ਖੇੜਾ, ੨੭ ਨੂੰ ਵੀਨਾ ਖੇੜਾ, ੨੮-੯-੦੭ ਨੂੰ ਰੱਤਾ ਖੇੜਾ, ੨੯-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਬੋਦੀਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜੋ ਕਿ ਨਿਰੋਲ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਸੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸਨ, ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮ। ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੰਚਾਰ ਸਮਾਗਮ ਮਿਤੀ ੩੦-੯-੦੭ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਆਲਮਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੱਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਬਾਟਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ੧੬੫੦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਦਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਵਾਲੇ, ਭਾਈ ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਅਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਰਾਗੀ ਜਥੇ ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੁਰਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਮੇਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਹਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਰਵਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਹੈਂਡ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੇਸ ਰੱਖਣ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ

ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕਰੀਬ ੯ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ੧੨੦੦ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਕੇਸ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਥਾਪ ਕੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਪੱਤਰ ਤੇ ਸਿਰਪਾਉ ਵੀ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੋਹੀਆਂ, ਭਾਈ ਪਰਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਮਿਸ਼ਨਰੀ, ਭਾਈ ਕੁਲਰਾਜ ਸਿੰਘ ਵੱਲਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਕੇ ਨਰੋਆ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਿਠੜੀ, ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ, ਬੀਬੀ ਚੰਚਲਦੀਪ ਕੌਰ ਢਾਡੀ ਜਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਢਾਡੀ ਵਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਜ ਸਿੰਘ ਤੁੰਗਵਾਲੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਭਾਈ ਰਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਭੰਗਚੜ੍ਹੀ ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਥਾ ਰਾਹੀਂ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮੁਖੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਨਗਰ ਦੀ ਪ੍ਰਕਰਮਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ-ਡੰਮ੍ਹ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਜੁਗਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਭਰਪੂਰ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰਥਕ ਨਤੀਜੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ। ਹਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਵਾਗਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ‘ਦੇਰ ਆਏ ਦਰੁਸਤ ਆਏ’ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹਰ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ, ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਬੂਲਣ ਲਈ ਭੱਜੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਫ੍ਰੀ ਡਾਕਟਰੀ ਕੈਂਪ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਫ੍ਰੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਭੋਟਾ ਰਹਿਤ ਕਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸ. ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਟੋਲ ਮੀਤ ਸਕੱਤਰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਸਮਾਗਮ ਵਿਚ ਜਥੇ. ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕੋਲਿਆਂਵਾਲੀ ਮੈਂਬਰ ਅੰਤ੍ਰਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਜੀ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ, ਉਥੇ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ-ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖੀ ਪੱਖੋਂ ਪੱਛੜੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਦੇ ਆਧਾਰ ‘ਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ, ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖੀ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਹੀਰ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭਾਈ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੋਲਿਆਂਵਾਲੀ ਨੂੰ ਸਿਰਪਾਉ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ■

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈੱਟ ਪ੍ਰੈਸ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਲਈ ਸ. ਹਰਬੋਅੰਤ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫ਼ਤਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।
ਮਿਤੀ ੫-੧੧-੨੦੦੭